# ALİ ŞERİATİ

10 BÜTÜN ESERLERİ



# İslam ve Sınıfsal Yapı





*Sizi rahatsız etmeye geldim!*
Ali Şeriati

Fecr Yayınları 110
ALİ ŞERİATİ
Bütün Eserleri 10

***İslam ve Sınıfsal Yapı***

**Eserin Orijinal Adı**
*Cihetgîriy-i Tabakâti İslam*

**Tercüme**
Doğan Özlük

**Editörler**
Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç
Prof. Dr. Derya Örs

**Tashih ve Redakte**
Dr. Enver Arpa
Dr. Murat Demirkol
Cahit Ezerbolatoğlu



ISBN 978-975-6004-43-2

3. Baskı: Haziran 2012

Kapak ve İç Konsept: TN İletişim
Sayfa Düzeni: Cinas
Baskı: Kalkan Matbaacılık
Büyük Sanayi 1. Cadde 99/32
Tel: 0312. 3419234 İskitler/Ank.

**FCR Yayın Reklam Bilgisayar**
**San. ve Tic. Ltd. Şti.**
Rüzgarlı Cad. No: 2/5
Ulus / Ankara
Tel: 0312. 3100860
Faks: 0312. 3114789
www.fcr.com.tr
e-posta: fcr@fcr.com.tr



# ALİ ŞERİATİ

# İslam ve Sınıfsal Yapı



FECR

Ankara 2012

# İÇİNDEKİLER

# ALİ ŞERİATİ

23 Kasım 1933'te Horasan eyaletine bağlı Sebzivar'ın Mezinan köyünde dünyaya geldi. 1950'de Meşhed'deki Öğretmen Koleji'ne girdi. 1952'de Meşhed yakınlarındaki Ahmedâbâd köyünde öğretmenliğe başladı. 1955 yılında Mekteb-i Vâsıta'yı yazdı. Ebuzer-i Gıfarî'yi tercüme etti. 1956'da Meşhed Üniversitesi'ne girdi. Ulusal Direniş Hareketi'ne üye olduğundan, babası ve diğer üyelerle birlikte tutuklandı, altı ay tutuklu kaldı. 1959'da Alexis Carrel'den *Dua*'yı tercüme etti. Üniversiteden başarıyla mezun oldu. 1960'ta Fransa'ya gönderildi, orada sosyoloji ve dinler tarihi üzerine çalıştı. Cezayir Kurtuluş Hareketi'ne aktif olarak katıldı. Bu faaliyetlerinden dolayı Paris'te tutuklandı; bu arada birçok makale, konuşma ve çevirisi değişik dergilerde yayımlandı. Sosyoloji ve dinler tarihi alanında doktorasını tamamlayarak 1962'de İran'a dönerken sınırda tutuklandı; aylarca hapiste kaldı. Hapisten çıktıktan sonra öğretmenlik yapmaya başladı ve Meşhed Üniversitesi ve diğer merkezlerde konferanslar verdi. Hüseyniye-i İrşad 1973 Eylül'ünde kapatıldı. Savak, Şeriati'yi aramaya başladı. Kendisini bulamayınca babasını tutukladı. Babası bir yıl kadar hapsedildi. Şeriati teslim oldu ve on sekiz ay hücrede kaldı. 1975-77 arası Savak'ın takibinden sürekli kaçıp başkalarının evlerinde kalarak çalışmalarına devam etti. Sabahlara kadar süren konuşmalar yaptı. 16 Mayıs 1977'de Avrupa'ya hicret etti. Otuz gün sonra İngiliz İstihbaratı'nın yardımıyla Savak tarafından şehit edildi.

# YAYINCININ NOTU

Yayınevimiz, Şeriati düşüncesini külliyat olarak okurlarına sunmakla önemli bir hizmet vermektedir. Merhum Şeriati, dünyanın bugün yaşayan iki önemli medeniyeti olan, İslam ve Batı medeniyetini yakından tanıma fırsatı bulmuş ender şahsiyetlerden biridir. Dahası, bir sosyolog gözüyle incelediği konuları, dahiyane bir düşünce işçiliği ile işlemiş ve Fars edebiyatının kendisine kazandırdığı akıcı üslupla ortaya koymuştur. Bilimsel liyakati, özgün bakış açısı, dindarlığı ve inandığı doğrular uğruna can verecek kadar yürekli kişiliği ile sadece İran gençliğini arkasından sürüklemekle kalmamış, dünya Müslümanlarının öze dönüş çabasına katkıda bulunarak bir döneme damgasını vurmuştur. Onun bu özgün ve özgürlükçü tutumu, sadece İslam düşmanlarının tepkisini çekmekle ve onlar tarafından şehit edilmekle kalmamış, dost ve kardeş bildiği Müslümanlardan da çok büyük tepkiler almıştır. Çünkü onun düşünceleri, Batılı saldırı karşısında çok derin ve güçlü bir mukavemet oluştururken İslam geleneğini kirleten ve çöküntüye sebep olan bidat ve hurafelere de ağır darbe indiriyordu. Tabiî bu da bilinçsiz kesimler nezdinde İslam'ın kendisine yapılan bir saldırı olarak algılanıyordu.

Kendi tabiriyle içinde doğup büyüdüğü geleneksel Safevî Şiîliğine yöneltilen eleştiriler yüzünden İran'da dışlanırken, Şiî bakış açısı nedeniyle de Sünnî dünyadan önemli tepkiler almıştır. Ancak Şeriati, her ne kadar Ali Şiası ve Safevî Şiası ayrımı yapsa ve Safevî Şiîliğini eleştirse de eleştirdiği düşünceden bütünüyle kurtulamamış ve söz konusu etkilerle Sünnî dünyanın kabul

edemeyeceği kimi düşünceler serdedebilmiştir. Sahabiler hakkında kullandığı ifadeler hoşgörü sınırını zorlayan kusurlar olarak değerlendirilebilir. Ayrıca yaşadığı çağ ve çevrenin etkisiyle Fransız sosyalistlerinden etkilendiği ve kimi yorumlarında bu etkinin izlerinin görüldüğü de söylenebilir.

Ali Şeriati'nin de her insan gibi hata edebileceğini, hatalarının ve savaplarının sadece kendisini bağlayacağını okuyucunun takdir edebileceğine inanıyoruz. Fecr Yayınevi olarak, ölçümüzün Kur'an-ı Kerim ve onun numune-i timsali olan Hz. Peygamber (s.a) olduğuna inanıyor, Şeriati de dahil bütün insanların bu ölçüler içinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Onun her görüşünü onaylamadığımız halde eserlerini yayınlıyor, ama katılmadığımız görüşlerine de müdahale etmeyi uygun görmüyoruz. Çünkü böyle bir müdahalenin düşüncelerin doğru anlaşılmasına engel olacağı, bunun da hem yazar hem okur açısından bir hak ihlali sayılacağı kanaatindeyiz. Buna rağmen kimileri, tasvip etmedikleri düşüncelerden dolayı bilinçsiz okuyucuların olumsuz etkileneceği gerekçesiyle vebal alacağımızı düşünebilirler. Fakat biz, genelde Müslüman olmanın, özelde Şeriati okuru olmanın, okuduğu her şeyi kabullenen değil, eleştiren bir seviye gerektirdiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla bütün olumsuzluklarına ve kusurlarına rağmen Şeriati'nin o engin birikiminin bizlere çok şey kazandırdığına ve kazandıracağına inanarak eserlerini külliyat olarak yayınlamaya karar vermiş bulunuyoruz. Buna paralel olarak hem Fars hem de Türk edebiyatına vukufiyetiyle temayüz etmiş mütercimlerden oluşan bir heyet oluşturarak eserlerin en az hata ile çevrilmesine de özen gösterdik. Bu nedenle tercümeler, sadece söz konusu eserleri dağınık vaziyette sunulmaktan kurtarmayacak, Şeriati okurunun liyakatsiz tercümelerden çektiği sıkıntıları da asgariye indirecektir.

Külliyattaki kitapların bazılarında yazara ait olmayan dipnotlar yer almaktadır, İran'daki Dr. Ali Şeriati Eserlerini Derleme Bürosu tarafından eklenen notların sonunda (Derleyen), yayınevi-

miz tarafından ilave edilen notların sonunda (Fecr), mütercimlerin ilave ettiği notların sonunda ise (Çev.) ifadeleri kullanılmıştır. Bunların dışındaki dipnotlar Ali Şeriati'ye aittir.

Bütün hassasiyet ve çabamıza rağmen, insan olmamız hasebiyle gözümüzden kaçan kusurlar olursa okurumuzdan özür diler, eleştirilerine müteşekkir kalırız. Bu vesileyle Şeriati'ye Allah'tan rahmet diler; başta değerli mütercimler olmak üzere, editörlere, tashih ve redakte heyetine ve eserlerin sizlere ulaşmasında emeği geçen bütün dostlara gönülden teşekkür ederiz.

FECR YAYINEVİ

# BİRİNCİ BÖLÜM

Ebuzer'in özellikle üzerinde durduğu, Hz. Ali'nin dünyadan el etek çekmesi ve dünyaya meyletmemesi, görkemli ve aristokratik bir hayat tarzına karşı çıkması, para ve mal yığma ile mücadele etmesi, bütün bunlar Osman'ın dönemiyle ilgilidir. Yani sahabenin yeni "sınıf" halini aldığı bir dönem. Bugün bizim çok iyi kavradığımız dönem. Bu sınıf zorba makamlar tarafından sahabelere sunulan bol miktarda paradan nasibini alanlardı. Bu paralar cihat, zekât, ganimet v.s. adıyla devlet ve devlet kademesindeki şahıslara peşkeş çekilen paralardı. Mekke'de ancak bir çadıra sahip olanlar, bugün Rey valisi, Tus valisi, Kahire valisi ve Mısır valisi oldu. Bunlar köşklerde ve saraylarda yaşamaya başladılar. Mısır'da Roma konseyi için yemek pişiren aşçı, bugün örneğin Amr b. As için yemek pişiriyor. Peygamber zamanında Medine'de arpa ekmeği yiyen Amr b. As, bugün Roma konseyinin sofrasında yemek yiyor. İran'da da aynı durum söz konusu. Bunlar da Sasanilerin sofralarında yemek yiyorlar. İşte Ali'nin feryatlarına sessiz kalan ve Hüseyin'in davetini cevapsız bırakan, bu anlayıştır. Güya Müslümanlar kahramanca, yiğitçe ve cesurca din adına(!) dörtnala at koşturuyorlardı. Bunu da "Cihat ettik, ganimet ele geçirdik ve Allah bize bereket ihsan etti." şeklinde kitabına uyduruyorlardı.

Hz. Ali'nin altını çizdiği "züht", mistik ve ruhbanî züht değil; tam aksine toplumda bilinçli, sorumluluk sahibi ve devrimci aydınların vurguladığı gibi tam da bugünkü anlamıyla zühttür. Örneğin "Lezzetli yemeklerden hoşlanmam, bunları yemek günahtır." mantığı değil; aksine "Daha hafif, daha atik, daha özgür kalmak, dünyevî lezzetlere daha az bağımlı olmak için lezzetli yemeklerden kaçınırım. Bu sayede vücudumu daha fazla ideallerimin hizmetinde kullanabilirim." mantığı hâkimdir. Ancak böyle bir amacım olmazsa, ne kadar çok yesem o kadar iyidir! Yoksa ipek elbisenin pamuklu elbiseden daha iyi olduğunu her eşek bilir. Böyle bir şeyin ispata ihtiyacı yok! Oysa Hz. Ali, sınıfsal bir yapılaşmaya karşı çıkmak amacıyla mal yığmaya karşı mücadele yolunda riyazete, kanaate ve dünyadan yüz çevirmeye vurgu yapardı.

Bu mücadele, yeni bir şey değil ki Marksistlerden öğrenmiş olalım. Aksine Marksistler bunu İslam'dan ve dinden yeni öğreniyorlar. Bu anlamıyla züht vurgusu, aslında Marksizmin zıddıdır. "Kendini inşa etmek" dediğimizde, siz bu sözden ne anlıyorsunuz? Acaba "Biz ideallerimize tek tek daha iyi hizmet etmek için kendimizi ideolojik, devrimci ve her türlü insanî zaaftan arınmış bir şekilde yetiştirmeliyiz." derken, ferdin tarihteki rolünü vurgulamış ve itiraf etmiş olmuyor muyuz? Evet! Ben sana; "Eğer sahip olduğun ideolojiye gerçekten inanıyorsan bu zaafların hiçbiri sende olmamalı, bu eğilimleri kendi içinde öldürmelisin, İslam'ın tabiriyle nefs-i emmareyi kendi içinde yok etmelisin, lezzet düşkünü olmamalısın, heveslerini serbest bırakmamalı ve onları içinde öldürmelisin; kendini zahit ve güçlü kılmalısın, hayatının her safhasında cihat etmelisin ve inancına bağlı kalmalısın." dediğimde, bu sözlerimin altında senin sosyal hayatta, tarihte, toplumun alınyazısında önemli bir role sahip olduğun itirafı yatmıyor mu? Evet, bu sözler kesinlikle bu anlama geliyor. Eğer senin rolün yoksa, neden bireye ve bireyi yetiştirmeye, inşa etmeye vurgu yapıyorsun? Demek ki toplumun oluşmasında fertlerin rolü vardır. Ve bu Marksizm'in aksine bir söylemdir. Klasik Marksizm'de devrimci patlamaya sebep olan şey "üretim araçları"dır ki bu patlama üretim araçlarının belirlenmiş gidişatının kaçınılmaz bir sonucudur. Sen ve ben ister isteyelim, ister istemeyelim; ben ister kendimi yetiştireyim, ister yetiştirmeyeyim fark eden bir şey olmaz. Çünkü beni inşa eden kendi kararlarım değil, üretim sistemidir. Ancak "kendini devrimci yetiştirmek" mantığıyla hareket edilirse şu anlama gelir: "Alınyazımızı ve sosyal sistemimizi oluşturan etken, kendi kararımızdır." Bir kültüre, bir ideolojiye ve ahlakî değerlere dayanan "kendini inşa etme", Marksizm'de acaba "üst yapı" mıdır, yoksa "alt yapı" mıdır? Marksizm'de üretim araçları ve üretim şekli alt yapıyı oluşturur. Bu nedenle üst yapıya dayanmak, Klasik Marksizm'e göre yanlış olur. Zira bu durumda üst yapıyı, alt yapıyı değiştirmek için bir araç kılmış oluruz. Halbuki bu, insanın bilgi ve eylemini tarihin hareket ettirici motoru kabul eden

İslam'ın görüşüdür. İslam şöyle der: Bir toplumun değişimi, insanlar kendilerini değiştirmedikçe, mümkün değildir. "Nefislerdeki" değişmedikçe "kavmin" değişmesi mümkün olmaz. Kullandığı tabirlerin ne kadar tümel olduğuna bakın. İnsanlar iç dünyalarını değiştirmedikçe, bir topluluğun maneviyat ve muhtevası hiçbir zaman değişmeyecektir. (Kör bir diyalektik şeklinde) Şu ayet çok meşhur ama, üzerinde pek durulmadı: *"Bir toplum kendi benliğini değiştirmedikçe, Allah onları değiştirmez."* (13/Rad Suresi, 11) Burada iki değişim söz konusudur. Birinci değişimin faktörü ve öznesi Allah'tır. İkinci değişimin öznesi ise insanlardır. Ayetteki "yuğayyirû" kelimesi çoğuldur. Yani topluluk, halkın kendisi, insanlar... Bu nedenle burada iki değişim görüyoruz. Burada birincisi belirlenmiş (cebri) değişim, diğeri isteğe bağlı değişimdir. Ancak bunların hangisi sebep, hangisi sonuçtur. İnsanların kendilerini değiştirmesi "sebep", belirlenmiş değişim ise "sonuç"tur. Yani seçim (ihtiyar), belirlenmiş faktörü değiştirmenin sebebidir. İnsan belirlenmişliği değiştirir. Bundan daha ilginç olanı, belirlenmiş olan birinci değiştirme rolünü topluma, ikinci değiştirme rolünü insana ve bireylere nispet etmektir. Yani toplumda belirlenmiş kanunların olduğunu biz de kabul ediyoruz. Bu yüzden, "İnsanlar karar verdikleri her şeyi aynen yaparlar." diyecek kadar idealist değiliz. Hayır; toplumun belirlenmiş ve insanların gücünü aşan bir takım kanunları vardır. İnsanlar işte bu kanunlara bağlı olarak değişirler. Fakat bu belirlenmiş kanunları insanlar, ancak tarihin bu belirlenmiş hareket ve değişim yoluna seçici bir faktör ve belirlenmişlik zincirinin dışında bir neden olarak girdikleri zaman değiştirici olurlar.

Bu durumda anlıyoruz ki; biz "idealist" değiliz, "realist" de olamayız. Bu kavramları bir kenara atmalıyız. Kendimizi bu kalıpların içine soktuğumuzda İslam'ın bir yarısını almış, diğer yarısını atmış oluruz. Sonra da dağınık ve sorumsuz kimseler oluruz. Bu kalıplar (idealizm ve realizm), hiçbir şekilde bizim düşünce tarzımızı ifade edemez ve karşılayamaz. İşte burada şunu görüyoruz ki İslam'da ve Kur'an dilinde belirlenmiş etkenler ve

belirlenmiş ilmî kanunlar; insanın elinde olmayan ve ona tabi olduğu üretim araçlarına vb. değil, Allah'a nispet edilmektedir. Ancak seçme etkeninin olduğu yerde –ki o da bunu kabul ediyor– insandan söz edilebilir. Görüldüğü gibi değiştirici hareket "seçim ve belirlenim" rolünde, "Tanrı'nın iradesi ve insanın iradesi" rolünde bir sentez olarak gerçekleşir. Eğer meseleyi İslamî bir diyalektikle açıklayacak olursak; değişim, ilahî belirlenim etkeni ile insanî seçim etkeni arasındaki ilişkinin şekillendirdiği bir sentezdir. Bundan dolayı Allah'ın sosyal düzene koyduğu belirlenmiş değişim hareketi, insanın kendi yazgısını değiştirme sürecinde onun bilinçli iradesinin özgür rolüne bırakılmıştır. Burada biz, Berkeleyci, Max Weberci ve Sartrecı bir idealizme varmıyoruz.[1] Söz konusu ayet, her iki unsuru da kapsamaktadır. Yani hem kültürümüzde sünnetullah, değiştirici ve hareket faktörü dediğimiz belirlenmiş, dışsal ve bilimsel maddî realiteyi hem de insanın toplumu ve sosyal içeriğini değiştirme yolunda bilgisini ve salih amelini geliştirmeye karar vermesi anlamına gelen insan faktörü ve insanî rolü içine almaktadır. Arapça "mâ bikavm" yani "toplumda olan" kavramı, hem kültürü hem üretimi hem tüketimi hem de sınıfsal ilişkileri kapsayan bir kavramdır. "Toplumda olan" kavramı, toplumun bütün tarihsel değişim aşamalarında canlılığını ve anlamını koruması için toplum kelimesinin kapsamına her şey konulmuştur.

Kültür mirasımızda defalarca tekrar edilen, çok eskiye dayanan ve çok iyi anlaşılan (üstelik günümüzden daha mantıklı ve daha derin bir biçimde yorumlanan), hatta ilk İslamî metinlerin ve

1 Bu, ifrat olup gerçeklerden kaçmanın ta kendisidir. Zira şöyle demektedir: Eğer felçli bir adam şampiyon olamazsa bunun sorumlusu kendisidir. O, somut gerçekleri görmezlikten gelmekte ve dünyayı benim irademle senin iradenin bir oyuncağı sanmaktadır. Oysa işin aslı başka bir şeydir. Çok hassas ilmî ve maddî esaslar vardır ki dünyanın hareketi, tekâmülü, değişimi ve gelişimi bu esaslara dayalı olarak gerçekleşmektedir. Öyle ki ben ve sen, bu esasları bozamayız, tersine çeviremeyiz. Ancak ben ve sen, bilinçli bir irade sahibi varlıklar olarak bu sürece müdahalede bulunabilir ve o belirlenmiş kanunları seçmekle kendi yazgımızı isteğimiz doğrultusunda değiştirebiliriz.

şahsiyetlerin virdi haline gelen birçok konu vardır. Hatta bu konu ve kavramlar, insanlık tarihi boyunca İslamî olmayan diğer dinlerin düşünce tarzında da dinin özüne ait birer parça sayılırdı. Ancak biz bazen hiç de dinî ve itikadî taassuptan kaynaklanmayan çok acı çekiyoruz. Bu acının nedeni de şudur: Bizim aydınımız; bu idealler, ülküler ve kavramlar, İslam ve din yolunda kullanılınca, bunları anlamadan reddediyor, alaya alıyor ve hakaret ediyor. Zira dindarlara ve dindar sınıfa olan nefretinden dolayı bu kavramların ayrı bir şey olması gerektiğini fark edemiyor. Zamanla bu kavramlar Avrupa'ya gidiyor, daha sonra farklı bir ideoloji biçiminde aynı yolla bize geri dönüyor. O zaman da yeni bir şey, bir moda ve harekete geçiren yeni bir etkenmiş gibi herkesi peşinden sürüklüyor. Bizim bu tip örneklerimiz çoktur. Hatta bizim kullandığımız bazı kavramlar, daha sonra Avrupa'ya gidiyor ve değişmeden, reddettikleri eski şekliyle geri geliyor ve onları öylece kullanıyorlar. Bugün hepimiz "sarıklı, cübbeli" adamlarla alay ediyoruz. Oysa en çağdaş ve en sosyetik adamlarımız, modern kulüplerde ve düğünlerde iftiharla üniversite hocasının giydiği elbiseleri giyiyorlar. Hatta aynı cüppe için yetmiş defa provaya giderler. Hâlbuki bu cüppe, İbn-i Sina'nın, İbn-i Heysem'in ve Razi'nin giydiği elbisenin ta kendisidir. Avrupalılar bunu daha sonra aldılar. On birinci ve on ikinci yüzyıllarda İspanya ve İtalya'da *Şifa*'yı ve İbn-i Heysem'in kitabını okuturken bu elbiseleri de giyerlerdi. Sonra bizim bu hırkamız ve cübbemiz üniversitenin üniforması oldu. Buraya geri dönünce de artık kimse onu giymekten utanç duymuyor. Ancak burada, onun aslına sahip olan ve giyen kimse evden dışarı çıkamıyor. Zira o elbiseyi sokak ortasında, rezil rüsva ederiz. Bir amcam vardı; cübbesini, sarığını ve hırkasını korumak için yirmi yıl avare gezdi ve buna da muvaffak oldu! Tabiî ki bunun bir faydası olmadı. Ancak şu işe bakın, nasıl işliyor bu düzen. Bu cübbe bize aittir ve bizim tarihimizin derinliğinde vardır ancak, aydınımız(!) ilk kökenini ve geçmişteki rolünü bilemiyor, tespit edemiyor; sonra da hiçbir delile dayanmadan "âaa!" diyor. Filan beyin sözüyle, "hoşuma gitmiyor, gü-

lesim geliyor." diyor. Hatta bizim kavramlarımızdan olduğunu da bilmiyor. Örneğin yakın zamanda Sartre'ın kitabını çeviren Mustafa Rahimî Bey ve arkadaşı şöyle diyorlar: "İnsan; seçebilen, tercihte bulunabilen bir varlıktır. İhtiyar (seçim), insan varlığının en büyük özelliğidir." Oysa bu kelimenin (intihap) karşılığının bizim "cebir" ve "ihtiyar" (özgürseçim) kavramları olduğunu bilmezler. Bunu çocuk yaştaki her öğrenci ve kulak veren kör dahi bilir. Aslında bunlar dilimize yerleşmiş kavramlardır. Sartre'ın *Varoluşçuluk*'ta (Egzistansiyalizm) belirttiği ve yeni diye ortaya attığı şey, bizim "ihtiyâr" dediğimiz şeydir. "İhtiyâr" sözcüğü ile "intihap" sözcüğü aynı şeydir. "İhtiyâr" demek, "intihap" demektir. Ancak "ihtiyâr" sözcüğü, "intihap" sözcüğünden daha değerlidir. Zira öncelikle "ihtiyâr", Farsçada bir terim iken "intihap" böyle değildir. "İhtiyâr", felsefî bir terimdir. Hâlbuki "intihap" kelimesi felsefede hiçbir şekilde kavram olarak yer almaz. İkincisi "ihtiyâr", seçimin (intihap) belirleyicilerinden biri olan iradeyi gösterir. Fakat bu (intihap), sadece dış etki anlamında onunla (ihtiyar) aynı manayı verir. Bununla birlikte o, bu kelimenin Farsçada ve İslam felsefesinde bulunduğunu anlamaz. Kendisini bir şey keşfetmiş sanır. Egzistansiyalizmde bulunan bu kavram, bütün dillerde yoktur ama bizim bu kavramı ifade eden bir terimimiz bile vardır.

Aynı şekilde, radyolarda sıkça "toplanma, bir araya gelme" anlamında kullanılan "gerdhemaî" kelimesine bakın. "Gerd", "hem", "gerdhem" ve "gerdhemaî" şeklinde dört kelimeyi yan yana dizdiler ve bir kelime yaptılar. Tıpkı "Şotorgavpeleng" (devesığırkaplan) gibi! "Gerdhemayî" kelime değil, bir cümledir. Masdar isim yapıyorlar. "Mekangah" ve "câygâh" (Time – place) kelimeleri de "zaman-mekan" anlamında felsefî terimlerdir. Bunlar Einstein'ın izafiyet teorisinde de ortaya konmuştur. Einstein'ın izafiyeti, zamanın, mekanın hareketiyle aynı olduğunu söylemek ister. Yani mesela, bütün mekanların hareketi sıfır olursa hepsinin saatleri de sıfır olacaktır. Zamanın göreceliği (izafiyet) işte bu anlama gelir.

Dolayısıyla zaman "temps-place"den, yani "zaman-mekân"dan oluşmuştur. Buna da "caygâh" diyorlar. Fakat Farsçada "caygâh" ne anlama mı geliyor? Bu sözcük başka anlama gelir. Örneğin insanların tiyatro için bir araya geldiği "yere" "caygâh" denir. Özel bir yer! "Caygâh" sözcüğünden ne anlıyorsunuz? Farsçada bu "uydurma" sözcüklerin yerine, bu anlamı karşılayan, oturmuş kavramlarımızın olduğunu bilmiyorlar. Bu anlamda gelen "hayyiz" (mekan, mevki) kelimesi dilimizde hâlâ kullanılmaktadır. "Hayyiz" kelimesi, felsefî açıdan zaman ve mekân zarfıdır. Aynı şekilde dilimizde "İntifa sınırlarının dışına çıktı." diye bir söz var. Yani bir şey, insanın yararlanma alanı olan yer, mekân ve durumdan dışarı çıktı ve artık o statüde değil. Esasında "hayyiz" kelimesi felsefî bir kavramdır.

Bugün yeni ideolojileri tercüme edenler, bu kavramların bizde zaten var olduğunu, hatta bunlar için terimler ürettiğimizi bilmiyorlar. Şimdilerde bir başka problemimiz de şu: Bu kavramlar için biz kendimize ait eski terimleri kullanmak istediğimizde, aydın veya yarı aydın buna karşı çıkıp kaçıyor. Zira bizim, bu terimlerle beraber o eski söylemleri de geri getirmek istediğimizi sanıyorlar. Bu nedenle bu terimlerin ismini değiştirmek zorundayız.

"Şems-i Tebrizi"nin "Makalat"ını okuyordum. Bir yerde şöyle dediğini gördüm: "Hak yol oydu ki, onlar adını kötüye çıkardılar ve onu küfürle kirlettiler." Adalet ve eşitlik yolundan söz ediyor ama, sanki Mazdek'ten bahseder gibi yapıyor. İşte burada cahilce bir kuruntunun varlığından söz edebiliriz. Bu nedenle zorunlu olarak, başka bir isim koymak lazım ve o yolla, o çizgi ile ve o işaretle konuşmak lazım. Bazen o eski isim, eski zihniyeti çağrıştırıyor ve aydın da bundan kaçıyor. Fakat ismini değiştirdiğinde geri dönüyor. Örneğin bu elinizdeki fasiküllerde ve başka eserlerde, "züht" meselesinden dipnotlarda ya da metinlerde çokça bahsettim. Buna rağmen eğer; "İnsan zahit olmalı ve züht şöyledir ve..." desem, herkes şaşırıp kalır. Zira kültürümüzde Hafız döneminden ve hatta daha öncesinden gü-

nümüze kadar zahitlere küfretmişiz. Şimdi eğer tekrar bu genç, ilerici ve sorumluluk sahibi nesle zühtten ve zahitten bahsetsem ister istemez öyle anlarlar. Başka bir şekilde isimlendirmem ve ona göre konuşmam lazım. O da bütün devrimcilerin söyleyip inandığı şey olan "puritanisme revolutionnaire"dir. Bunun manası "kendini devrimci yetiştirmek" ve "inkılapçı arınma"dır ki bu da zühdün ta kendisidir. Ancak ben züht demeye cesaret edemiyorum. Zira onun zihninde bütün zahitler canlanıyor. Hafız döneminde zahit olan ve kendisine namaz(!) öğretilen kediden tutun, bugüne kadar. Öyle ki her birimizin bu tiplerden en az yedi sekiz tanıdığımız vardır. Bu nedenle "bunun başka bir anlam ve kavram olduğunu" söyleyebilmem için, önce lafzını değiştirmem lazım. Artık onu yanıma çekip dostluğunu kazandıktan sonra, ona "İşte bu kavram aslında benim adını değiştirmek zorunda kaldığım, züht kavramdır!" diyebilirim. Bir başka kelime de bugün en yüce devrimci kavramları açıklama kapasitesine sahip olan "kanaat" kelimesidir. "Kanaat" ya da "dünyadan el etek çekme" acaba genç neslin ve halkın zihninde neyi çağrıştırıyor? Yine o bildik minberleri çağrıştırıyor ki; bir adam gelir ve "dünya" için daha fazla para almak amacıyla, bir ay boyunca "dünyaya meyletmemekten" bahseder.

Gece gündüz dünyaya dalmış olan birtakım insanlar, bazen aşure gecesi dünyaya meyletmemekle ilgi sohbet yapılmasını isterler. Kendileri de derin bir iç geçirip ah çeker ve başlarını sallarlar. Daha sonra yine dünya bataklığına dalıp giderler. İşte bugün "dünya"nın ve "dünyaya meyletme"nin anlamı bu şekilde olduğundan; "dünyaya meyletmemekten" bahsetmemek ve şöyle demek zorundayım: Sohbetim kesinlikle din ile ilgili değil. Zira ben sosyoloğum ve sosyoloji ile ilgili konuşuyorum. Örneğin; burjuvazi (kent soylusu) ruh yapısı nedir? Burjuvazinin hayat tarzı nedir? Burjuvazinin dünyası nasıldır? Burjuvazinin kültürü nedir? Burjuvazinin görüşü ve eğilimi nedir? Burjuvazi sınıfı ne zaman ortaya çıktı ve ne gibi değerlere sahip? Yani son 200–300 yılda kent soyluluk aleyhindeki sosyalistlerin burjuva-

zi sınıfı aleyhindeki ahlâkî ve devrimci söylemlerini dile getirmeliyim. Burjuvaları kirli, kokuşmuş ve para canlı insanlar olarak tanıtmalıyım. Daha sonra medenî ve yenilikçi olarak konuşan bu adamın zihninde burjuva değerlerinin ruhuna Fatiha okuyabilmek için burjuvazi ile mücadeleyi, ilerlemenin en üstün göstergesi olan bilinçli bir devrimci sığınağa dönüştürmeliyim. Böylece genç nesilde, burjuvazi sınıfına karşı bir cephe ve fikir oluşsun. Bu şekilde benim söylediklerimi dinlerler. Bu söylemler birçoğunu etkisi altına alır ve onların zihnine yerleşir. Zira bu yeni bir davet, yeni bir çağrı olduğundan Büyük Fransız Devriminden, demokrasiden, Amerika ve Avrupa liberalizminden daha yüce ve daha değerlidir. Herkes benim söylemlerimi kabul edip belli bir fikrî olgunluğa eriştikten sonra derim ki: Bunun adı "dünyaya meyletmemek"tir. Bütün İslam önderlerinin mücadele ettiği "dünya" işte budur. Yoksa "dünya", dünyaya meyletme, dünyalık olma, dünyevî hayat ve dünyevî ahlakın başka ne anlamı olabilir? Ancak "burjuvazi", Fransızca bir sözcüktür. Oysa "dünya" kelimesi tarih boyunca kültürümüzde gelişmiş ve sürekli kullanılmıştır. Fakat sonraları aşağılık ve anlamsız bir hal almış; şarlatanların, yalancıların, telkincilerin ve uyutanların malzemesi olmuştur. Bu nedenle Şems'in deyimiyle, "başka bir isim kullanıyorum" ve aynı söylemleri bu nesle başka bir ad altında sunuyorum. Onunla bu günün dili ile konuşuyorum. Yeterli olgunluğa erişince de ona, burjuvazi kavramının aslında "dünya" kavramının aynısı olduğunu, hatta "dünya" teriminin "burjuvazi"den daha değerli olduğunu söylüyorum. Öncelikle "burjuvazi" sözcüğü kelime kökü açısından "burg" sözcüğünden türemiştir. Bu da "köylerin merkezinde yaşayanlar" anlamına gelir. Her on veya yirmi köyün ortasında dükkânları, iş yerleri, sanayisi ve bir kısım esnafı ve sanatkârları olan bir köy olurdu. Halk da buradan alışveriş yapardı. Bu köye de "burg" denirdi. Bu nedenle "han" veya "toprak ağası" köylülerle karşılaştırıldığında "burg" diye üçüncü bir sınıf da vardı ki bunlar ne "han" idi ne de "tebea". Aksine mağazaları

vardı. Atlar için palan, nal; kürek ve benzeri araçlar üretirlerdi. Veya terzi ya da esnaf idiler. Bir şeyler satarlardı ve ellerinde para vardı. Bu sınıf ne han sınıfındandır ne de "tebea" sınıfından. Bunların arasında üçüncü bir sınıftır. Bu nedenle bu sınıfa "burjuva" denir. Bu sınıf aslında yenilikçi, ilerici bir sınıftır. Zira bunlar ne hanların aristokratik hayat tarzına sahipti ne de "halk" gibi zillet içindeydi. Bunlardan daha özgür daha aydındılar. Ancak sonraları 19. ve 20. yüzyıllarda burjuva, burjuvazi; kapitalist, sömürgeci ve makina sahiplerine dönüştüğü için yabancı bir terimmiş gibi "burjuva" kötü ve aşağılıktır, demek zorunda kalıyoruz. Yoksa "burjuva" sözcüğünün etimolojik açıdan aşağılık ve kötü bir tarafı yoktur. Aksine iyi bir kelimedir. En yenilikçi sınıf da burjuva sınıfı ve burjuva aydınlarıydı. Voltaire'ler, Rousseau'lar o burjuvalardır. Üstelik kötü de olsa burjuva özel bir sınıfın göstergesidir. Burjuvanın olmadığı feodalite döneminde ahlakî ve insanî açıdan kötü sınıf, mülk sahipleri ve feodallerdi ki bunlar burjuva değillerdi. Bundan önce köleleri, reisleri ve aşiretleri olan beyler ve efendiler vardı. Bunlar da burjuva değildiler. Bu nedenle görüyoruz ki burjuvazi sözcüğü tarihin bir döneminde kullanılan ve anlamı sınırlı olan bir sözcüktür. Oysa Kur'an'ın ve İslam'ın dile getirdiği kavram "dünya"dır. Kölelik döneminde "dünya" efendilerin, feodalite döneminde feodallerin, burjuvazi döneminde burjuvaların ve kapitalizm döneminde kapitalistlerin hayat tarzıdır. Hangi dönemi ele alırsak alalım "dünya" sözcüğü hepsine uyar. Amacı şahsî ihtiyaçlarını karşılamak, başkaları karşısında imtiyaz sahibi olmak, başkalarından ayrı olmak, başkaları üzerinde üstünlük sağlamak ve başkalarına karşı övünmek olan bencil, bireysel ve tüketici bütün eğilimler ve değerler, dünyevî değerler ve dünyevî hayat tarzıdır. Bunun şekli ister feodalite ister burjuvazi isterse kapitalizm olsun. Ne olursa olsun, şartlar neyi gerektirirse gerektirsin sonuç aynıdır. İşte bu nedenledir ki "dünya" kavramı, hem daha değerli hem de daha kapsayıcıdır. Bu sözcük dışsal ve gerektirici anlamda değil, aksine kendi özel söz-

lük karşılığı ile bu anlamı ifade etmektedir. Üstelik hem geneldir hem de sürekli canlılığını korumaktadır. Dolayısıyla bir "terim" olabilir.

Eğer ilk olarak "dünyaya meyletmemek"ten bahsedersem, yeni bir şey söylemek istediğimi anlayamazlar ve "dünyaya meyletmeyen mollalar"dan (!) bahsettiğimi sanırlar.

Mekke'de para ve paranın insanlar üzerindeki rolü üzerinde konuşuyordum. Çünkü orada genellikle ensesi kalın zenginler yaşar. Bu sırada dış görünüşü itibariyle altından yapılmış bir heykele benzeyen bir adam, ortaya atıldı ve dedi ki: "Doktor bey, bir yıl aradan sonra Mekke'ye geldik. Bu mübarek gecede vaazınıza şimdiye kadar paranın, hayatın vs'nin içine batmış olan ömrümüzü burada Allah'ı, yarını anarak huzura kavuşturalım diye katıldık. Ancak siz bizi paranın pulun peşinden sürüklediniz!" Dedim ki: Beyefendi! Ben sizin sauna hamamınız değilim ki pazarda biriktirdiğiniz yağlarınızı keseleyeyim. Burası seni yakandan tutup sana ne olduğunu anlatacağım yerdir! Ben molla değilim ki verdiğin bir miktar para karşılığında sırtını sıvazlayayım, seni doğru yola sokayım ve yeni doğmuş günahsız bir bebek gibi Allah'a, Peygamber'e ve imama havale edeyim. Burası yol geçen hanı değildir. Sana ihtiyacı olmayan hatta bütün varlığına zerre kadar değer vermeyen ben ve benim gibiler, seni yakandan tutmalı ve sana dersini verip buraya gelmeye hakkın olmadığını bildirmeliyiz be herif! Sana buraya gelmeni kim söyledi? O, 20.000 tümeni olan herkes Mekke'ye hacca gidebilir diyen, molladır. Senin aslında buraya gelmeye hakkın yoktur. Eğer zerre kadar kendinin farkında olsan bu taraflara gelmeye cüret edemezsin. Eğer nereye geldiğinin bilincinde olsan, o pis varlığınla on bin kilometre mesafeden buraya yaklaşmaman gerektiğini anlarsın!" Sonra arkadaşlarla konuşurken dediler ki bu adam Tahran esnafının en meşhur tefecisidir. Dedim ki çok yaşa! Ben daha ilk bakışta ne mal olduğunu anladım. Görüyor musunuz, adamın neye ihtiyacı var? Benden istediği şeye bakın! Kendisine, "dünyaya meyletmemek"ten bahsetmemi isti-

yor! Yok, hayır! Neden ona dünyadan el etek çekmekten bahsedeyim? Bakın, dünyaya meyletmemekten bahsettikleri! Şehrin güneyindeki işçinin, çiftçinin gündeminde dünyadan uzaklaşmak yok. Sofiyane, rahibâne, zahidâne ve dünyadan uzaklaşmaya dönük vaazlar hep eşraf meclislerinde yapılır. Bu zamana bakın. Bütün hurafeci zengin ve ensesi kalınların, irfanî ve tasavvufî gece partileri var. "Ali Mevla", "Velayeti Ali" vb. Bütün ensesi kalınlar, emekli cellatlar, pala çalanlar, kılıç sallayanlar ve savurganlar sonunda sufi oluyorlar. Bu hadise, insan psikolojisi açısından bir tür ruhsal eğilimi ifade eder. Nitekim gecesini gündüzünü dünyevî hayatın içinde geçiren adam bazen, tasavvufî eğilimlere yöneliyor. Max Weber der ki: "İşte burada kapitalist, kapitalizmden intikam alıyor." Bu bir çeşit kapitalist psikolojik analiz sayılır. Bazen görüyoruz; falan kapitalist, karşılaştığı bir manzara yüzünden fakir bir çocuğu kötü bir durumda görmesi sonucu kendine hâkim olamıyor ve bütün servetini ona bağışlıyor. Özellikle Amerika'da bu tip şahısların çok olduğunu görmüş ve okumuşsunuzdur. Peki, neden böyle oluyor? Çok ilginçtir! Nasıl olur da bütün ömrünü kuruşu kuruşuna hesap eden, her kuruş için cinayet işleyen, duygularını çamura gömen, insanî bağları ve ilişkileri yok eden ve her zaman para biriktiren bir kimse; bütün varlığını bir anda fakir bir çocuğa bağışlar?

Cemal Abdunnasır döneminde Amerikalı meşhur bir sermayedar Mısır'a geldi. Yalın ayak bir Arap çocuk hava alanında ona (Avrupa gazetelerinden) bir gazete sattı. Zengin adam ne kadar aradıysa da cebinde çocuğa verecek para (Mısır parası) bulamadı. Sonra cebinden dolar çıkardı. Ama çocuk doları almaya cesaret edemedi ve dedi ki ben Mısır parası istiyorum. (Orada yabancı para kullanmak yasaktır, üstelik çok sıkı tutuluyor, özellikle hava alanında. Yabancı parayı bankalarda Mısır para birimine çevirmek gerekiyor). Ancak o kalabalıkta hava alanında parayı Mısır para birimine çevirmenin imkânı yoktu. Amerikalı sermayedar da "O zaman gazeteni geri al." diye cevap verdi. Ço-

cuk geri almadı ve "Git bey efendi, gerek yok." dedi ve oradan ayrıldı. Hâlbuki sabahtan akşama kadar on tane gazete satmak için bir bu tarafa bir o tarafa koşturan bu dilenci çocuk için, dört beş tümen değerinde yabancı bir gazete çok şey ifade eder. Zengin adam bir anda beyninden vurulmuşa döner, sarsılır ve o çocuğun kim olduğunu, nerede yaşadığını soruşturur. Sonra da Amerika'ya geri döner. Bir süre sonra Mısır adlî makamlarından bu çocuk için bir mektup gelir. Bu mektupta kendisi için bilmem kaç milyon dolar aktarıldığı yazılıdır. O sermayedar, bütün varlığını o çocuğa bağışlamıştı. Vasiyetnamesine de şöyle yazar: "Hâlâ, bu çocuğa karşı kendimi aşağılık hissediyorum. Çünkü o benden daha cömertti. Zira ben, memnun olduğum bir kimseye karşılık vermiş oldum. Yani borçluydum ve borcumu eda ettim. Oysa o beni tanımıyordu ve bana hiçbir borcu yoktu. Demek ki 'mutlak bir cömertlik'te bulundu. Bu nedenle o benden hâlâ daha cömerttir." Nasıl olur da böyle zengin bir adam, böyle bir şey yapar? İşte burada kapitalist, ister istemez, elinde olmadan kendinden ve kapitalizmden intikam alıyor. Hatta şöyle düşünüyor: "Ben bir insandım. Rabbim bana kırk elli yıl ömür bağışladı. Keyif içinde zevk ve sefa sürebilirdim, kendimi olgunlaştırabilirdim. Allah'a ibadet edebilirdim, ahlâkımı ve huyumu insanî ve manevî değerlerle şekillendirebilirdim, üstün yeteneklerimi geliştirebilirdim. Ancak bütün bunları terk ettim, kenara attım. Hatta zevk ve sefa da sürmedim. Gece gündüz bir karınca gibi sadece biriktirdim, biriktirdim ve yine biriktirdim. Ama bugün görüyorum ki bu paralar varlığımın düşmanıdır. Yani en yüce şeyleri ve fırsatları feda etme karşılığında birikmiş bu kadar para." O, farkında olmadan kendine ve kapitalist insan ruhuna karşı bir kompleks duyuyor ve en ufak bir kışkırtmada onlara tekme atıp kendisine geliyor, kendisini kurtarıyor. Yani düğümü çözüyor. Bu analiz çok ilginçtir. Sosyologlar ve psikologlar bu istisnaî ve sıra dışı olayları (bazen bir kimsenin dillere destan olacak biçimde cömertlikte bulunmasını ve bütün varlığını bağışlamasını) analiz etmeye çalışırlar.

Sözgelimi ben, (Afrika Birliğinin meşhur lideri) Garibaldi'nin[2] torununu Tuluz'da üstü başı dağınık (koluşar)[3] olarak gördüm. Bu adam, orada "Bir kuruş, on kuruş, bir içki parası verin." diye gelip geçenlere el açıp yalvarıyordu. Günün birinde Fransız makamlarından İtalya adına ona "Sen ailenin büyüğü ve mirasçısı olarak birkaç milyon veya milyar liraya sahip oldun." diye bir yazı geldi. (Çok meşhur bir aile ki şimdi bile söz sahibidir). O da gelen bu yazıyı arkadaşlarının yanında param parça edip atar. Bu adam hâlâ nüfuz sahibi ve şahsiyetli biridir. Filozoftur ve çok büyük laflar eder. Gazeteler ondan özlü sözler aktarır, bazıları da onunla röportaj yapmaya gider. O, "sokak adamı" tipindedir ve bizim tarihimizde de var olan Behlül tarzı bir yapıya sahiptir. Hatta bazen kimi şahsiyetlere tavsiyelerde bulunur. Zira hâlâ hatırı sayılır biridir. Bu şekilde sokakta yaşıyor ve aristokratik kişiliğinden intikam alıyor, özgür olmak istiyor. Nihayetinde o da insandır. Bazen insanın kapitalizmin kuyusunda Yusuf gibi hapsolmuş vicdanı feryat eder, sahibini uyandırır ve onu kurtarmak ister. Kurtarıyor kurtarmasına ancak, geç kaldı ve artık kendisini yetiştirmeye fırsatı kalmadı. Zira insanın yetişmesi, olgunlaşması hem fırsat hem de zaman ister. Ama o, zamanında bu fırsatı elinden kaçırdı. Kurtulduğu bir gerçek, ancak ömrünün sonlarına doğru hapisten çıkmış bir adam gibi artık okuma ve eğitim görme imkânı kalmamıştır.

***

[2] Garibaldi, İtalya'nın tanınmış en büyük sermayedarlarından, eşraflarından ve mülk sahiplerindendi. (Alman, Fransız ya da İngiliz eşrafı, bir İtalyan eşrafı ile karşılaşınca geri kalmışlık duygusuna kapılıyorlar. Zira Avrupa eşrafının merkezi İtalya'dır. Bir İtalyan bazen –doğru ya da yalan– şeceresini bin yıl öncesine dayandırmakta. Oysa bir Fransız ya da bir Alman yüz yıl öteye gidememektedir.)

[3] "Koluşar" yani umumun istifadesine sunulan tuvaletlerin olduğu bölgede uyuyan ve çok çirkin ve kirli suratlara sahip olan dilenciler ve dervişler. Bu tiplere Paris'te yol kenarlarında çokça rastlanır. Kışın da aynı durum söz konusu. Metro duraklarından dışarıya sıcaklık vurduğundan, bu durakların pencerelerinde uyurlar.

Maalesef gençlerimiz burjuvazi karşıtı, devrimci züht kavramlarını –yeni sözcüklerle ifade edildiği için– dünyanın yenilikçi ve devrimcilerinden öğrendiğimiz yeni kavramlar sanırlar. Oysa bunlar dînî eserlerde mevcuttur. Bir kimse Kur'an'ın bütününe bu açıdan yüzeysel olarak bile baksa; çok ilginçtir, irfânî, felsefî ve kavramsal tefsirlere gerek kalmaz. Bunu anlamak çok kolay. Ayetlerin yanında tercümesi de var ve bu tercüme onları anlamaya yeter. Araştırma için başlık tespiti çok önemlidir. Sınırlı başlıklar, insanın yolunu kaybetmesine neden olur. Çünkü araştırma sonunda çok sayıda fiş yığılır önümüze. Öyle ki adam bu fişlerin ve notların arasında kaybolur. Araştırmalar "kavram" temelinde değil, belli bir hedefe dayanarak yapılmalı. Bu durumda eğer bir milyon fiş dahi biriktirseniz, yönünüzü şaşırmazsınız, ne hazırladığınızı bilirsiniz ve sonra onları düzenleyebilir, sınıflandırabilir ve bölümlere ayırabilirsiniz. Çizginiz kaybolmaz. Kur'an bildiği halde belli bir çizgisi olamayan muhteremlerin durumuna düşmezsiniz. Bu iş için şunu yapabilirsiniz: Baştan sona Kur'an'da sınıflaşmaya ve dünya düşkünlüğüne karşı çıkan, yani mahrum ve mustazafların dilinden konuşan; üstün sınıfa itiraz edip eleştiren bütün ayetleri bir araya getirin. Söz konusu ayetlerde ister şahıs ismi zikredilmiş olsun, isterse hiçbir isim zikredilmemiş olsun ve bunun yerine genel bir kavram kullanılmış olsun, fark etmez. (Bu çok açık ve basit bir şey. Ne dil bilimine ne felsefe bilgisine ne de tarih bilmeye ihtiyaç var. Tabiî ki ne kadar çok bilirseniz o kadar iyi olur. Ancak bunu anlamak için felsefe, tasavvuf ve fıkıh bilmeye gerek yoktur). Bu yöntem çok ilginçtir. Kur'an'ın bu kavimlerden ve sembollerden nasıl bahsettiğini, bu grupların bağlılarından nasıl söz ettiğini ortaya koyuyor. Bazen Firavun, Karun gibi bütün bir grubu ünlü birkaç tarihî şahsiyetle, bazen de tarihî gerçekliği olmayan, fikrî ve mutlak bir hakikat olan tağut gibi felsefî bir kavram, edebî bir sembol ile sembolize eder, bazen de tarihten bahseder. (Tarihte ne köşklerin gelip geçtiği, öyle idiler, şöyle oldular gibi). Ya da Rum suresinde ve bunun gibi birçok sure-

de tarihteki güçlerden bahseder (Kur'an'ın deyimiyle, şimdiki güç sahiplerinden daha bayındır, daha sömürgeci ve daha güçlüydüler. Yeryüzünü daha fazla hâkimiyetleri altına almışlardı. Sonra ne oldular, nereye gittiler gibi). Bu şekilde sona kadar gelir. Bu konudan bahseden ayetleri bir araya getirelim, sonra da bahsettiğim yöntemle şu şekilde sınıflandıralım: Tarihî olanlar, özel şahıslardan bahsedenler, genel bir ilkeden bahsedenler, "kenz" ayeti gibi işaret yoluyla, isim vermeden, ancak kimlerden söz ettiği belli olan ayetleri; tağut gibi sembolik ve felsefî kavramlarla beyan edilen ayetleri bir araya getiriyoruz. Diğer taraftan da şu çalışmayı yapıyoruz: Mesela mustazaflardan, insanlardan ve mahrum kitlelerden söz eden ayetleri diğerlerinin yanına diziyoruz. O zaman "Kur'an'ın Sınıfsal Yapıya Bakışı" bir matematik formülü gibi tam olarak şekillenmiş, resmedilmiş olur. Böylece artık bir müfessir her zaman bir kelimeyi alıp depolamaz ve konuyu anlaşılmaz hale getirmez. Bu yöntemle birkaç eğri çizmek mümkün: Biri her surenin sınırlı eğrisini çizmek. Diğeri de Kur'an'ın bütün eğrisini; "besmele"nin "b"sinden, "Nâs"ın "s"sine kadar "nicelik" ve "nitelik" açısından çizebiliriz. Söz gelimi nicelik açısından ayetlerin numarasına göre, nüzûl sırasına ve nüzûl yılına göre grafik eğrisi çizilebilir. Adam hangi yılda mevzuyu kaybediyor. Bir ayeti alıyor ancak onu öyle işliyor ki yürüdüğü "çizgi"den sapıyor ve ne dediğini bilmiyor. Bu artık çok açıktır. O zaman görürüz ki o "eğride", yan yana sıraladığımız ayetlerde takva, züht, dünya gibi sözcükler tekrar ediliyor. Bu nedenle anlıyoruz ki; bireysel ahlakî değerlerden ve tasavvufî zühtten söz ettiğini sandığımız kavramlar, aslında sınıfsal yapılaşmaya karşı olan bakışı yansıtmaktadır. Yani "mal yığma" ile mücadele edilen yerde takvadan söz edilmekte; Firavunlar veya "daha kuvvetliler" den söz edilen yerde zühtten bahsedilmekte; faizcilerden söz edilen ve Allah'ın düşmanları olarak tanımlandıkları yerde kanaatten ve dünyadan el etek çekmekten bahsedilmektedir. Yani dünyaya meyletmeme, takva, züht, kanaat ve dünyayı aşağılama gibi kavramlar; zihin-

sel ve tasavvufî kavramlar olarak ele alınmıyor. Aksine sosyal, devrimci ve bilimsel kavramlar olarak ele alınmakta ve toplumsal ve sınıfsal yapıya karşı özel ve net bir bakışı ifade etmekte ve bu yönde anlam kazanmaktadır. Bize yeni bir şeymiş gibi hediye edilen kavramların aslında dinimizin temel esaslarından olduğunu fark ederiz. Bunlar olmadan ne Muhammed'i ne Kur'an'ı ne de Hz. Ali'yi anlamak mümkün değil. Bütün bunlar İslam'ın temel esaslarındandır. İstismar eden kişi, bu devrimci kavramları kendisiyle ilişkisinde boş, anlamsız, muhtevasız ve hedefsiz kavramlara dönüştürdü. Devrimci anlamından uzaklaşsın ve toplumları harekete geçirmesin diye bu kavramları "kendini sofu yetiştirmek" biçimine soktular. Halk bu kavramları sadece bu şekilde anlasın diye onları ahmaklaştırdı. Bu, kavramları reddeden ve onlardan kaçan aydın kimseyi de ahmaklaştırdı. Zira aydın kimse de bu kavramları bu anlamıyla kabul edip inkâr ediyor. Yani inanan da inkâr eden de her iki sınıf da eşekleştirme tuzağının birer kurbanıdır. İşte bu büyük bir felakettir. Hatta bugün aydınlarınız diyor ki; bu iddia ettiğiniz söylemler yenidir, onları kendiniz icat ediyorsunuz ve bunları sosyolojiden ve benzeri söylemlerden aldınız, İslam'da böyle bir şey söz konusu değil! Peki, İslam'da ne var? Bu aydın geçinen adam gerçek İslam olarak "eşekleştirici"nin dostları yardımıyla icat ettiği İslam'ı biliyor. Bu kesim molla sisteminin oluşturduğu, insana hiçbir sorumluluk yüklemeyen ve yoldan çıkmalarına sebep olan cennete ve ahirete iman ediyor. Yani inancın felsefesini ve anlamını, hâkim iktidarların yararına ortadan kaldırdılar. İnkâr eden aydın da bu kavramı bu mümin gibi anladığından onu inkâr ediyor. Bu durumda aydının da halkın yakalandığı hastalığa yakalandığı anlaşılmaktadır. Halkı nasıl ahmaklaştırdılarsa, aynı şekilde aydın geçinen beyefendiyi de ahmaklaştırdılar. Bir tarafta "Bütün talihsizliklerimizin ve geri kalmışlığımızın sebebi "imam-ı zaman"dır (Mehdi) diyen aydın, diğer tarafta Mehdi'yi (on ikinci imam) bu kadar düşük seviyede anlayan ve öyle inanan mümin; her ikisi de aynı tuzağa düş-

müş olmuyor mu? Her ikisi de Mehdi'yi aynı biçimde, aynı anlamda ele aldılar. Öyle değil mi? İşte görüyoruz ki en iyi ve ilerici aydınımız dahi dinin kavramlarını anlama ve dini idrak etmede, düşünce ve telakki bakımından; tam da yolunu kaybetmiş, donuklaşmış budala ve ahmak insanlarla aynı seviyededir. Bu nedenle bir şeye inanmak ile inkâr etmek arasında hiçbir fark yoktur ve herhangi bir derde de deva olmaz. Aydın kişiyi aydın olmayandan ayıran şey, anlama tarzı ve telakki biçimidir. Ben ancak bu şekilde anladığım zaman, o da diğer şekliyle anladığında; ben aydın ve ilerici olurum, o da gerici olur. Aksi halde eğer ikimiz de aynı tarzda anlarsak sadece o mümin olur, ben de kafir olurum. Ama idrak ve bilinçte eşit oluruz. Sadece iman ve itikatta farkımız var. Bu nedenle İslam şu an ne ise, gerçeği de odur diyen ve kendisine aydın ismini veren kimse; kördür, kâfirdir ve budaladır. Tıpkı "budala mümin!" gibi. Aptal ve budala olmakta ortaklar. Ancak küfür ve imanları fark ediyor. Nehcul Belâğa'daki zühdün toplumsal rolünü ve etkisini bilmeyen, ne mümin olabilir ne sosyolog ve tarihçi olabilir ne de tarih felsefesi bildiği söylenebilir. Bir şeyi inkâr etmekle sorun hallolmuyor. Çünkü bir budala da bunu inkâr edebilir. Bugün bizim vaizlerimiz de sıradan laflarla "Buda"yı inkâr etmiyorlar mı: "Onlar ineğin sidiğini kendilerine sürüyor ve ateşe tapıyorlar!" gibi. Bu şekilde reddetmenin ne değeri var. O da İslam'ı bu şekilde hatta daha alaycı bir biçimde reddediyor. Bu inkârın bir değeri yok. Değerli olan bilmektir, yani bilmekle bir değere sahip olunur. Aydını aydın olmayandan ayıran da budur. Hatta adam materyalist bile olsa şunu anlaması gerekir: Nehcul Belâğa'da söz konusu olan züht, Kur'an'da zikredilen "dünyaya meyletmeme", ehli beyt mektebinin aristokratik hayat tarzından yüz çevirmesi; Müslümanların arasında aristokratik hayatın ve dünyaya meyletmenin yer etmemesi için verilen mücadeledir. Yani Müslümanların arasında bu hayat tarzı yükseldikçe adeta bunun antitezi gibi buna karşı çıkış daha da şiddetlenmiştir. Bu mesele İslamî ve dinî olmadan önce sosyolojik bir meseledir.

Eğer aydın isen, sosyolog da olmak zorundasın ve toplumunu tanımalısın. "Reddettim, kabul etmiyorum" gibi laflar seni kör ve cahil olmaktan kurtarmaz!

***

Kavramları sadece bir açıdan ele alırsak bir anlamı olmaz, olsa da yanlış olur. Maalesef bütün dinî meselelerimiz de bu yüzden bir neticeye varamıyor. Zira meseleleri parça parça ve tek boyutlu ele alıyoruz. Vaiz veya müfessir bir konuyu ele alıyor, onu süsleyip püslüyor ve bir neticeye de varıyor. Sonra bu netice yanlış bir biçimde herkesi bağlayan emir, bir inanç ve bir esas olarak lanse ediliyor. Geçmişte de yoğun bir biçimde olduğu gibi bazen, "dünyadan yüz çevirme"den söz açılıyor. Şöyle ki: "Dünya boştur, harcamalarımızı azaltmalı, aristokrasiden uzak durmalı, mümkün olduğu kadar sade yaşamalı. Eğer iki ev ile idare edebiliyorsan üçüncüsünü alma, eğer bir evle idare edebiliyorsan ikincisini alma, eğer üç takım elbise ile idare edebiliyorsan dördüncüsünü alma" gibi. Bunlar tekrar edilen rivayetlerdir. Hatta bunlar ayet olarak, peygamberin uygulaması ve sünneti olarak, imamın uygulaması olarak da var, yani öyle lanse edildi. İşte bunlara dayanılıyordu ve bir kısmı bununla amel ediyordu. Peki, nasıl bir sonuç ortaya çıktı? Ruhbanlık, zahitlik ve dünyadan el etek çekme adıyla sapık bir sınıf türedi. Bu dünyadan el etek çekme öyle bir sonuç doğuruyor ki; ilahî nimetler ve memleket nimetleri gibi bütün nimetler züğürtlere, haylazlara, murdarlara ve gayri müslimlere kalıyor. Bu Müslümanlar dünyadan el etek çektiklerinden, gayri müslimler dünyayı yağmaladığından, insanların alın yazısı ve geleceği, ekonomik gücü kendinde barındıranların elinde bulunduğundan; ister istemez Müslümanların insanî ve fikrî gelecekleri başkalarının inisiyatifinde olur. Bunun en güzel numunesi Hindistan'dır. İngilizler Hindistan'a geldikten sonra ve yeni iktisat, yeni pazar, yeni üretim, yeni tüketim, yeni eğitim öğretim ve İngiliz okulları Hindistan'a girince, Müslümanlar dünyadan el etek çektiler. Bundan önce, Hindular çoğunlukta olmasına rağmen hem ekonomi hem yöne-

tim Müslümanların elindeydi. 600–700 yıl boyunca Hindistan her zaman en büyük, en görkemli ve en güçlü İslam ülkelerinden biriydi. İngilizler gelinceye kadar Hindistan; İslamî düşüncenin merkezi, Müslümanların gücü ve en büyük İslam ülkesiydi. Hatta Osmanlı İmparatorluğu yıkılınca, İslam hilafetini yeniden diriltmek için Hindistan'da halifeliği hakim kılma çalışmaları yürütüldü. Hindular geri kaldığından ve İslam'dan sonra tarih boyunca hükümet Müslümanların elinde olduğundan; ilim, iktisat, medrese, teknoloji, ticaret, medeniyet ve her şey Müslümanların elindeydi. Uygar olanlar Müslümanlar, geri kalmışlar ise Hindulardı. İngilizler geldikten sonra yeni iktisadî sistem ve yeni eğitim sistemi uygulamaya koydular. Bu yeni sistemi Müslümanlar reddedip yasakladılar. Hindular ise yeni iktisat ve eğitim sistemine yöneldiler. 700–800 yıl boyunca içinden bilinçli ve eğitimli bir şahsiyet çıkmayan geri kalmış Hindular; yeni eğitim öğretim sistemine geçince içlerinden Gandi'ler, Nehru'lar ve Şasteri'ler ortaya çıktı. Ancak en aydın bilim adamlarına, siyasetçilere ve en güçlü şahsiyetlere sahip olan Müslümanlar, yavaş yavaş gerilediler. Öyle ki Müslümanların en büyük şahsiyetleri Muhammet Ali Cinnah Bey ve ablası Fatma Hanımdı. Başka kimse de yoktu. O da geri kalmış, bu günkü Pakistan'dır ki geldiği durum ortada zaten. Bugün bile Pakistanlı Müslümanlara olan sempatimiz, Hindulara kıyasla daha azdır. Öyle değil mi? Gandi Hanım nerede, Butto Bey nerede? "Zülüf Ali Bey"(!), "Zülfikar Ali Han" ve kaltaban, şerefsiz, aşağılık herif "İskender Han!" Tagor, Gandi, Şasteri ya da büyük ilmî şahsiyete sahip "Radhakirişnan" gibi bir cumhurbaşkanı asla Butto Bey'le, İskender Han'la mukayese edilemez. Peki, neden böyle oldu? Çünkü Müslümanlar dünya işlerinden uzak durdular. Sonra iktisat ve eğitim öğretim de Hinduların eline geçti ve Müslümanlar aradan geçen iki nesilden sonra geri kaldılar.

İslam tarihinde sade yaşama yönelik tekelci vurgu, dünyadan el etek çekme veya sapık, anlamsız ve amaçsız zühde eğilim gösterme; en iyi, en ilerici Müslümanın en gerici olmasına sebep ol-

du. Ondan sonra İslam toplumunda yükselişe geçen bu sapık züht eğilimine, tasavvufî anlayışa ve dünyadan el etek çekmeye karşı çıkan aydın, ortaya atılır ve şöyle der: "Niye böyle? İslam ve Kur'an hayır yapmaya, nimetlere, 'ganimetlere' vs. konulara vurgu yapar. Hatta bol ganimetler hicretin hedef ve neticelerindendir ve 'bol ganimetler' dünyevî ve maddî şeylerdir. Bütün bunlar maddîdir." Peygamber der ki: "Bana mal sevgisi sevdirildi." "Hayır" Kur'an dilinde ve Peygamber'in rivayetlerinde para ve dünya malı anlamına gelir. Eğer bir kimse dünya malını severse ve onun arkasından giderse, 'Ben bu sevgiyi severim', diyor Peygamber. Zira Peygamber, 'Ben dünya malını seveni severim.' diyor, 'dünya malını severim.' demiyor. Yani ben kendim dünya malını sevmem, ama bu eğilimi ve dünya malını seven halkı ve Müslümanları severim" diyor. Diğer taraftan da bakın neler oluyor? Aristokrasi, kapitalizm ve paracanlılıktan yana yorumlar, meşrulaştırmalar, yoldan çıkmış aristokratlığın meşrulaştırılması, altın ve gümüş yığmalar... Güya Peygamber şöyle buyurmuş: "Bol ganimetler, velayetin ve dinin bereketidir. Müslümanlar iyi, güzel ve lüks yaşamalı(!)"

Oysa bu her iki yaklaşım da yoldan sapmadır. Yani aslında bunların hiçbiri İslam değil. Bunların her biri bir yola düşüp yalın bir biçimde ve her zaman meseleyi sadece bir açıdan ele alarak ona vurgu yaptılar. Ortaya çıkan sonuç da bir araştırmacı için ve İslam'ın nasıl bir öğreti olduğunu öğrenmek isteyen bir öğrenci için, İslam'ın gerçek yüzü bilinemez oldu. Bir bakıyoruz İslam züht olarak karşımıza çıkmış, öyle ki Buda'yı ve Hinduların dervişlerini dahi geride bırakmış; bir bakıyoruz İslam paraya düşkünlük olup çıkmış, öyle ki Batı kapitalizmini dahi geride bırakmış. Peki, bu ne demek şimdi? Bu neyin nesi? Bu ekolün çağrısı ne? Aslında her iki yaklaşım ile ilgili hem Kur'an'da hem de Peygamber'in sünnetinde ve hadislerinde birçok delil var. Bu ekol neden anlaşılmıyor, neden geçerliliğini yitirdi? Çünkü bu kavramlar dinin bütünlüğü içinde ele alınmıyor. Parçaları, İslam öğretisinin bütünlüğü içine yerleştirdikten sonra

ne anlama geldiğine bakmalı. Bu durumda her iki manayı da karşıladığını görürüz. Şöyle ki: Hristiyanlık'tan, Mazdekilik'ten, Hinduizm'in maneviyatından ve dervişliğinden İslam'a geçen ve iktisadî hayatın, medenîleşmenin ve ilerlemenin durmasına ve gerilemesine sebep olan tasavvufî eğilimler ve dünyadan el etek çekme söz konusu olduğunda; İslam böyle bir yaklaşıma karşı çıkar. Bu yaklaşımla mücadele ederken de maddî ve iktisadî değerlere, hayata, üretime ve mutluluğa vurgu yapar. Aynı şekilde ekmeğe o derece vurgu yapar ki "Allah'a ekmek vesilesiyle ibadet edilir." demektedir. Ya da şu hadiste: *"Dünyası (geçimliği) olmayanın ahireti de yoktur."* Aslında bu hadiste ahiret, maddî hayata bağlanmaktadır. Nitekim Peygamber'in söylediği de doğrudur. Doğru dürüst bir ekonomiye sahip olmayan toplumlar, seviyeli bir kültüre de sahip olamazlar. Böyle bir toplumda ahlâkî değerler de çöker. Amerikalı zenciler arasında bunca fesadın sebebi nedir dersiniz? Acaba bunun nedeni siyahların "zatı itibari" ile bozuk olmaları mıdır? Hayır, bunun nedeni ekonomik açıdan zayıf olmalarıdır. Amerika'da siyahlar öyle bir yerde ve ortamda yaşıyorlar ki hiçbir iktisadî statüye sahip değiller. İktisadî statüye sahip olamayınca kültürel ve manevî statüye de sahip olamazlar. Dolayısıyla manevî ve insanî olgunluk ve ilerleme de duraklar. Harlem caddelerindeki zenci çocuk; Newyork ya da Washington'da en iyi yerlerde, en mükemmel psikolog ve çocuk eğitimcilerine ve en kaliteli eğitim–öğretim sistemine sahip olan çocuğun eğitim imkânlarına sahip değil. Esrarın, pisliğin ve fesadın içinde büyüyüp gelişiyor. Böyle bir hayat tarzından da nasıl bir şeyin ortaya çıkacağı açıktır! Bunun nedeni ekonomik, kültürel geri kalmışlık, fesat ve buna benzer şeylerdir. Tahran'da çocukların işlediği suç dosyalarına bir bakın ve okuyun; bunun izleri, etkileri, adliye raporlarında mevcuttur. Millî Üniversite'de bir öğrenci, çocukların işlediği suçlarla ilgili bana beş altı tez verdi. Bu tezlerden şu sonuca vardım: Şehrin güneyinden kuzeyine doğru gidildikçe nüfus azalıyor. Ancak ekonomik imkânlar sayesinde, babası çapulcu, hırsız olan ve kuzeyde yaşayan çocuk; en mükemmel okula, en iyi öğ-

retmene, en kaliteli kitaba ve eğitime sahiptir. Köyden yeni gelmiş, şehrin güneyinde yaşayan işçinin bahtsız çocuğunun ise; babası mütedeyyin, annesi de pak ve saf olmasına rağmen bu çocuğun kaçakçı, hırsız ve kapkaççı olma ihtimali daha fazladır. Oysa bu durum fıtrî bir durum değildir. Aksine bu durumun nedeni, bu çocuğun iktisadî alınyazısıdır. Bu nedenle ekonomik yokluk, fakir bir toplum ve geri kalmış bir ekonomi gibi asli bir mesele söz konusu olduğunda İslam, ekonominin önemine ve her türlü ekonomik büyüme ve ilerlemeye vurgu yapar. Burada söz konusu olan, toplumsal bir meseledir.

İslam bir başka yerde de "birey"in ekonomik, maddî, aristokratik hayat tarzından uzaklaşmasına vurgu yapar. Peki, bu ne demek? Yani öncelikle şunu tespit etmek gerekir: Sen, İslam'ın ve İslam ekonomisinin birey boyutundan mı, yoksa toplum boyutundan mı bahsediyorsun? Bu iki boyutu birbirinden ayırt etmezsen; sade bir yaşama sahip olan bir topluma, yani fazla imkânı olmayan, teknolojik açıdan geri kalmış, iktisadî açıdan da gelişmemiş olan bir topluma İslamî değer biçersen; İslam'da bunun adı fakirlik, zillet ve geri kalmışlık felsefesi olur. Burada İslam'ın vurguladığı nokta neresi? Mümkün olduğu kadar sahip olmak, "çokça ganimet" ele geçirmek ve "dünyayı", "ahiretin" alt yapısı kılmak. Burada servet ve para "hayır"dır. Ve serveti çok olan toplumun hayrı da çoktur. Ancak söz konusu olan "İslam toplumu" değil de; Taki Bey, Hasan Bey, Ali Bey, ben ve sen olduğunda, iş değişir. Toplum ile olan ilişkilerinde bütün çaban daha fazla sahip olmak, lüks yaşamak ve en son modalardan faydalanmak olsa; tek gayen biriktirdikçe biriktirmek olsa, bu eğilim İslam dışı bir eğilimdir. Toplumsal açıdan ileri, olumlu sayılan bu eğilim, birey psikolojisi açısından olumsuzdur. Bu durumda şu neticeye varıyoruz: Bireysel hayatta züht, ilerici ve ilahî bir durumdur. Ancak toplum hayatında yoksulluk ve zillet felsefesidir. Dolayısıyla toplumsal açıdan sermayedarlık, iktisadî büyüme, maddî kalkınma, olabildiğince güçlü ve daha fazla mala sahip olma, alt yapısı "demir" olan İslam toplumun-

da çok güçlü Kur'anî ve İslamî dayanağa sahiptir. Kur'an şöyle buyurur: *"And olsun ki peygamberlerimizi belgelerle gönderdik, insanların adaleti gerçekleştirmesi için peygamberlere kitap ve ölçü indirdik, pek sert olan ve insanlara birçok faydası bulunan demiri de indirdik. Bu, Allah'ın dinine ve peygamberlerine görmeksizin yardım edenleri meydana çıkarması içindir. Doğrusu Allah kuvvetlidir, güçlüdür."* (57/Hadid Suresi, 25) Yani öyle bir medeniyet kurun ki temeli demir olsun; fakirlik, zillet ve zayıflık değil. Öyleyse demir nedir? Demir demek silah demek, makine demek, teknik demektir. Öyle değil mi? Görüldüğü gibi öncelikle bakış açısını belirlemeli. Yani önce şuna bakmak gerekir: Kur'an bir meseleye vurgu yaptığında, bir şeyin üzerinde durduğunda hangi açıdan ele alıp nasıl ona vurgu yapıyor.

Dünyanın herhangi bir yerinde yoksul bir toplumda ya da Ortadoğu ve Afrika'da yaşayan Müslümanlar neden fakir olsunlar ve dünyadan el etek çeksinler? Neden müreffeh bir hayata, teknolojiye ve maddiyata önem vermesinler? Yani neden ekonomi, üretim, tüketim, dağıtım tamamen Avrupalı kapitalistlerin, Rusların ve Amerikalıların elinde olsun? Neden biz onların vereceği kumanyaya (maaşa) muhtaç olalım ve basit bir iğne için dahi onlara avuç açalım? İktisadî yoksulluk, siyasî yoksulluğu doğurur. Sonra da sömürü ve iktisadî bağımlılığın önünü açar. Bugün dünyada iktisadî açıdan geri olup da başkasına bağlı ve muhtaç olmayan hangi toplum vardır? Öyle şey olabilir mi? Siyasî açıdan bağımsız olacak ancak, üretime girdiğinde bir iğne için bile kapitalistlere muhtaç durumda olacak. Eğer sermayedar vermese o toplum, aksak ve topal kalır. Verdiği zaman da sömürücü ve siyasî yaptırımlarını uygular. Öyle değil mi? Devrim yapıp bağımsızlığına kavuştuktan bir müddet sonra görüyoruz ki Batının egemenliği altına girmiş. Peki, ama neden? Toplumu fakir olduğundan. İktisadî fakirlik ister istemez bireyi ve toplumu siyasî "köle" yapar. Bu nedenle Kur'an daima şu konulara vurgu yapar: "Ben ekmek aramayı sizin için kulluğun bir parçası olarak yazarım." "Maddî hayatını savunurken ölen kimseyi şehit sayarım." "Ekmeği namazın vasıtası ve alt yapısı kabul ederim" "Muhacirler ahirette kurtuluşa erip cenneti kazanmala-

rının yanında, dünya hayatında da müreffeh ve varlıklı kimselerdir." Sonra İslam bireysel hayatı ele alır ve der ki: İnsan günlük işlerinde bazı dürtülerini değerleri uğruna, insanın insanla ve eşyayla olan ilişkilerinde, değerlerine bağlı kalarak ve ilim, özgürlük, takva, iman, iyi ve kutsal şeyler gibi değerli meseleler için harcar. Çabasının, endişesinin, isteğinin ve ilgisinin bir kısmı da para kazanma ve maslahat içindir. (İşine yarayacak, yarın işini görebilecek ve ihtiyacını karşılayacak kimselerle ilişki kurar). Bu iki ilişkide eğer kişi sadece işine, menfaatine ve hesabına gelen kimse ile ilişki kurar ve bu çizgide yürürse ya da işine zarar gelir diye hiç kimse ile ilişki kurmazsa[4] bu tip şahısları İslam kötüler, hırpalar ve hırpalamalıdır da. Bu nedenle ele alınacak iki konu var. Biri şudur: Sen kendini, bütün varlığını, bütün insanî yeteneklerini; insanlığın, Allah'ın ve tabiatın insana bahşettiği ve kitap, söz, kelam, insan ilişkileri ve değerlerle irti-

[4] Öğle yemeği için bir lokantaya gidiyordum. Orada İsrailli bir arkadaşım vardı. Yemekte başına giydiği takkeden Yahudi olduğu belliydi. çoğu zaman yakın oturduğumuz için tanışıyorduk artık. Ben her zaman "Le Monde" okurdum. Bu, yemeğimin bir parçasıydı. Bir defasında o, "Le Monde'un" beşinci sayfasına bakıyordu. Dedim ki ne istiyorsun? Dedi ki filan sayfayı. Baktım, o sayfa benim işime yaramıyor, ona verdim. Sonra o bana ne iş yaptığımı sordu. Dedim ki öğrenciyim. Dedi ki nerelisin? Dedim ki İranlıyım. Dedi ki bunları mı okuyorsun? (Le Monde'un manşetini, siyasî haberleri, nerede ihtilal olduğunu, nerde ne olduğunu okuyordum). Dedi ki bunlar senin ne işine yarıyor? Dedim ki sen ne iş yapıyorsun? Ben de öğrenciyim dedi. (O, bursların ve dövizlerin olduğu bölümü okuyordu). Dedim ki sen bir öğrencisin. Onlar senin ne işine yarıyor. Dedi ki, adam biraz mantıklı olmalı. Ben ve sen her ikimiz öğrenciyiz. Ancak her ay ortalama yüz tümeni, bin tümeni ben İsrail'den sen ise İran'dan buraya getirip önce franka çeviriyoruz, sonra harcıyoruz. Dolayısıyla her gün değer kazanan frank bizim hayatımızı etkiliyor. Bu nedenle bu sütunlar bizim işimize yarıyor. Acaba her gün Paris'te, bizim aylık harcadığımız bin tümenimiz kadar değer kaybeden veya kazanan bu malların bizim hayatımıza etkisi var mı yok mu? Dedim ki evet, etkisi var. Dedi ki oysa örneğin Şili'de ihtilal olduğunu haber veren o manşetler, bir İranlı öğrenci olarak, seni neden ilgilendirsin? Neden bunları okuyorsun? Baktım ki onunla baş edemeyeceğim, bıraktım. Zira o, dünyadaki olayları "işine yarayıp yaramaması" esasına göre değerlendiriyor. Aslında doğru da söylüyor! Bu esasa ve bu bakışa göre, yok Afrika'da bilmem ne olmuş, Lui Momba ne yapmış; bir

bat noktasında gelişip olgunlaşması gereken değerlerini mal biriktirme ve tüketim kurbanı ediyorsun. Oysa bunlardan biraz lezzet alabilmen için biraz fırsata ihtiyaç var, biraz ilgi duymalısın, hissetmelisin. Ancak sen, bu maldan lezzet almıyorsun ve tüm derdin ve tasan, daima hesap yapmak, kasaya ve ambara yığmak. Bu şekilde alçalırsın. O derece küçülür ve hakir olursun ki her zaman sadece (sahip olduğun varlık) çoğalır. Oysa "benliğin" alçaldıkça alçalır. İşte bunu İslam kabul edemez. Molla; "geçim, ekonominin asaleti, bol ganimet ve hayır" gibi konularla ilgili rivayetleri farenin ve domuzun yaşam biçimine uygun olarak yorumlamak ve senin hizmetine sunmak ister. Ola ki senden bir miktar para ve pay kapar. Bu, ayrı bir konudur. Gün gelir ekonomik sistem, bir sistem veya eğilim olarak; gün gelir bireysel bir sistem ya da bireysel eğilim olarak gündeme gelir. Bu iki durumda İslam'ın birbirinden farklı, birbirine zıt iki bakış açısı var. Eğer meseleye bir bütün olarak bakamazsak, söz gelimi bireysel iktisadî görüşü alıp da toplumda uygulamaya kalkarsak; yoksul, bedbaht, zavallı ve geri kalmış bir toplumla karşı karşıya kalırız. Aynı şekilde İslam'ın toplumsal iktisadî görüşünü bireye uygulamaya kalkarsak; bireysel kapitalizme ve mal yığmaya kapı aralamış oluruz. Her iki yaklaşım da "İslamî"dir, her iki yaklaşımın da rivayetlerde, hadis ve sünnette yeri vardır!

öğrenciye ne faydası olabilir? Eğer bir kahve bir frank ucuzlamışsa günde iki fincan kahve içen benim gibi birine faydası olur. Güzel, asıl bu önemlidir.

Öyle kimseler vardır ki bütün insanî ilişkileri, dostlukları, düşmanlıkları ve hatta evlilikleri para esasına dayalıdır. Bugün insanların para için eşlerinin anneleri ile dahi evlendiklerini görmüyor muyuz? Bütün bunlar para için değil mi? Yani insan dünyada sahip olduğu en kutsal ilişkiyi bakın hangi esasa dayandırmaktadır. Ortada ne sevgi var ne aşk ne değer denen bir şey var. Sadece bir miktar para ya da örneğin eşinin akraba ve sülalesinin konum ve çokluğu. Böyle bir hesap içinde olan bir kimse, hayvanî içgüdülere dahi sahip olamaz. Zira o içgüdü dahi, bu maddî kazanca dayalı ilişkiden daha kutsaldır. (Evliliği bir kazanç aracı kıldılar). Erkek bir eşek dahi, dişi eşeğin sırtında taşıdığı bir yükü elde etmek için onunla ilişkiye geçmez. Bu durumda bir insan bu seviyeye kadar alçalınca, eşekten de daha aşağılık olmaktadır.

Diğer bir konu da şu: Bireyin toplumdan ayrı bir İslamî ekonomiye, toplumun da İslam dışı bir ekonomiye sahip olması mümkün mü? İslamî olmayan bir sistemde, İslam iktisadına uygun yaşayan bir bireyden söz edilebilir mi? Böyle bir şey mümkün olamaz; ancak gülünç, ilim dışı, hayalî (uygulanma imkânı olmayan), anlamsız ve saçma olur. Böyle bir şeye ancak sorumsuz, gerçekleri görmeyen, toplumun içinde yaşamayan ve kendi kendine atıp tutan kimse inanır. Ben eğer toplumun içinde olmazsam, iktisatla, pazarla, alışveriş ile işim olmazsa; tabiî ki zihnimde ideal ve mutlak İslamî ekonomiden söz edebilirim ve başkalarına da "öyle yaşamanız lazım" diye, dayatabilirim. Oysa böyle bir şeyin uygulanma imkânı yok. Zira ekonomi, toplumsal bir meseledir. Bu nedenle İslamî olmayan bir sistemde eğer bireyin ekonomi ile işi olmazsa, İslamî hayat yaşayabilir. Ancak, iktisadî hayatın içinde olsa İslamî yaşaması mümkün değil. Bu durumda eğer "yaşayabilirim" derse, ancak kendi kendisini kandırmış olur. Ben, kapitalizmin her türlüsünü faiz olarak görüyorum. Oysa molla buna nasıl bakıyor dersiniz?!

Molla, bunu tevile çalışıyor ve bir şekilde "İslamî" forma sokup bundan bir pay kapmak istiyor. Diğer taraftan bizim idealist düşünen, hızlı ve ateşli devrimci gencimiz; toplumsal iktisadî sistemin birey üzerindeki hâkimiyetini göz önünde bulundurmaksızın, o bireyi suçluyor. Çok sınırlı ilişkilere bir örnek vereceğim: Benim Meşhet'te bir evim var. Bunu satıp Tahran'da bir ev almak istiyorum. Böyle bir davranış çok doğaldır. Yani almam diyemem. (Bir ara dediler ki ekonomi İslamî olmadığından ekonomiyle ilgili iş yapma. Ancak benim yaptığım bu iş ekonomik değil; bireysel insanî yaşamla ilgilidir. Her varlık ve her beşer bir eve ihtiyaç duyar. Ben de oradaki evimi satıp buradan ev almak istiyorum). Oradaki evimi örneğin 80.000 tümene aldım. Aradan yıl beş yıl geçti ve bu ev eskidi. Sonra diyorum ki bu evin değeri ne kadardır? Diyorlar ki, 500.000 tümen. Nasıl olur, dört yıl yıpranır, kullanılır ve değeri yedi kat artar? Acaba bu İslamî midir? Hayır. Peki neden? Çünkü üretmedim; aksine

onu kullandım, onunla iş yaptım ve hatta eskittim. (Bu benim kendimle ilgili verdiğim örnektir). Bana bir toprak parçası da üniversite verdi. Herkese verdi, bana da verdi. O kandırmaca ikramlarından. Milyonlarca metresini bedava alır. Sonra da beş yüz metresini adama bağışlarlar!. Üniversite bu toprak parçasını verdiğinde değeri 500–600 tümendi. Bugün bunu kaça alırlar? 120.000 tümene veya 150.000 tümene. Şimdi görüyoruz ki evim 200.000–300.000 tümen ve toprak parçası da örneğin 150.000 tümen olmuş. Yani her ikisini pazarda 300–350 bin tümene alırlar. İslamî açıdan bu toprak parçasının benim için bir kuruş değeri yok. Zira bu toprağı Allah yarattı ve ben de onu hiç işlemedim, ekip biçmedim. Üstelik ekip biçmek, üretmek ve değerlendirmek isteseydim, belediye izin vermeyecekti. Zira oranın kullanım izni yoktu! Kullanabilmek için önce gidip rüşvet vermeliyim, yalan söylemeliyim, bin bir türlü pislik ve fesadın içine girmeliyim. Çünkü başka türlü izin vermiyorlar. Bu toprağı ekip biçmeliyim, üretmeliyim ve onu bayındır hale getirmeliyim. Eğer böyle yapmazsam, onu öylece kendi haline bırakmalıyım. Yok, eğer gidip bu toprağı geri vermek istesem, bunu kapmak için hazır bekleyen binlerce hırsız var, bunu Allah'tan istiyorlar. Gerçekten de bunun karşılığında elimi öper ve "aptallığımı ve enayiliğimi" tebrik ederler! Bu haylazlar; eğlence, hilekârlık ve hırsızlıkları için benim aptallığımdan ve saflığımdan istifade ediyorlar ve diyorlar ki: Bu adam kafayı yedi galiba, toprağı istemiyor sanki. Aynı şekilde ben evimi 80.000 tümene aldım ve dört beş yıl kullanıldığı için değeri 30.000 tümen düştü. Dolayısıyla bugün etse etse 50.000 tümen eder. Eğer ben bugün, eğer bulabilirsem, Süleymaniye'de bir oda tutmaya kalksam derler ki 30.000 tümen depozito vereceksin, ayrıca her ay 200 tümen de kira ödeyeceksin. Böyle bir durumda İslam iktisadını ben ne edeyim? Mevcut iktisadî kurallara göre davranmaya mecburum. Ancak İslama göre alabildiğim zaman İslama göre satabilirim. Öyle değil mi? Aksi halde İslam'a göre satmak ve kapitalizme göre satın almak, hiçbir zaman mümkün değildir; bunun adı alışveriş olmaz. Böyle bir ortamda İslam'a

göre satmaya kalktığımda ise yiyecek ekmek dahi bulamam. Böyle olunca da Müslümanlar salak ve ahmak durumuna düşüyorlar. O zaman da haydutlar ve soysuzlar onları soyup soğana çeviriyor ve saflık ve aptallıklarından istifade ediyorlar.

Sistemi değiştirmeli ve İslam ekonomisine dayalı ilişkilerden söz etmeli. Hiçbir zaman esnaflık yapmamış ve esnaflıktan bir kuruş kazanmamış bir öğretmen (kendimi kastediyorum) ne yapsın? Satsın mı? Evi İslamî değeriyle kime satayım? Ben ömrümde bir şey alıp vermedim, bu işin liyakatine sahip olamadığım için kendi sigaramı bile kendim alamıyorum! Mutlak bir mecburiyetle karşı karşıyayım, ne yapabilirim? İktisadî bir sistemi bana yüklemeye çalışmak hiç de gerçekçi bir yaklaşım olmaz. Gerçekliğe ve realiteye aykırı olur. Gerçek olan, toplumda geçerli olan ekonomik sistemdir. Karşı çıkılacaksa toplumun iktisadî sistemine karşı mücadele edilmeli. Aslında böyle bir durumda bireye İslam ekonomisine göre yaşayacaksın demek, onu hâkim olan İslam dışı ekonomik sistemden gafil ve habersiz kılmaktır. Zira birey, hayatını İslam ekonomisine göre yaşıyor diye; bir nevi uyuşturulmuş oluyor ve İslam dışı sisteme karşı tepkisiz hale geliyor ve mevcut duruma razı oluyor. Yürürlükte olan ekonomik sistemi değiştirme sorumluluğunu ondan alıyor. Yalan, hile ve üçkâğıtçılığın bu sistemin özellikleri olduğu aşikârdır. Bir sistemin kanunları olur ve herkes belli kurallar çerçevesinde ve genelin kabulüne uygun olarak işlem yapar. Ben bu kurallara ve bu sisteme göre yaşamalıyım. Tabi bu sisteme ve bu sistemin gerçeklerine göre yaşarken, onu İslamîleştirmek için de çaba göstermeliyiz. Söz gelimi Tahran'da gökyüzüne iki ton ila yirmi ton arasında kurşun yayılıyor. Böyle bir ortamda bir kimseye, "Kirli havayı teneffüs etme" demek; gerçeklikten uzak, uygulama imkânı olmayan bir girişimdir. Ayrıca hedeften sapmak anlamına gelir. İşte bu şekilde bazen en kutsal vazife, uyutma görevi yapıp amaçtan sapmaya sebep olabiliyor. Hangi hedef? Bu havayı temizlemek için göstermem gereken çaba... Bu durumda herkes kendisi için temiz bir şekilde teneffüs edebile-

ceği küçük bir fezâ hazırlar. Bunu sağlayınca da artık rahata kavuşmuştur ve bu rahatlık onu, yanlışları düzeltme yönündeki toplumsal sorumluluğundan uzaklaştırır, onu uyuşturur, onu memnun eder. Durum böyle devam ederse ve biz Müslümanlar çalışıp üretmezsek, makine üretip fabrika kurmazsak, piyasanın en aşağı ve geri kalmış aristokratları haline geliriz. Sonra da üretim, ekonomi, sermayedarlık ve bütün maddî imkânlar düşmanımızın eline geçer. Fikir sahibi, inanç sahibi ve dindar kimse ise toplumun bütün maddî ve ekonomik imkânlarından mahrum kalacak. Hâlbuki bu sistemde Müslümanlar ne kadar çok maddî imkânlara sahip olurlarsa, diğerlerine karşı o kadar güç elde ederler. (Bu benim fikrim tabiî ki). Bu sayede bu paranın düşünceye ve bu imkânların bir, iki, beş, on konuda maneviyata dönüşme ve o inanç doğrultusunda kullanılma imkânı olacaktır. Ancak eğer herkes ekonomik varlıktan yoksun olsa, toplumda bizim yapabileceğimiz hiçbir şey olmaz. Şu an bizim klasik orta sınıf insanımız gibi; bunlar ne yapabilirler? Ancak meclisler kurarlar, birkaç zincir vurup çay içerler, ağıt yakıp sine döverler. Düşünce açısından da geri kaldıktan sonra başka ne yapılabilir ki? Bu durumda bunlar bir kuruş için dilenip sine dövmeye razı olmalı. Bunlar düşünce açısından da geriledi. Oysa fikirlerin zenginleşmesi ve olgunlaşması, ideallerimiz uğruna para vermek ve yardımda bulunmak ancak maddiyat ile olabilecek bir şeydir. Kapitalist sistemin yok edilmesinin yolu da maddî imkânlara sahip olmaktan geçer.

O benim sözümü daha iyi anlar. Hatta eğer İslamî değil bilimsel düşünecek olursak, kapitalizmin yükselişi burjuvaziden daha ileridir. Öyle değil mi? Tarihsel tekâmül açısından, feodaliteden daha ileri bir yükselişe sahiptir. (Bunu Marks da kabul eder). Bu nedenle feodalite sisteminde burjuvazi ileri bir harekettir. Yani tüccar ve esnaf kesimi güçlendikçe hükümdarın tahtı sarsılır. Sebzivari'de yirmi yıl önce bir ağa herkese hükmederken bugün çarşı esnafı çoğalınca ağanın hükümranlığı ortadan kalktı. Kesin olarak yenik düşmüş ve klasik, müzelik bir tip

halini almıştır. Çünkü çarşı esnafının yükselişi, onu geriletti ve efendi köle sistemini kenara attı. Bu insanî bir gelişmedir. Burjuvazinin kendisi de ilericiliktir, bir gelişmedir. Bu tüccar ve şehirli orta sınıfta kapitalizm, küçük esnaftan daha ileri bir gelişme kaydetmiştir. Yani tekâmül düşüncesine daha yakındır. Bu "mantıkî" bir olaydır. Biz kapitalizmi reddetme mücadelesi verirken geri kalmış burjuvaziye, efendi köle dönemine ve feodaliteye dönmemeliyiz. Aksine kapitalizmi reddetmek ve ortadan kaldırmak için yine kapitalizmin kendi yöntemiyle hareket etmeliyiz. Bu bilimsel bir meseledir. Yok, eğer bireysel küçük gruplar oluşturup kendimizi toplumun hareket çizgisinden uzak tutar ve zihnî ideallerimizin esaslarına göre inşa etmeye kalkarsak; sadece toplumun, tarihin ve gerçeklerin çizgisinden sapmış oluruz. Tarihî sürecin içinde bulunmakla beraber, bu süreçteki olumsuzlukları ortadan kaldırmak için bilincimizi ve sorumluluğumuzu korumalıyız.

Ben her iki ortamda da bulundum. Otuz yıl önce Meşhet'te (1317–1318 H.Ş.) babamın çektiği çilenin (ki bir yılda benim bütün ömrüm kadar acı çekti. İhlâslı yaşadı, zahmet çekti ve o zamanki düşünce tarzı benim zamanımın düşünce tarzından dahi daha ilericiydi) neticesi şudur: Her iki üç ayda bir derneğe giderdi. Oraya sadece çok gösterişli, kibirli ve sözde ilerici aydınlar gelip otururdu. Babam beş saat ter dökerdi, sonra sözleri "beyefendi"nin hoşuna gitmeyince, babam da onu eleştirir ve salonu terk ederdi. Derneğin dört beş aylık gideri sadece haftada bir herkese dağıtılan birer çay masrafıydı. O zaman da çay (15–20 yıl önce) bir beş şâhi (o dönemin parası) idi. Sonra derlerdi ki 400–500 tümen çay masrafı ve aylık 120 tümen de kira gideri oldu. Yani toplam 500–600 tümen ki bunu da beş altı aya kadar kimse lütfedip ödemezdi. Bunun için de ona buna dil döküp imam ve Peygamber hürmetini öne sürerek para toplamaya kalkışırlardı. Ta ki biri kalkıp "Ben 100 tümen veriyorum." deyinceye kadar. Bunu da büyük bir zillet, çirkinlik ve dilenme havasında yaparlardı. Orada Allah beni korudu da din-

den nefret edip onu reddetmedim. Allahtan bütün bunlara tekme atıp Egzistansiyalist ve Materyalist olmadım! Yoksa benim yerimde kim olsaydı, bu din karşıtı düşünce onu mahvederdi. Hatta bu dinin kökünü kazımayı kendisine görev bilirdi. 20–30 yıl babacığımın boğazı çatladı, gırtlağı yırtıldı, ses telleri şişti. Öyle ki doktor, "Kimseye nasılsın dahi dememeli." dedi. Ama o, on bin kişinin önünde feryat ederdi. Sözlerini bitirip aşağı indiğinde ter içinde kalırdı; yedi sekiz mendil, terden sırılsıklam olurdu. Ceketi de ter içinde kalırdı. Bu konuşmalar kayda alınmalı, boşa gitmemeliydi, yazıktır (Teyp 700–800 tümendi, anfi sistemi ise 500–600 tümen). Ancak olmadı. Olmadı işte. Peki neden? Çünkü bunlar parasız, pulsuz, küçük, sıradan burjuva takımıydı. Bir kuruş para onların imamı, kâğıt para peygamberleri ve çek Kur'an'ları idi. Üç beş kuruşu olan adamın dininin değeri olmaz. Dini iğrençlik ve çirkinlik dinidir. İnançları da pis ve aşağılıktır. O aşağılık bir adamdır. "İbni Batuta" der ki: "Rey ve Tus halkı ve esnafı o kadar cimri idiler ki oranın horozları bir dane bulduklarında bütün tavuklara seslenirlerdi!" Çok ilginçtir, içgüdüsü değişiyor. Çünkü horoz, normalde gizli gizli yer! Oysa horoz bir şey bulduğunda ötmeye başlar ki tavuklarını da haberdar etsin! Güzel, böyle bir ortamda her şey ölür. Bütün devrimler, isyanlar, tuğyanlar ve hareketler ölür. Sıçramayı gerektirecek bir şey yok ki. Bu da bu sınıfa olan bağlılıktan kaynaklanmaktadır.

Meşhet'te dinî bir encümen daha vardı. Oranın başkanı olan ve öncülerinden sayılan camcı biriydi. (Tenekelerin arkasındaki çukur aynalarını yapardı. Halk da onları açar ve oradan bakardı.) Bir anda kendi içinde manevî bir devrim yaşadı ve işini bırakıp dinî faaliyetlere katıldı. O ilerici aydınların kurduğu dernek bir çay parasına bile muhtaç iken bu adam "on iki imam" adına on iki büyük ve modern apartman inşa etti. Sonra, örneğin Mehdi'nin doğum yıldönümünde (15 Şaban) bütün Meşhet halkı en az 50.000 kanarya (bilmiyorum nerden buluyorlardı) ve 100.000 halı getirirdi. Yani evinde bir halısı olan herkes onu

alıp getirirdi. Çünkü bu adam halk tabakasına mensuptu, aydın sınıfına değil. Yani o sahip olduğu her şeyi feda eden işçi ve halk tabakasına mensuptu. Aniden ateş parladı, bütün kanaryalar öldü ve halıların hepsi yandı. Sonra hepsi gelip şöyle dua ettiler: "Demek ki Allah ve Hz. İmam adaklarımızı kabul ettiler ve geri çevirmediler. Eğer kabul etmeselerdi derlerdi ki; getirdiklerinizi alın ve evlerinize geri dönün!" Yani onların reisi olan beyefendi, yangın sayesinde alacaklı da oldu. Zira şöyle demekte: "Bakın ben girişimde bulundum ve kanaryalar kabul edildi." Adamın yaptığı yoruma(!) bakın. Nasıl da saptırıyor. İşte halk tabakası bu kadar cömerttir. Orta sınıf halk kesimi ise korkunç ve bir hiçtir. Bu kesimin inançlı ya da inançsız olması arasında bir fark yok. İslam dininin talihsizliği nedir bilir misiniz? İslam'ın talihsizliği bu sınıfın oluşmasıdır. Din bu sınıfa bağlandı ve medrese ile esnaf arasında irtibat sağlanmış oldu. Eğer bir gün İslam kendini bu kirli ilişkiden kurtarabilirse, her zaman için insanlığın rehberliğini üstlenebilir. Yok, eğer bu ilişki devam edecek olursa, artık İslam bitmiş sayılır. Bugün revaçta olan, taklit ve tebliğ edilen İslam, esnaf ve mollaların ilişkisinden ibaret olan İslam'dır. Bunlar birbiriyle alıp vermekte. Biri diğeri için dini düzenlemekte, öteki de buna karşılık diğerine dünya inşa etmektedir. Daha sonra bu karşılıklı alışverişten halk için, halkın işine yaramayan bir din üretiyorlar. Onun istediği ekonomi nedir, söyleyin? Bütün İslam ekonomisine bir bakın, küçük bir burjuvazi ekonomisidir! *Vesail*, *Resail* ve *Şerh-i Luma* kitaplarına bir bakın, şu fıkhımıza bir bakın. Basit burjuvazi fıkhı. Kira, alışveriş, iki kuruş, altı kuruş, falan toprak parçası ve onun işlenişi ve sahipliği ve buna benzer şeyler! Orta tabaka ile ilgilidir ve orta sınıfın ekonomik ihtiyaçlarına göre düzenlenmiştir. Bizim ekonomimiz böyle bir ekonomidir ve bu sınıfa bağlıdır. İslam'ı bu ilişkiden kurtarmak gerek, hedefimiz bu olmalı. Bu misyon ve düşünceden başka ister hayır ister şer, ister hakikat isterse hakikat dışı ne yaparsak yapalım sorumluluğumuzdan ve inancımızdan uzaklaşmış oluruz.

**Soru:** Siz her türlü sermayedarlığa karşı olduğunuzu söylüyorsunuz. Onu görünce de titremeye başlıyorsunuz. Oysa İslam sermayedarlığa karşı değil. İslam belli şartlar ve kurallar çerçevesinde sermayedarlığı kabul eder. Ancak, harcama şekliyle sorunu vardır. Şöyle ki; bu sermayeyi nerede ve nasıl harcamalı? (Burada kasıt bireysel kapitalizmdir, toplumsal değil).

**Cevap:** Eğer dersek ki İslam kapitalizmi (sermayedarlığı) kabul eder, ancak harcama şartlarını sınırlar; bu düşünce çok tehlikeli bir sonuca götürür. Şöyle ki; hukukî yönü olan gerçek İslam sermayedarın işine yarar. Sadece minberlerde nasıl harcanacağı ile ilgili sohbet ederler ki bu da ahlakî bir durum olarak lanse edilir. Minberlerimizde vaizlerimizin hepsi devrimci solun, kimsesiz, fakir halkın lehine ve varlıklıların aleyhine konuşur. Fıkıh yazıp hüküm veren fakihlerimiz ise sağcı, muhafazakâr ve kapitalistten yanadır. Yani fıkhî hükümlerimiz kapitalistin menfaatinedir. Savurganlık imkânını sermayedara vermemek lazım. Yoksa eğer ona bu kapıyı açıp da sonra kulağına; "Beyefendi gereksiz harcamayın, israf etmeyin(!)" demek, fayda etmez. O mutlaka harcayacaktır. Eğer gerçekten İslam'da israf, lüks, haddinden fazla harcama haram ise; İslam ekonomisi öyle esaslar üzerine oturtulmalı ki adamın israf edebileceği açık kapı kalmasın. Yok, eğer israfta bulunulabilecek açık bir kapı aralayıp da sonra adamın kulağına: "Canım benim, harcama, gözünün yağını yiyeyim harcama, rica ederim harcama, cehennem ateşi, yarın, hesap vb." diye fısıldarsak, sözümüzü dinlemez. Sonra iş öyle bir noktaya gelir ki; minberlerde kapitalistin aleyhine konuşulur, ama lehine fıkhî hükümler çıkarılır! Bugün bütün minberler halktan yana ve sermayedarlara karşıdır. Buna karşılık bütün fıkhî kitaplar kapitalistlerin lehine ve halkın aleyhinedir. Fıkhımız, faizciler için dahi hüküm çıkarıyor. Ancak minberler, yedi sekiz dinarı dahi "kenz", yani servet olarak kabul ederler. Minberlerde derler ki bir günlük ihtiyaçtan fazlasını bulundurmak haramdır. Ancak fıkıhta böyle bir şeyden bahsedilmez. Bu durum öyle bir hal alıyor ki bir kimse tek başına

dünyanın yarısına sahip olabilir. Yeter ki payına düşeni alsın! "Ahmak," daha köle alım satımını dahi yasaklamayı caiz görmüyor. 1349 (H.Ş) basımlı bir risalede şöyle der: "İhramda iken, say ederken cariye satın alabilirsin." Bu adam bu derece eşektir! Dinsiz, dünyaperest Celal Ali Ahmet dahi "sa'y" halinde iken şöyle der: "Deli olmak üzereyim, çatlayıp yarılsın diye başımı duvarlara çarpmak istiyorum." Oysa aynı halde bir hacı efendi güzel bir cariye görür, beğenir ve satın almak ister, mollaya sorar: Şimdi satın alabilir miyim, yoksa alamaz mıyım? Molla der ki: Onu satın alabilirsin ama ihramda iken onunla birlikte olamazsın. "Sa'y" bittikten sonra ancak birlikte olabilirsin (1349'da basılmış bir risaleden). İşte bizim fıkhımız bu. Kapitalist Amerikan sisteminin bütün kanunlarının kendisinden daha ileri olduğu bir fıkıh. İslam'ın zekâtına bir bakın ve Amerika'nın vergi sistemi ile bir karşılaştırın. (Öyle ki Amerika'nın kalkınma vergisi, örneğin bazen %95'e varıyor.) Acaba hangisi daha ilericidir? Bir taraftan Ebuzer, "Eğer yarının yemeğini ve masrafını biriktireyim dersen bu "servet" kapsamına girer." der. Aynı şekilde bizim Şia fakihlerinden bazıları servet (nisab miktarı) nedir diye tartışırlardı. Bazen 15 dinar servet ve bazen de 27 dinar servettir, dediler. Eğer bunlar İslam değil idiyse, peki neydi? Onlar boş mu konuşuyordu? İslam'ın ekonomi sisteminde 15 dinardan fazlası (diğer bir görüşe göre 27 dinar) servettir ve "kenz" den bahseden ayetin kapsamına girer. Eğer bir kimse 27 dinardan fazla varlığa sahip olsa onu ateşe verir ve sahibinin "münasip yerine" sokarlar! Bu da fıkıhtır ve görüldüğü gibi başka bir boyut ve eğilimle ilgilidir ki onu kaybettiler ve bize ulaştırmadılar.

Bu yolun yolcusu olmayan, anarşist tipli, daha doğrusu kendine özgü bir kişiliğe sahip bir kimseye İslam ekonomisinden bahsediyordum. Baktım ki gözleri yaşla doldu. Sandım ki kişisel hayatıyla ilgili bir hatıra geldi aklına. "Ne oldu?" dedim. Dedi ki: "Biliyor musun, adamın içi yanıyor." (Bu benim işittiğim çok ilginç bir sözdür.) "Neden?" dedim. Dedi ki: "İslam'da de-

mek ki öyle şeyler var da sonra bu mollalar mı bunu bu hale getirdiler? Bu müminler de buna göre mi amel ediyor? Bu aydınlar da bu şekilde anlayıp reddediyorlar, öyle mi?" Sonra yanımda oturup ağladı.

**Soru:** Sistem düzelinceye kadar birey doğru olmayan sistemde ne yapmalı?

**Cevap:** Ben şuna inanıyorum ki, bizi çizgimizde hareket etmekten saptıran güçten ve fırsat kazanmaktan alıkoyan, sosyal hayattaki makam ve mevkilerden uzaklaştıran ve münzevi bir hayata götüren her etken, gerilemeye bir çeşit davetiyedir. Yani meydanı yabancılara, sınıfsal düşmanlara, itikadî ve fikrî düşmanlarımıza bırakmaktır. Onlar zaten meydanın boş kalmasını Allah'tan arıyor. Bir fikir sahibi olarak bizler iyi biliriz ki, işin neresinden tutsak farmasonlar rahatsız olur. Zira orası onların imtiyaz alanıdır. Ben *Selman*'ı yayımladığımda ne yaptığımın farkındaydım. Zira Massignon (*Selman* kitabının yazarı) İslam ülkelerinde adı hiçbir şekilde anılmaması gereken kimselerdendir. Neden? Çünkü Massignon, İslambilimi, Dış İşleri Bakanlığının bir şubesi olan sömürgeciliğe bağlı "Oryantalizm"den kurtaran ilk kişidir. Bu nedenle bütün sömürgeciliğe bağlı İslam bilimciler, sömürücü oryantalistler ve sömürgeciliğin kendisi, Massignon düşmanı kesildiler. Bu yaptığından dolayı ona "sükût tuzağı" kurdular.

Hippi bir çocuk buraya gelir, birkaç resim çeker, birkaç not alır, sonra geri dönüp İslambilim, Oryantalizm (Şarkiyatçılık), İran bilim(!) adıyla kitaplar kaleme alır. Adı da dünyanın her yerinde bilinir. Sonra kitabı Farsçaya çevrilir ve düğün, dernek, madalya ve daha neler neler... Fakat Massignon'u kimse tanımaz. Acaba ondan Farsçaya çevrilmiş bir cümle dahi var mıydı? İlk İranlı Müslüman, ilk Şiî ve İran'da Şia'nın tohumlarını eken ilk kişi olan Selman ile ilgili bir kitap basılmadı. Massignon bu konu üzerine 27 yıl çalıştı. Ancak bu kitap Farsçaya tercüme edilmedi. 1935'de Takizâde, o zamanın Kültür Bakanlığı ile bu kitabı çevirmek için sözleşme imzaladı. Ama ölünceye kadar ter-

cüme etmedi. Hem başkası tercüme etmesin diye kendi adına aldı, hem de tercüme etmedi. Amaç, kitabın tercüme edilmemesi. Bunlar ne yaptıklarını iyi bilirler. Dünyada Oryantalizm ve İslam bilimcilik, farmasonların tekelindeydi. Bizim gibi dışarıdan, yabancı biri "onların işine burnunu sokmamalı!" Farklı, aykırı ve eleştirel fikirleri istediği kadar dile getirebilir, fakat İslam bilim ve doğu bilim alanında uygulamaya yönelik işler, çalışmalar onlara aittir. O ortamda ben bu *Selman* kitabını çevirip bastırdım. Burada bütün kitaplarım elden ele dolaşırken, bu kitap elimde kaldı. Taliplisi olmadı basmak için! Yani 27–28 yıl (1905–1933) üzerinde çalışılmış, benim de çevirip basmak için iki yılımı verdiğim bir kitap. Başım dik olarak farmasonluk aleyhtarı bir misyon biçtim kendime. Dolayısıyla onların tekerine çomak sokmuş oldum! Şimdi ne istiyorlarsa yapsınlar! Cehennemin dibine! Ben Massignon'u, Selman'ı ihya ettim ve...!!!

Bu kitap benim için diğer bütün kitaplarımdan daha değerliydi. Onu Meşhet'te bir matbaaya verdim, bastı. Sonra 5–6 bin tümen yüzünden öyle kaldı. Çünkü bu parayı verecek durumum yoktu. Onu bir yayıncıya verdim ve dedim ki; bunu bastır ve sat. Ben senden telif hakkı istemiyorum. Bir de baktım ki bu kitabın 500–600 nüshasını *Ben de Ağladım* adlı kitapla takas etmiş. Çünkü bu kitap iyi satıyordu. *Selman* ise satılmıyordu! Baktım ki kitabımı rezil edecek, ondan aldım, Tahran'a getirdim. (İslami Tebliğ Encümeni başkanı Şahap Pur Bey'in yanına getirdim ki eskiye dayanan bir dostluğumuz vardı. İçimi döktükten sonra dedim ki böyle böyle oldu ve kitap elimde kaldı. Dedi ki bir kitapçı var ki hem aydındır hem de Fransızca bilir. Ben de adresini aldım, Şahabad'a gittim ve onu buldum. Birbirimize hal hatır sorduk. Daha önce adımı duymuş. Dedim ki bu *Selman*'dır ki üzerinde 27 yıl çalışıldı ve ben de onu tercüme etmek için geceleri sabaha kadar uyumadım. Çok ilginç bir dili var. *Selman* kitabının metnini okumak çok zordur, kimya formülü gibidir. Her bir cümlesi için birkaç yıl çaba sarf edildiği belli oluyor. Dünyada eşi bulunmayan ilginç bir çalışmadır. Baktım ki adam dükkâ-

nın arka kısmına geçti ve birkaç taş alıp geldi ve sonra masanın altından aktar terazisi çıkardı ve *Selman*'ı bir kefeye, taşları diğer kefeye koydu. Birini alıp diğerini koydu, daha küçüğünü alıp iki tane koydu derken, şöyle dedi: "Yok, hayır, bu pahalıdır, karşılığı altı tümendir ki buna da değmez." "Değmez" dediğinde anladım ki şunu demek istiyor: "Yani seni, *Selman*'ı ve Massignon'u, üçünüzü tarttım. Hepsi altı tümen etmez!" 27 yıl Massignon'un çabası, 2 yıl benim ve 40 yıl *Selman*'ın uğraşı altı tümen etmiyor! Kitapları aldım, götürdüm. Şahabat kaldırımlarından Baharistan'a doğru giderken sanki rezilliğin ve pisliğin içinde yürüyordum. Sanki bütün kanalizasyon sularını caddelere dökmüşler ve ben o pisliğin içinde yürüyormuşum gibi. Tuhaf bir durumdayım. Kendi kendime dedim: Be hey "herif"! Ben eğer Meşhet'in kavununu dahi getirseydim sana; üstüne bakardın, altına bakardın, evirip çevirirdin, sonra teraziye koyardın. Nasıl oluyor da biz üçümüz altı tümen etmeyiz!

***

Ekonomik sistem öyle bir sistem olmalı ki haddini aşan ve aşmak isteyen "herife" kanunî ve pratik fırsat ve imkân tanımamalı. Ona bu imkânı verip de sonra ahlakî açıdan onu kontrol etmeye çalışmak değil. Yani alt yapısı kapitalizm, istismar ve sömürü; üst yapısı ahlâk, adalet ve takva olan bir yapıyı kurmak doğru olmaz. Üretim ve ekonomi temeli üzerine, ahlâkî üst yapıyı kurmak gerekir. İslam'ın söz ettiği takvayı, affı, zühdü, dünyadan el etek çekmeyi, israf ile mücadeleyi üretim sisteminin içine ve temeline yerleştirmek ve bundan bir ekonomik sistem meydana getirmek gerekir. Doğru olan budur. Yoksa iktisat sistemini feodalite, kabilecilik ve burjuva dönemlerinde kabul eden bizler; bugün de kapitalizm sistemini almaya kalkışmamalıyız. İslam'ı sadece ahlakî nasihatlerden ibaret olarak ele alıp daima, "beyefendi, lütfen ye; beyefendi, lütfen yeme." dememeliyiz. Bunun bir faydası olmaz. Eğer iki kişi yese de diğer ikisi yemese ne olur? Bu iş kimin derdine deva olur? Bu durum zamanla daha beter bir sonuca götürebilir.

Temel meseleleri ele almayıp daima kendimizi inşa etmeye çalıştığımızda hem gerçeklerden uzaklaşırız hem de esas meseleleri unuturuz. Bu, zamanla bir çeşit uyuşukluk ve modaya dönüşür. Şimdi bir anlam ifade edebilir, ancak sonra dervişler misali "bir lokma bir hırkadan" ibaret, sade bir yaşama dönüşür. (Bunun kokusu şimdiden yayılıyor). Trende gidiyordum. Dervişlerin reislerinden biri vagondaydı. Bütün vagonu bunun ailesine ayırmışlardı. Bu şeyhin oğlu benim arkadaşımdı. Benimle konuşuyordu ve diyordu ki: "Beyefendi, gel de 'fakirlerin sofrasına' otur." Dedim ki: "Eğer, o fakirler yemeğinden(!) bir lokma bile boğazıma girse cerrahi müdahale ile onu almak lazım! İstemiyorum beyefendi! Ben öyle bir kimseyim ki bir sandviç yeter bana!" Camdan "fakirler sofrasının"(!) nasıl olduğunu görüyordum. Zamanla bu duruma dönüşür, komik ve geleneksel bir hal alır. Kendine özgü bir modaya dönüşür. Hayatları gece gündüz üretmek ve mal yığmakla geçenleri hoşnut eder. Sonra "sade yaşam" görüntüsü verirler. Ve iş nifaka, riyaya, yeni ikiyüzlü şahsiyete, bir "Ebuzer görünüp" "Abdurrahman bin Avf olmaya" dönüşür. Bu tecrübeleri yaşayan bizler, neden bunları tekrar edelim? Alt yapısı ve temel konular üzerinde düşünmeliyiz. Kapitalizme, kendisini İslamî bir biçimde süsleyebileceği bir çıkış yolu fırsatı vermeyelim. Bırak kendini göstersin. Öyle değil mi?

Dedim ki yanlış bir sistemde ekonomiyle ilgilenenler (ben ilgilenmiyorum) ve iktisadî becerileri olanlar; mevcut ekonomik sistemle mümkün olduğu kadar bir dükkân yerine iki dükkân, mağaza yerine fabrika açmaları gerekir. Sermayeyi esnaflığa yatıracaklarına; üretim teknoloji ve ekonomik büyüme alanlarına yatırım yapsınlar. Ve toplumun yol almasında en önemli makam ve mevkileri ele geçirsinler. Bunları şu sebeple söylüyorum: "Bilimde öyle makam ve mevkiler var ki farmasonlar bunları kendilerine mal etmek isterler. Eğer yabancı, garip ve kimsesiz olan bizler(!) o ilmi alırsak ve en azından onların seviyesinde bir ilerleme kaydedersek –eğer daha ileri değilse rahatsız olurlar ve darbe yerler. Bu şekilde eğer bir üretim alanı, bir eko-

nomi alanı ya da dış ticaret alanı ele geçirsek ekonomiyle ilgilenen biri bunun ne anlama geldiğini bilmez mi? Yani o, bir adım geri giderse ve biz bir adım ilerlersek rahatsız olmayacak mı? Bu durumda o, senin sade bir hayat yaşamanı, bu ele geçirdiğin iktisadî alanların da kendi arkadaşlarının eline geçmesini ve ailesinin diğer bir şubesini oluşturmasını istemez mi? O, "yabancıların" geri kalmasını, sadece dükkân açmasını ve Ebuzer gibi yaşamasını istiyor. Bu bir sapkınlıktır, yanlıştır. Hayır! Aslan gibi, facialardan korkmamak; hareketin, ilerlemenin ve teknolojinin içinde yer almak lazım. Yoksa bütün ekonomi ve eğitim öğretim alanındaki makamları Hindulara, İngilizlere, Zerdüştîlere bırakan Hintli Müslümanlar gibi yapmamalı. Öyle ki iktisat sadece "Hindular", "Zerdüştler" ve "Sihlerin" elindeydi ve Müslümanlar bir hiç idi. (Bu iki üç nesil boyunca böylece devam etti). Müslümanlar daha da geriledi. Makam mevkiyi elde ettikten sonra, paraları biriktirdikten sonra, güçlü ekonomik imkânlara kavuştuktan sonra insanî ve ideolojik misyonunu unutan kimse bu işin ehli olamaz. Hatta eğer küçük esnaf bile olsa ve unutsa (orada dört kuruş için, burada dört milyon için fark etmez) bir işe yaramaz. Dükkânın önünden geçtiğimde başı belaya girmesin, kendisi için sorun oluşmasın diye bana selam vermeyen; bu derece korkak olan kimse ne olursa olsun elden çıkmıştır. Bırak gitsin! O kendi sınıfını cezbeder. O gidiciydi zaten. Görünen köy kılavuz istemez, tencere yuvarlanır kapağını bulur! Ancak İslamî ve insanî misyonunu unutmayan, bin kişinin, hatta yüz bin kişinin arasında da olsa kaybolmaz. Kendisini ve misyonunu korur. Keşke böyle kimseler başkasından dilenecekleri yerde, (sabahtan akşama kadar iki kuruş kazanıp eşi ve çocuklarına bir parça ekmek götürmek için topallayacağına) daha fazla imkânlara sahip olsalardı. Bırak da bu serilen sofrada bizim de payımız ve katkımız olsun. En azından bu kimseler fikrî bir iş için etkili maddî bir imkâna sahip olarak ortaya çıksın. Örnekler de bunu göstermiştir.

**Soru:** Düşüncelerinizi kabul ediyoruz; ancak bu durumda bu

adam, bireysel yaşamında ne yapmalı? Söz gelimi "A" şahsı, ekonomik ilerleme kaydediyor, bütün imkânlara kavuşuyor, önemli makamlara geliyor ve çok servet elde ediyor. Ancak böyle bir şahsın bireysel olarak bu kirli, çirkin hayatı yaşamaya hakkı var mı?

**Cevap:** Çok ilginçtir! Bu mesele benim için o kadar açıktır ki, ...[5] Benim için önemli değil. Zira bu konuda şüpheliyim ve korkuyorum. Bu meseleyi kabul etmek benim için zordur. Bununla birlikte bu varlık devriminin cesaretini kendinde gören kimseleri övgü ile anar, kutlar ve kutsarız. Hatta "bunlar sizin öğrencilerinizdir", dediklerinde bunu bir hakaret sayarım. Ancak toplumsal bir olgu ve sosyal bir davet olarak şu sözleri söylemek isterim: Daha önce de belirttim. Bazı meseleler hakkında hüküm verirken, bu meselelerin bireysel boyutu ile toplumsal boyutu birbirinden farklıdır; biri diğerinin zıddıdır. Benim *Dua* adıyla yayımladığım eserde iki üç yerde şu şekilde dua edilir: "Allah'ım! Toplumumu tasavvuf darbesinin anlamsızlığından, kanaat sillesinin çöküşünden, sabır ve tahammülünün zayıflamasından kurtar ve şifa ihsan eyle. Ve onları 'ben'in içine yerleştir." Burada "ben", birey anlamındadır. Çünkü sabır, tahammül, kanaat, irfan, manevî eğilimi ve dünyevî eğilimi reddetmek bireyde varlık tekâmülünü meydana getirir; ancak toplumda, sosyal ve ekonomik çöküşe sebep olur. En üst düzey imkânlara sahip maddî bir "topluma" ve en güçlü, en hızlı üretime sahip olmak lazım. Ama buna karşılık arif ve maneviyat ehli "bireylere" de sahip olmak lazım. Japonya örneği, bireysel züht ve tasavvufî eğilimin ekonomik üretimde bile nasıl etkin rol oynadığını ortaya koymuştur. Bugün hiçbir şekilde doğal üretim kaynaklarına sahip olmayan Japon ekonomisini zirveye çıkaran şey, Japon zühdüdür. (Japonya hiçbir şeye sahip değil, her şeyini dışarıdan almak zorundadır. Oysa altından tutun buğdaya kadar dünyanın bütün yeraltı zenginliklerine sahip ve en ileri teknolojiyi elinde bulunduran Amerika –ki Japonlar teknolojiyi

[5] Burada orijinal metinde bir kopukluk vardır. (Çev.)

bunlardan öğrendiler– bütün bu imkânlara rağmen ekonomik sıkıntı çekmektedir). Japonlar, İranlı sermayedarlar gibi Tahran'da 200 milyon tümene ev alacağına, sade bir ev alırlar ki bu ev de fabrikasına yakındır. Onlar fabrika işçisinin yediği yemekten yerler, elbisesini işçisininkinden ayırt edemezsiniz. Aynen işçi gibi çalışır, milyonları vardır ancak bu paralar başka bir üretim için harcanır. Japonya'da bir "patronage" meselesi vardır. "Patronage", yani bir tür "babalık" durumudur. Bu Japon dini Şintoizm'in bir parçasıdır. Manası da alt tabakadakiler, yani ezilmişler için bir nevi baba olmaktır. Bu özellik Japon ekonomisine de yansımıştır. Öyle ki ekonomisi sırf kuru bir "ekonomik sistem" değil, maneviyatla güçlü ilişkisi olan bir sistemdir. Görüldüğü gibi kanaat, üretimden kaçmak değil; aksine üretime daha fazla önem vermek ve buna vurgu yapmaktır. Zira az tüketip çok üreten bütün toplumlar mutludur, zarar görmez ve hiçbir zaman böyle bir toplumda enflasyon olmaz. Kim daha fazla üretebilir? Daha az tüketen kimse. Benim harita çizim uzmanı bir arkadaşım derdi ki: "Ben on yıl önce harita çizimi için Fransa'ya gittim. Togo'dan, Kongo'dan ve Cezayir'den birer kişi gelmişti. Modern harita çizimi için gelen bizler şunu gördük ki Fransızlar eskimiş, paslanmış aletlerden yararlanıyorlar. Hepimiz dedik ki bunlar ne kadar geri kalmışlar böyle. Cezayirli dedi ki bunlar ne kadar eski aletler böyle, biz Cezayir'de bilgisayarlı aletlerle çalışıyoruz. Ben dedim ki biz İran'da elektronik cihazlarla çalışıyoruz." Başka ülkelerden gelenlerin modern cihazlar kullandığı belli oldu, Fransa ise harita çiziminde 20–30 yıl önceki cihazları kullanıyordu. Oysa Fransızlar; İranlılara, Kongolulara ve Araplara satmak için modern cihazlar üretiyor. Zira kendisi tüketimi azaltmak istiyor. Paris'te Darul İslam'a ve El-Cezire'ye gittiğinizde binaların güzelliği sizi şaşkına çevirir. Onları acaba kim inşa etti? Parisli! Niye kendisi için yapmıyor? Senin için yapsın diye! O, eğer elde ettiğinin iki katını tüketecek olsa, artık üretim yapamaz. Sonra bizim gibi olur. Öyle ki biz evde oturuyoruz ve iki nesil boyunca çek yazıyor, taksit ödüyoruz. Yani taksitli yaşıyoruz. Aslında varlığımızı ve çocuk-

larımızı çok önceden satmışız. Bizim toplumumuz öyledir. Bir adam ev alır ve otuz yıl boyunca her ay ödeme yapar. Ancak Japonyalı bunun aksini yapıyor. Yani "mal yığma" ve tüketim yerine parayı üretime sokuyor. O "Şintui"yi, "Patronage"ı ekonomi alanına dâhil etti. Batıda işçi ile işveren, patron, mal sahibi ve sermayedar arasında birbirine zıt, düşmanca ve garip bir ilişki var. (Patron işçinin kanını emmeye çalışır, işçi de elinden geldiğince işten çalar ve greve gider). Oysa Japonya'da şunu görürüz: Örneğin; "Hitaçi Fabrikası" iflas ettikten sonra, iflasını iki yıl boyunca ilan etmez. Bunu işçisinden gizli tutup bir şey yokmuş gibi yoluna devam etmeye çalışır. Tek tek bütün işçiler için diğer fabrikalarda iş bulup onları oraya yönlendirir. Bu açıdan gönül rahatlığına kavuşunca eşyalarını toplayıp fabrikayı kapatır. Bu işçi diğer fabrikaya gidince görür ki sermayedar ve işveren ile işçi arasında bir tür "merhamet ve şefkate dayalı dinî bir babalık" (patronage) ilişkisi var. İşçi sanki kendi öz babası için çalışıyor, baba da bir dindar, bir zahit gibi tüketiyor. Yani orada bir çelişkiye sebebiyet vermiyor. Oysa eğer işverenin arabası, elbisesi, plajı ve evi işçisinden farklı olsa; orada her zaman bir kompleks oluşur, patlama olur ve işçi işveren için gönlünden gelerek çalışmaz. Bundan dolayı Japon ekonomisi bütün bu olumsuz şartlara rağmen gelişme kaydediyor. (Halbuki dünya kapitalizm sistemi her ikisinde de aynıdır. Batı 200–300 yıllık bir kapitalizm sistemine sahip, Japonya ise 70–80 yıllık. Yani onların yaptığını yapıyor ve gittiği yoldan gidiyorlar. Aynı zamanda her konuda dışarıya muhtaç ve bağımlıdırlar.)

**Soru:** Bunların üretiminin sonu yok mu?

**Cevap:** Siz geçmişiyle mukayese ediyorsunuz. Oysa Amerika ve İngiltere ekonomisiyle karşılaştırmak gerekir. Amerika ve İngiltere'nin petrolü vardır, Japonya ise petrolün bir damlasını dahi satın almak zorundadır ki bu da yakıt masrafını bir anda dört kata çıkarmaktadır. Buna rağmen ekonomik çark dönüyor. Japonya'da enflasyon yüzde üç civarındadır. Oysa İngiltere'de yüzde yirmi beşe kadar yükseldi. İngiltere'de bir buçuk milyon

işsiz vardır. Ancak işsizlik meselesi Japonya'da henüz felaket boyutuna ulaşmadı. Üstelik karşı karşıya kaldığı bütün ekonomik kısıtlamalara rağmen kendisini koruyor. Öyle değil mi?[6]

**Soru:** Almanya'da da mı aynı durum söz konusu?

**Cevap:** Almanya on dokuzuncu yüzyıla kadar dünyayı yağmaladı. Esasında iktisat ve teknoloji onlarındır. Japonya nerede, onlar nerede? Biz dahi İran'da, son asırda gelişme ve ilerlemede Japonya'dan elli yıl daha öndeydik. Japonya'nın bu sıçramasının nedeni nedir? Nedeni şudur: Japonya, ekonomik üretimin içine maneviyatı sokmuştur. Sistemi emperyalizmdir. Ancak emperyalizmden emperyalizme fark vardır. Marks şöyle derdi: "Bouidiller burjuvadır; ancak her burjuva Bouidiller olamaz." Evet! Emperyalizmden emperyalizme fark var.

***

İslam ve bütün bu kavramlar hakkında araştırma yapan meşhur coğrafyacı, aydın ve yenilikçi "De Bove" Bey "Ekonomik büyüme hangi hareketi meydana getirmiştir?" diye sorar. Sonra şuna işaret eder: İslam toplumu, çiftçilik ve besiciliğin günbegün azalmaya yüz tuttuğu ve şehirleşme ile burjuva hayatının artış gösterdiği bir dönemde ilerlemiştir. (De Bove, birçok araştırma yaptı ve bu da meşhur araştırmalarından biridir). Bu nedenle tarihî tekâmül ve değişim açısından şehirleşme, yenilikçi bir et-

[6] Japonya silah ve tank bile üretemiyor. Oysa Fransa eğer silah satmayacak olsa yok olur. Bu nedenle satın alan herkese silah satar. Sözde sosyalist ekonomi sistemine sahip Rusya dahi şöyle demektedir: "Silah satmak, herhangi bir ürünü satmak gibidir!" (İdeoloji sahibi beyefendilere bakın!) şöyle derler: "Bizim için fark etmez. Silah isteyip de parasını veren herkese satarız." Bu, ideoloji olamaz. Tam aksine bu, en aşağılık esnaf tipidir. Tıpkı Lübnan'daki "Mersûnerler" gibi. Onlar hem Şiilere hem de Marunîlere yani herkese silah satarlardı. Zira onlar parasının peşindeler. Bu ideolog için de aynı durum söz konusudur. Zira onun için de önemli olan paradır. Ancak Japonya silah üretemiyor. Hatta kendi silah ihtiyacını dahi dışardan karşılamaktadır. Öyle ki iç tüketimi karşılamak için bile gemilerini belli bir tonajdan fazla üretemez. Bu savaş anlaşması gereği böyledir. Zira Japonya hâlâ yenik düşmüş bir ülkedir. Bu nedenle Batı emperyalizminin ambargosu ve kontrolü altında olmak zorundadır.

ken olarak rol almıştır. Eğer Maveraünnehir Türklerinin, Oğuzların, Gaznelilerin, Selçukluların, Atabeylerin, Timurların, Moğolların vs. saldırıları olmasaydı –ki bunlar, feodalite ve köleliği benimsettiler– on sekizinci yüzyılda Avrupa'da hüküm süren ileri burjuva sistemi, İslam'ın üçüncü ve dördüncü asrında da (Miladî 9, 10 ve 11. asır) hâkim olurdu. Şehirleşme ileriye dönük bir hareket ve sıçramaydı. Biz İslam'da öyle şehirlere sahiptik ki Ortaçağ Avrupa'sında bir örneği dahi yoktu. Avrupa'nın en büyük şehirlerinden biri Cenova idi. Diğeri de Venedik (ki bozulmaya yüz tuttu). Bu şehirlerin büyük olmalarının sebebi de liman kenti olmaları. Yani 15, 16 ve 17. yüzyıllarda denizcilik ile Hindistan'a ve doğuya yönelişin arttığı bu son dönemlerde Avrupalılar birer liman kenti olan Venedik ve Cenova'dan gemileri ile doğuya gelip giderlerdi. Bu iki şehir uluslararası ticaret dolayısıyla limana sahip oldu ve sonra gelişti. Zamanla da iki memleket ve iki "site devleti" halini aldı. Oysa biz Müslümanlar, bin yıl öncesinde dahi nüfusu bir milyonu aşan 30–40 büyük şehre sahiptik. Bizim İbni Batuta ve Nasır Hüsrev; Tus, Rey, İsfahan, Mısır, İskenderiye ve İşbiliye'den (bugün Sevilla diye anılır) –ki Müslümanların çocukları İspanya'ya sefer düzenlerken oraya giderlerdi– nerede bahsetmişler? İşbiliye şehrinin belediye kanunları ile ilgili dördüncü ve beşinci asırda Arapça olarak yazılmış ve sonra da Fransızcaya çevrilmiş bir kitap var. Eğer Tahran Belediyesi'nin bütün kanunlarını bir araya getirsek, bu kitabın kalınlığında olmaz. Bu kitap üçüncü, dördüncü ve beşinci asırda İşbiliye Belediyesi'nin sorumluluk bilincini ortaya koymaktadır. Müslümanlar şehrin kalkınmasına o derece katkıda bulundular ki belediye başkanı, süt çocuklarına karşı dahi sorumluydu! Şehrin kalkınmasına bir bakın hele. Öyle ki bir şehirde yirmi beş bin hamam var! Bu; kabilecilik, besicilik ve çadır hayatını reddeden İslam'ın etkisidir. İslam, şehirleşmeye doğru bir hareket, ticarî kalkınma ve hareketlilik meydana getiriyor. İslam'ın medeniyet tarihine en büyük etkisi, denizcilik ve liman ticaretini değiştirmesidir. Bunu İslam daha sonra başka yerlere götürdü. Öyle ki 4., 5. asırlardaki bazı hali-

felerin sikkelerini, Avrupa'nın en kuzeyinde ve Kuzey Kutbu'na yakın olan "Stokholm" şehrinde (İsveç'in başkenti) bulmaktayız. Yani İslam ticaretinin kalkınma temelleri oraya kadar uzanıyor. Oradan da bu tarafa doğru, doğunun ve İslam'ın mallarıyla dolu olan Çin'e geliyor. Deniz taşımacılığı alanında kullanılan araçlar bakımından baktığımızda; pusulayı Çinliler icat etmesine rağmen kendileri bundan sadece astronomide dinî işler için faydalanırlardı. Denizcilikte ise pusulayı ilk olarak Müslümanlar kullandı. Önceleri ancak nehirlerden ve deniz kıyılarından geçebilen gemiler, artık okyanusun ortasından geçebiliyordu. Öyle ki Kristof Kolomb'tan 400 yıl önce 11. ve 12. yüzyıllarda "Fitye el-muğarrarin" (sabit fikirli ve mağrur gençler), bir başka nüshada "Fitye el-mağribin" (batıya yol alan gençler)[7] adıyla bir grup genç, o gün Mağrib'in bir parçası olan Portekiz'in başkenti Lizbon'dan kuzey tarafına doğru gitmek istiyordu. Halk onlara dedi ki: "Kuzeye gitmeyin orası karanlıktır. (Coğrafyada 'zulumat', 'siyahlık' anlamına gelir. Yani karanlıkla son bulan anlamında)." O gençler dediler ki: "Hayır! Biz gideceğiz." O günkü halkın deyimiyle, sabit fikirli on iki Müslüman genç bütün nasihatlere rağmen gemiye bindiler ve gittiler. Bugün bunların yazdığı seyahatnamelerden yola çıkarak coğrafya alanında yazılmış İslamî kitaplardan beş altı vesika mevcuttur. Biri *Nehzatu'l-Müştak fi Harki'l-Âfak*'tır (Yeryüzünün Ufuklarını Yarmak) ki Hicrî 5. 6. yüzyılda yazılan çok ilginç coğrafya kitaplarından biridir. Ya da *el-Mesalik ve'l-Memalik* adlı coğrafya kitabı, İbni Marce'nin kitapları ve *Sirafî Risalesi* (ben coğrafî keşiflerle ilgili çalışırken bu kitaplar benim çok ilgimi çekerdi). Bugün var olan bu seyahatnameler ve başkalarının kıyıdan köşeden hazırladığı ve kaleme aldığı makalelerden ben on üç delil topladım. Bu deliller şuna işaret etmektedir: Bunlar Amerika'ya gittiler ve 12. yüzyılda (Hicri 6. yy.) Amerika Müslümanlar tarafından keşfedildi.

[7] İğrab" mastarından " muğrib", yani batıya yol alan, batıya doğru giden.

Bu kitaplarda şunları okumaktayız: "Kanarya adasına vardık (Atlas Okyanusu'nda İspanya adalarının genel adı). Acıkmıştık. Birkaç dağ keçisi bulup avladık. Yemek istedik ancak eti acıydı." Bugün bütün coğrafyacılar, Kanarya Adası'nın etlerinin yenmediğini yazarlar ve oraya Portekiz'den et gittiğini, söylerler. Kristof Kolomb oraya gider, daha Amerika'nın keşfedildiğini bilmediğinden der ki; "Doğu Hindistan'da (bugünün coğrafî haritalarında halen Amerika'nın doğu sahilleri 'Doğu Hindistan' diye adlandırılır) Berberiler ve Kuzey Afrika Araplarına ait sanat eserleri ve onlara ait kelimeler gördüm." (Kendisi İspanyalı ve Portekizlidir ve bunların Mağrip yani Fas, Tunus ve Cezayir ile beraber bir medeniyete sahip olduklarını bilir. Mağrip medeniyetinin oluşturduğu ülkeler, sadece "Cebel-i Tarık" ile birbirinden ayrılırlar). Bugün bizim dilbilimcilerimizler. "Doğu Hindistanlı" Kızılderililerin dillerinde Kristof Kolomb'un kendi tarih kitabında yazdığından başka birçok Berberi ve Arapça kelime olduğunu bilmektedir. Doğu Hindistanlı Kızılderililerin ördükleri çadırlar, ya da atlarının palan, mühimmat, yular ve dizginleri ve dokudukları semboller; hepsi Kuzey Afrikalı Berberilerin stilini taşımaktadır. "De Bove" veya bir başkasının, "Aslında daha önce Doğu Hindistan, Afrika'nın kuzeyine bitişikti" gibi sözleri saçmalıktan öteye geçmez (Sözde Atlas Okyanusu daha sonra burayı yarıp ikiye bölmüş!). Böyle bir şey doğru olsa bile, yerbilimi açısından yerkürenin oluşumunun ikinci üçüncü dönemine ait bir şey olabilir. Yoksa bu topraklarda bin yıl öncesinde kurulan ve farklı medeniyet, dil, ırk ve kavimlerden oluşan bir dünyanın oluşumundan sonra (ki Berberi, Arap ve Kızılderililerin birbirinden farklı olduğu bilinen bir şeydir) bu iki toprak parçası ayrılmış olamaz. Bu dönemde bunlar farklı sanat ve hünerlere sahiptir. Arapça ve Berberice Kızılderililerin dilini etkilemiştir.

Kristof Kolomb'un Amerika'nın kâşifi olmadığı açıktır. Aksine daha önce Müslümanlar tarafından Kuzey Afrika, Lizbon veya İspanya'dan başlayan ve Müslümanların çöküş ve gerilemesin-

den sonra terk edilen yolu takip etmiştir, sadece. Tarih tanıklık ediyor ki Kristof Kolomb; Papa'dan Ahmet adında bir şahsın coğrafî haritasını alıyor (bu harita bugün de mevcuttur). Aynı şekilde bir pusula da almakta ve daha önce Kuzey Afrika ile Doğu Hindistan arasında mevcut bulunan yolu ihya etmektedir.[8]

Bu şekilde İslam; dinî ve insanî meselelerin dışında, sosyo ekonomik sistemin kalkınma, hızlanma ve düzenlenmesinde güçlü bir rol almıştır. Kabilecilik, feodalite ve kölelik döneminden; şehirleşme, ticaret ve makinesiz teknoloji dönemine geçmiştir. Bu nedenle biz İslam'ın bu rolünü kendisinden almalı ve bireysel zühde müptela olmamalıyız.

**Soru:** Bu durumda bir sorunla karşı karşıya kalıyoruz. Acaba birey, sosyal ilişkiler neticesinde makam elde edip fikrini yaymak istediğinde; toplumun içinde erimiş ve takvasını kaybetmiş olmuyor mu?

**Cevap:** Tabiî ki, hiç şüphesiz. Ancak dünyayı harekete geçiren dizginleri elden bıraktığımız zaman, dünya sahnesinden ve dünyanın kaderini tayin edenlerden uzak durduğumuz zaman; adam olmak, insan olmak ancak ahirette işe yarar. Yani böyle olmanın faydalarını ve ne olduğunu kabre girdiğimiz geceden itibaren görmeye başlayacağız! Şimdi kendi ailelerimizi ele alalım. İki kardeş Meşhet'e gelir, sonra biri burada kalır. Diğeri ise Mezinan'a geri döner. Mezinan'a dönen kişi daha yetenekli, daha fazla okumuş ve bilgedir. Ancak köye geri dönünce acaba vesveseye kapılmamak açısından –gel falan örgüte üye ol, Tudeh Partisi şöyle oldu, Demokrat Parti böyle oldu, sistem şöyle

8 Çünkü Amerikalı Kızılderililerin dillerinde, sanatlarında ve geleneklerinde Berberi ve Arapça kelime ve eserler mevcuttur. Bu nedenle buradan bir irtibatın söz konusu olduğu ortadadır. *Fitye el-Muğarrabin* tarihi de bunların oraya gidip geri döndüklerini, orayla ilgili hatıratlarını yazdıklarını, naklettiklerini yazmaktadır. Bu kitaplar Kristof Kolomb'dan 400 500 yıl önce yazılmıştır ki el yazmaları da mevcuttur. Daha yeni *Nehzatu'l- Müştak* adıyla bir eser yayımlandı. Bu eserin bir bölümü *Fitye el-Mağribin* (Batıya Yol Alan Gençler) ile ilgilidir. Ancak bu kitabın yazarı buranın Amerika olduğunu bilmiyordu. (bu kitap 700-800 yıl öncesine dayanmaktadır.)

oldu, saray böyle oldu, para şöyle oldu gibi– daha güvende değil mi? Zaten para yok ki bu adamları satın alsınlar! Kendisinin dört keçisi, bir dut ağacı, bir üzüm asması var o kadar. Bu nedenle "insan kalmak" açısından otomatikman sigortalıdır zaten. Yani zaafları herhangi bir tehlike ile karşılaşmıyor ki onu vesveseye sevk etsin. Çünkü bu adam aslında "piyasada" mevcut değil! Buna karşılık şehirde kalan kardeş ise, bütün bu tehlikeler ve kaymalarla her an karşı karşıyadır. Sonuçta o köyde kalan geri kalmıştır. Geri kalmanın kendisi ise başlı başına bir fesattır. Oysa biz bunu fitne ve fesat olarak görmüyoruz. Hâlbuki bilinçsizlik ve fikrî çöküşten daha vahim ne olabilir? Bilinçsizlikte hiçbir değer söz konusu değildir. Bilinçli kimsenin değeri, gerçek değerdir. Oysa şuursuz kimsenin temiz oluşundan dahi adam rahatsız olur. Çünkü bunun temizliği zafiyetten, acizlikten ve ahmaklıktandır. İşin içinde olmayan, mücadele meydanında ve çarpışmanın ortasında olmayan birinin temiz kalışı bir anlam ifade etmez. Aslında kişi kendini çalkantıların içinde inşa etmeli.

Dökülenler dökülsün, cehennemin dibine! Geri kalan birkaç kişi ise seçkin ve ihlâslı kimselerdir. İnsan, bataklığın, zorlukların içinde mücadele ederek adam olmalı. Yoksa rahatlığın içinde, her şeyin güllük gülistanlık olduğu bir yerde adam olunmaz. Böyle bir ortamda yetişen bir adamdan nasıl bir nesil ortaya çıkar? Bu adam o köyde çocuğunu terbiye edebilir mi? Eşi kendisini yetiştirebilir mi? Bundan sonraki nesil ne durumda olur? Zamanında filozof, müçtehit, edip vb. yetiştirmiş olan bu nesil bedeviliğe geri döner! Zira zamanı ve toplumu elinden kaçırdı. Eğer biz çocuklarımızı dışarıya ve üniversiteye göndermezsek, eğer babalarımız pazarda ve üretimde yer almazsa, kısacası eğer sahnede yer almazsak; inzivaya çekilmiş dervişlerden oluşan hayatta hiçbir role sahip olmayan azınlığa döneriz. Bu hayatta kendine bir rol biçmeyen kimse, hayatın kendisine biçtiği rolü yaşamaya mahkûmdur. İnsanların ve milletlerin kaderinin tayin edildiği yerde bulunmayan kimsenin, bu tayin ediciler tarafın-

dan alın yazısı tayin edilir. Kendisi kaçar. Nereye kaçıyorsun? Televizyon dalgaları senin haremine ve yatağına kadar girmiş! Nereye kaçıyorsun? Kaçabildiğini mi sanıyorsun? "Televizyon alma, radyo alma, sinemaya gitme vb." Bunlar hep boş sözler. Ne kimse dinler bu sözleri ne de faydası var! Yok, eğer kendimi kurtaracağım, dersen; bunlar neslini kirletirler, toplumunu ve halkını kirletirler! Eğer erkeksen git verici al, verici üret. Öyle kaçma! Şimdiye kadar Yemen'de okul dahi yoktu, elektrik lambası bile yoktu. Ne kaldı orada? İmam'a bağlı bir avuç bedevi! Çöküşün başka nedenleri var. İngiliz sömürgesi ve yönetimi altında bulunan toplumlara bakın. Bunlar İngiliz kültürü ve ekonomisi içindeki yerlerini almadığından geri kaldılar. Fransızlar, sömürgelerindeki yerlileri kendi içine alıyordu. Bunun sonucunda Fransız sömürgelerinde öyle dahiler yetişti ki Fransız düşünce tarzını etkilediler. Her Fransalı öğrenci Sengur, Kâtip Yasin, Allion Dewiupe, Albert Camus, Frantz Fanon ve Aime Cesaire'i bilir, bunların kitaplarını okur ve bunlardan etkilenir. Bu tipler, bu şahsiyetler kim? Bunların hepsi sömürülen ülkelerin yerlileri. Bu sömürgelerdeki yerliler, Fransızlardan kaçıp çölün bir köşesinde –örneğin bir dağın eteğinde– üç beş keçi ve koyunla sıkışıp kalacağına ve "Biz Fransızlarla konuşmayız, zira necis ve murdardırlar." diyeceğine (tabiî kendisi sonra yarı hayvana döner, o da ayrı mesele!); Fransa'nın kalbine gelir ve Paris'in merkezini keşfeder. O zaman Antil Adası'ndan –şimdi Cezayir oldu– bir zenci öyle bir seviyeye gelir ki kitabını "Sartre" gibi bir adam eline alır ve Müslümanlara ait bir restorana gidip şu sözleri sarf eder: "Şu ana kadar konuşma hakkı bulunmayan ve biz konuştuğumuzda ağızlarını açıp bakan aydınlardan olan Afrikalı bir zenci; bugün '*Yeryüzünün Lanetlileri*' adıyla öyle bir bomba (kitap) üretip patlatmıştır ki ben bu bombayı hem sömürgelerin hem de Avrupalıların kurtuluşu için dünya burjuva sınıfının rezil ve kirli kalbi olan Paris'te patlatıyorum. Zira sömürüyü yok etmesi gereken sadece siyahlar, Araplar, Afrika-

lılar ve Cezayirliler değil; bilakis biz Fransızların buna daha çok ihtiyacı vardır." Bu adam kimin etkisinde kaldı dersiniz?

Avrupa'nın fikir babası, fikir devi ve zirvesi sayılan "Sartre" gibi bir adam, böyle bir yerlinin etkisi altında kalıyor. Bu hangi yerlidir? Bu, kaçmadı; aksine sömürünün ve Fransız medeniyetinin merkezine geldi. Fransa'nın bilim ve dilini fethetti ve kendini korudu. Birçoğu şerefsiz ve fahişe oldu. Büyük bir kısmı da şikâyet tellalı ve sömürgecilerin çirkin işlerine alet oldular. Bir kısmı da çöle gitti ve temiz kaldı! Fakat bu arada bunların içinden, aktif yerliler ortaya çıktı ve bütün rezillikleri telafi ettiler. Özgürlüğün ve halkın alın yazısını, bu tehlikelerin ortasında ve gerçeklerin içinde üretilenler tayin etti.

Tehlike arz eden durumlardan biri de çocuklarımızı dışarıya göndermektir, ancak göndermesek nasıl olur? Birkaç yıl önce Irak'tan biri geldi. O şöyle derdi: "Benim Irak'tan çıkmamın sebebi (bizim hasretimizle yanıp tutuşuyordu) Irak mollalarının şu sözleridir: 'Yeni dersler okumayın, haramdır. Otopsi haramdır, ölünün bedenine otopsi yapmayın, haramdır. O haramdır, bu haramdır.' Bütün bunlar çocuklarımızın sokağa düşmesine sebep oldu. İmamiye Şiası da hepsi Kerbela'da bakkal, ziyaret duacısı ve mersiye okuyucu, sinezen ve kapkaççı olup çıktı. Fakat Iraklı Ermeniler ve Asuriler yeni ilimleri okudular. Ruhanilerin ve taklit mercilerinin karşı çıkması sonucu geldiğimiz bu durumdan dolayı bugün, doğum veya kadın hastalıkları konusunda eşimi Ermenilere, Asurîlere, Aşurilere (çünkü bütün doktorlar bunlardandır) ya da yabancılara ve İngilizlere götürmem gerekir. Şimdi ise belki bir Müslüman doktor bulurum umuduyla eşimi buraya getirdim! Irak halkının büyük çoğunluğu Şiadır. Ancak Şia sadece imamın türbesinin yanında belki birkaç ziyaretçi bulur da parasını çarpar, kabir toprağı, mühür (secdede alnın üstüne konduğu taş), tespih vb. satar diye, etrafında dönüp dolaşır." Ne büyük bir felaket! Tabiî burada da aynı durum söz konusu idi. Ancak kimse bu palavralara kulak asmadı. Oysa orada (Irak'ta) bu palavralara kanan çok oldu.

**Soru:** Acaba çocuk önce yetiştirilip de sonra mı dışarıya gönderilmeli? Belki bu sayede söz konusu tehlikelerle karşı karşıya kalmaz ve ona bir miktar emek sarf edildiğinden belki bozulmaz.

**Cevap:** Bahsettiğiniz konu özeldir. Bizim karşı çıktığımız konulardan biri de şudur: "Biz Müslümanlar, çocuklarımızı yurtdışına gönderelim mi, göndermeyelim mi?" "Yoksa dışarıya göndermek için acaba yeterli salahiyete sahip mi, değil mi?" Bu mesele özel ve bireysel bir durumdur. Var sayalım ki benim çocuğum dâhi, sağlıklı ve dürüst biridir. Acaba göndermeli miyim yoksa göndermemeli miyim? Bu ayrı bir konudur. Eğer göndermezsek ne olur? Nasıl olur? Bütün hocalar dışarıdan geliyor. İyi mühendislerimizin, fizikçilerimizin, kimyacılarımızın, ekonomistlerimizin ve gazetecilerimizin hepsi ve bütün idarî makam ve mevkilerde bulunanların hepsi dışarıda okumuştur. Sonra yavaş yavaş başkaları, toplumun alınyazısını tayin eden bütün makamları kendi eline aldıktan sonra biz artık onların oyuncağı oluruz. Aynen Hintli Müslümanlar gibi.

Mesele bizzat gerçeklerin kendisini düşünmektir. Dogmatik davransak, düşüncelerimiz uygulama imkanı olmayan, ütopik bir hal alır. Gerçekleri hiçbir zaman unutmamalı.

Şu anlamda bir konu ortaya atıldı: "Bu ekonomik sistemde mümkün olduğu kadar sosyoekonomik gücü elinde bulundurması gereken bir kimsenin kendisi, bireysel anlamda tüketimde nasıl davranmalı?"

Eğer ben serzenişte bulunup da sana, ona; "Lüks ve teşrifat içinde yaşamamalısınız, bunlardan uzak durun." diye, sizi böyle yaşamaya zorlarsam; çocuklarının namaz kılması için onları tekmeleyen, onlara küfreden, ya da kızlarının tesettüre bürünmesi için onlara hakaret eden, onları sürekli cehennemle, halkın tepkisi vb. ile korkutan ve onları zorla çarşafa sokan anne babaların durumuna düşerim. Zaten bütün bu zorlamalar ters teper ve aksi neticeler doğurur. Böyle sonuçlanması da bilimseldir. Geç-

mişteki gibi nasihat etmek, eleştirmek, birbirimizin canına okumak, ilim dışı bir yöntemdir. Bizim son yıllardaki ilmî tecrübemiz nasıl bir duruma işaret etmektedir? İslamî örtünme konusunda bir defa dahi ağzımı açıp bir şey söylemediğim halde (üstelik mini etek ile ilgili konferans vereyim diye bana teklifler geliyordu. Dedim ki bunlar benim uzmanlık alanım değil, benim uzmanlık alanım başka bir şey!) durum öyle bir hal aldı ki; kızlarımız İslamî tesettürü tam bir iman, bilinç ve teslimiyet ile seçti. Bu seçimde bulunurken ne kimse ona bir tavsiyede bulundu ne onu buna zorladı ne de baskı altında tuttu. Ayrıca tesettürü kendi isteğiyle tercih eden kız, modern alanlara karşı da bir aşağılık duygusuna kapılmadı. Aksine daha üstün bir duygu içinde oldu. Peki neden? Zira yapmamız gereken, oluşumun ilmî nedenlerini ve mantığını göz önünde bulundurmaktır; oluşumun kendisini ezmek değil. Kanına zehir karışmış bir kimsenin ağrılarını dindirelim diye, sırtına sirayet etmiş yaraları ovalamanın ve ona masaj yapmanın ne faydası olabilir? Asıl etkeni teşhis etmek lazım.

İnsan öyle bir varlıktır ki varlığının devamı için bir delile ihtiyaç duyar. Bu psikolojik ve bilimsel bir kuraldır. Bu kuralı reddeden herkes cahildir, hiçbir işi de doğru bir biçimde yerine getiremez. Küçük bir çocuğa (örneğin beş yaşındaki bir çocuğa) bakın. O, bizim burada oturduğumuzu, sohbet ettiğimizi, başka şeyler konuştuğumuzu ve onun farkında olmadığımızı biliyor. O, var olduğunu ispat etmek ve bizim dikkatimizi kendisine çekmek için ağlıyor; onu dinlemiyoruz, şirinlik yapıyor; yine dinlemiyoruz, konuşuyor; kimse takmayınca salonun ortasında pantolonunu indirip çişini yapıyor. Çünkü var olduğunu ispat etmek istiyor. Demek istiyor ki: "Ben de varım." Şu anda siz dinleyici konumundasınız, ben konuşmacı. Her ikimizin de var olduğumuzu gösterecek delillerimiz var. Ancak o çocuk, ne konuşmacıdır ne dinleyici, ne soru soruyor ne cevap veriyor. Aslında hiçbir şey değildir. Bu nedenle mevcudiyetini ispata ihtiyaç duyuyor. Var olduğunu göstermek, var olmakla aynı şey-

dir. İnsan varlığını ibraz etmekle, ifade etmekle ve ortaya koymakla varlık bulur. Eğer hiçbir sebep, hiçbir delil yoksa kendisi de hiçbir şekilde yoktur.

Siz mağazaya gittiğinizde satıcı hangi malı vitrine koyar? Tabiî ki ucuz olanı değil, daha pahalı ve güzel olanı koyar vitrine. Doğal olanı da budur. Birden fazla üstün özelliklere, yeteneklere sahip olan kimse de aynı şekilde davranır. Örneğin benim yazım çok güzel, iyi de saz çalarım. Aynı zamanda yazarım, fizikçiyim. Bu durumda ben artık ikide bir güzel yazımı göstermek için fırsat kollayıp her bahaneyle güzel yazı yazmaya kalkışmam. Hatta belki "Yazım güzeldir." demeye bile utanırım. Üstelik bu özelliğimi gizlemeye çalışırım. Zira böyle bir özelliği bedevilere has bir özellik olarak telakki ederim! Öyle gizlerim ki, on yıllık arkadaşım bile güzel yazı yazdığımı bilmez. Ben bunu asla dile getirmem. Zira varlığımı ortaya koyacak daha iyi imkâna, daha iyi yeteneğe sahibim. Eğer oturduğumuz her yerde ve her fırsatta bir adam bize güzel yazı yazdığını göstermeye çalışırsa; ona, "Kardeşim bizi amma sıktın! Tamam, anladık, yazın güzel. Artık bu konuyu açma sakın!" denmemeli. Ona bu şekilde karşılık vermek kesinlikle doğru değil. Bu şekilde sen, onu bu yanlışından kurtarmış olmadın, aksine onu yaraladın. Bu nedenle senin bulunmadığın bir ortamda, yine bu özelliğini ortaya koyacaktır! Peki, nasıl davranmalısın? Onda güzel yazı dışında daha üstün bir değeri geliştirmelisin ki onu göstererek varlığını ifade etsin ve bir daha güzel yazısını dile getirmeye ihtiyaç duymasın. Yani bu noktaya kendisi doğal olarak ve ilmî bir yöntemle gelsin ki güzel yazısını gizlesin. Sen bir adama varlık değeri ve varlığını ortaya koyacak bir şey vermezsen, o da var olduğunu göstermek için ancak bedenini ortaya koyar. Zira bir hayvanın, canlı ve biyolojik bir varlığın sahip olduğu en asgarî şey bedenidir. O bundan başka bir şeye sahip değildir. Bunu da kim olursa olsun, ne olursa olsun her fırsatta herkese gösterir. Dolayısıyla bedenini sahneleme hadisesi; onda var olan doğal, zorunlu, bilimsel, kesin ve kaçınılmaz bir içgüdünün yansıma-

sıdır. Eğer bu içgüdüyü engellemeye çalışırsan ilmî olmayan, cahilce ve yakışıksız bir iş yapmış olursun ki zaten bu davranış onda karşıt tepkiye sebep olacaktır. Onun doğal ve fıtrî özelliğidir bu. Toplumların genelinde ister Doğu ister Batı olsun (özel sınıflar, özel gruplar hariç) doğal bir biçimde erkekler bedenlerini kadınlardan daha az teşhir ederler. Erkekler buna neden daha az ihtiyaç duyarlar sanırsınız? Çünkü sosyal sistem öyle bir biçimdeydi ki erkekler kadınlardan daha fazla insanî gelişim ve beden dışı değerler kazanmaya muvaffak oldular. Dolayısıyla varlıklarını ortaya koymak için bedenlerine ihtiyaçları kalmadı. Fakat ataerkil toplumsal sistem, öyle bir sistemdi ki Doğu'da ve Batı'da kadının insanî, fikrî, ruhî ve manevî değerlere sahip olmasını engelledi. Bu nedenle o da ister istemez bedenini sunuyor. Üstüne bin yorgan veya örtü de atsan yine onun altında aynı şeyle meşgul olur! Çünkü sahip olduğu başka bir varlığı yok! Onu ne kadar çok baskı altında tutarsan, ne kadar zorla tesettüre bürümeye çalışırsan; daha fazla ters teper ve eksikliğini başka yanlış, sapık yollarla telafi eder. Örneğin bayan "Unassis"in falan uluslararası otelde sahnelediği şeylere karşılık, o bunları "değerli hazretlerinin!" sofrasında sahneler ve bunun önü de alınamaz. Zira bu ilmî bir esastır. Bunun önünde ancak bu dürtüyü psikolojik açıdan tahlil ettiğimizde alabiliriz. Bu kadın insanî bir ülküye kavuştuğunda ve bedeni dışında daha kutsal, daha değerli ve daha yüce manevî ve insanî ülkü, bilinç, sorumluluk, ilim ve değerlere sahip olunca; bunlar onun var olduğunu ispat ederler. Dolayısıyla artık onu tesettüre zorlamaya, onu baskı altında tutmaya, ona küfretmeye, her zaman cehennem, cennet, melek, azap vs. ile korkutmana gerek kalmaz. Aksine onun kendisi, artık tabiî bir şekilde (onun fıtrî ve psikolojik tepkisi budur) böyle bir şeyi şanına yakıştırmaz. Zira bedenden daha üstün olan fikir güzelliği kazanmıştır. Düşünce güzelliğine sahip olan bir kimse, daha bedeninin güzelliğini açığa çıkarır mı?! İnsanî kişiliği ışıldayan, öne çıkan bir kimse için bedenî billurlaşma yakışıksız ve utanç vericidir. O zaman onu reddeder ve gizler. Neden? Yüce varlık değerine daha fazla vur-

gu yapsın diye. Yani manevî tezahür daha öne çıksın diye. Böyle bir durumun doğal süreci de bu yöntemdir.

Aynı şeyi erkeklere uygulayın. Bana bir ülküye karşı sorumluluk bilinci yüklemediğin sürece, beni ideolojik bir varlık yapmadıkça; manevî, insanî ve toplumsal motifler bende güçlü ve hâkim olmadığı sürece; sade yaşamam, dünyadan el etek çekmem, masraftan ve tüketimden kaçınmam mümkün değil. Ben bu güzellikteki bir şeyden bu derece haz alıyorum, bu kadar hoşuma gidiyor; sen ise onu sat diyorsun. Neden satayım? Eğer satsam bile niye sattığımı bilmem. Onu satmak bana ne lezzet verir ne de bunun bana bir faydası var! Ben ondan "keyif almak" istiyorum. Ama sen her zaman dırdır edip başımın etini yiyorsun. Oysa bunun bize bir faydası yok. Ancak kavga ederiz o kadar! Bırak da bunun yerine ben daha üstün bir şeyden lezzet alayım. Hastalıklarda da aynı durum söz konusudur. Derler ki: "Bir ferdi bir alışkanlıktan kurtarabilmek için ona daha sağlıklı ve daha iyi bir alışkanlığı öğretmelisin." İlmî açıdan olumlu saiklerde de aynı durum söz konusudur. Bir dürtüyü gözümden düşürüp lezzetini ortadan kaldıracağına; bende daha değerli, daha yüksek bir lezzet ve güzellik geliştir. Böylece o ilk dürtü kendi kendine yok olup gider. Bundan sonra nasıl yaşamam gerektiği konusunda bana nasihatte bulunmana gerek kalmaz. Zaten kendim olmam gerektiği gibi yaşarım!

Bu lezzet meselesi, kesinlikle sırf manevî bir mesele değil. Bazı kimseler var ki öyle dindar falan da değiller; ancak bir sözcükten, açık arttırmayı kazanan bir sermayedarın aldığı haz kadar haz alırlar. Ben sözcüklerden o kadar "keyif" aldım ki o zaman "Sahib bin İbad"ın şu cümlesini kavradım. O şöyle der: "Eğer sultanlar, biz âlimlerin evlerimizin köşesinde, halvet anında aldığımız hazzı anlasalardı; bu hazzı elde etmek için birbirlerine kılıç çekerlerdi." Sultanın konyakla ıslanmış bin cariyesi, pişmiş iki bin tavuğu, yüz bin hindisi vardı. İşte böyle biri gerçekten benim bir kelimeden ne kadar keyif aldığımı anlayamaz. Ben de iyi bir cümle yakaladığımda beş altı ay onunla meşgul olurum.

Sevişme, aşk oyunu ve keyif, benim gözümde küçülür ve falan şeye sahip olamadığım için kendimi aşağılık duygusuna kapılmış hissetmem. Eğer onlara sahip olmasaydım; arkadaşım şöyle bir arabaya sahip, böyle bir yaşam sürüyor, diye aşağılık kompleksine girerdim. Bugün görüyorum ki arkadaşlarımın her biri bir mevkiye gelmiş, ancak ben kendimi onlardan daha üstün görüyorum. Bu duygunun sebebi de manevî eğilimler değil, aksine onlardan daha fazla bir şeye sahip olduğum içindir. Eğer ben üniversitede kalsaydım, on yıl sonra ihtiyarlık dolayısıyla ve Azrail'in zoruyla zaten emekli olacaktım. Ancak şimdi ekstra bir iftihar ve gururla emekliye ayrıldım. On yıl zarar etmişim, "Cehennemin dibine!" Her gün sabah git, akşam gel ya da arkadaşım gibi falan bölümün başkanı olayım, önüme para ve imkânlar yığılsın vs. Yok, bu benim yaptığım daha değerli ve daha üstündür. Ben o sözcükten daha fazla haz alıyorum. Öyle bir haz ki o, kesinlikle bunun "kokusu"nu dahi alamaz ve koklama imkânından da mahrumdur! O, "koklama" duygusunu kendi benliğinde geliştirmedi. Bu nedenle kesinlikle "keyif" alamaz! O, çok korktuğu için sokağa ve halkın arasına gidemez. Ben de halkın içine girmeye korkarım! O, halk kendisine küfreder diye halkın içine giremiyor; ancak benim korkumun sebebi halkın ve çocukların bana olan yoğun ilgi ve sevgisi. Bunun kendisi acaba bir servet, bir sermaye değil midir? Ben bakıyorum da saçlarım ağarmakta, dişlerim dökülmekte, gözlerim zayıflamakta ve tahtalıköyü boylamak üzereyim. Böyle olunca ömrümün nasıl akıp gittiğini açık bir biçimde değerlendirebiliyorum.

# İKİNCİ BÖLÜM

**Önsöz**

Hayret! Bilmiyorum, coğrafyadan mı bahsediyorum, tarihten mi? İnsanların kökeni birdir. İnsanlık âlemindeki farklılıklar ve çeşitlilikler, bu birlikten türemiştir. Bu, bir olan kaynaktan da birbirine zıt iki akım ortaya çıktı. Bu ayrılığın sebebi, insanların mevcut yönetim sistemleri, ortaya koydukları hayat biçimleri ve üretimdir. Tarihî diyalektik düşüncesine göre, beşer tarihi boyunca bu iki akım hep var ola gelmiştir ve birbirlerini de etkilemiştir. Bu zıtlık nedeniyle entrikalar ve engebelerle dolu bu süreçte bu iki akım, sürekli birbirlerinden uzaklaşmış ve her birinden çok sayıda yeni akımlar ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ileri görüşlü olmayan dar kafalı araştırmacıları yanıltabilir. Bu iki akım ve bu kıt görüşlülük devam etmekteyken İslam, inanç ve eylemden oluşan devrimci aşamada en büyük birlik hareketiydi. Güce ve kültüre dönüştükten sonra ise en kutsal maske oldu.

Eşitlik, adalet, kardeşlik, Allah'ın hakimiyeti, Tanrı'nın ve toplumun sosyal özdeşliği, ırka dayalı üstünlüğün şeytaniliği, takva dışında bütün değerleri reddetme, beşeriyetin ırkî birliği (insan ve toprak), tevhid, bireyin özgürlüğü, insanî üstünlük ve misyon; bunların hepsi sürekli, tarihin devrimci bayraktarlığını yapan ve mazlum halklara öncülük eden İslam'ın sembolleriydi. Sonra gördük ki kitleler grup grup harekete geçti ve bu davete katıldılar. Özellikle zulüm ve esaretin zirveye ulaştığı böyle bir devirde, yeryüzündeki bütün milletler zorba İran ve Roma imparatorluğunun oyuncağı durumundaydı. İran, Roma, Mısır, Yemen ve Arabistan'da toplumların içinde ve esir kölelerin vicdanında, kitleler ve bütün sömürülenler arasında kurtuluş mücadelesi yayılıyordu. Aynı şekilde İran, Doğu dünyasının sömürü merkeziydi. Sasani devleti gücünün zirvesinde, Zerdüştîlük dini en kudretli döneminde ve İran toplumu gücün, servetin, medeniyetin, kültürün ve diğer milletleri sömürmenin merkezi konumundaydı. Bununla beraber "Buda", "Mani", "Mazdek" ve özellikle Hıristiyanlık dini şaşırtıcı bir hızla İran toplumları arasında yayılıyordu. O kadar ki şehirler, Hristiyanlığın dünyadaki önemli merkezleri haline geldi. Bunun etkisiyle de yirmi bin İranlı

Mazdekî olmakla ve şehzadelerin, eşraf tabakasının ve birkaç köklü ailenin tekelleşmesine karşı çıkmakla suçlanarak; bir gün içinde adil(!), sevilen(!) büyük(!) "Enüşirvan"ın eliyle katledildi. Bu dönemde, yani "Hüsrev Perviz"in güçlü ve kudretli saltanatı döneminde, Hüsrevperest meddah "Şehname"ye göre; İran halkı açlık, işsizlik ve fakirlikten dolayı vatanlarını terk ediyor ve diğer ülkelere sığınıyordu. İran ve Roma'nın dünyayı aralarında paylaştıkları bir dönemde, halklarının durumunun bundan ibaret olduğu, açlık ve sefalet içinde kıvrandıkları, halkın ruhanî liderlerden, hükümetten ve aristokratlardan; diğer bir ifadeyle zulüm, fakirlik ve cehalet içinde bulundukları, sistemin yüzünden acı içinde kıvrandıkları ve isyan bayrağını çektikleri herkes tarafından bilinen bir durumdur. İran ve Roma'nın sömürgesi olan, onların saldırılarına maruz kalan, yağmalanıp katliama uğrayan dünyanın diğer halkları ne durumdaydı? Böyle patlamaya hazır, kavrulan bir ortamda o günkü İslam'ın dilinden cesaret ve ümit dökülüyordu. Devrim, özgürlük, adalet, halkın uyanışı ve eşitliği, oradaki bütün engelleri yıkmak ve bütün yalancı değerleri yerin dibine gömmek için feryat ediyordu. Din adına zulme uğramış kitleleri kıyama çağırıyor ve Allah'tan başkasının önünde eğilen, ona tapan, hatta ruhanîleri, güç sahiplerini överek ağzını kirletenleri şirke bulaşmış kimseler olarak nitelendiriyordu. Bütün Peygamberler halk arasında eşitlik ve adaleti ikame etmek için gönderildiler. Peygamberler der ki: "Biz, sizi yeryüzünün darlığından gökyüzünün genişliğine, hükümdarlara kulluktan Allah'a kulluğa ve diğer dinlerin zulmünden İslam'ın adaletine davet etmek için geldik."

Ancak mazlum kitlelerin adalet mücadelesi boyunca en yüce devrimci dalgaları meydana getiren bu ilkeler, hiç gecikmeden bu ilkelerin aksine hareket edenlerin eline düştü. Ve cüppeye, külâha bürünerek, her zamanki zorbaların, zenginlerin ve hilekârların elinde tamamen aldatıcı, yalancı ve hileci bir rol üstlendi. İlk kurbanları da Kur'an, Ali, Hüseyin, Ebuzer ve Ammar oldu.

Şimdi de şunu görmekteyiz. Orada (Ehli Sünnet'te) Kur'an; kutsal bir müzik ve mübarek bir sesten ibarettir. Yoksa zaten aki-

delerini *Sahih-i Buharî*'den ve Ahmet bin Hanbel'in *Müsned*'inden alıyorlar. Burada da (Şia'da), Kur'an mübarek bir şey, istiharenin teknik malzemesi, mezarlığın sesidir. Bunun dışında cennetin anahtarlarını merhum Hacı Şeyh Abbasi Kumi, bedavadan Mevla'nın gülü olan Şia'nın hizmetine zaten sunmuş ve müminlerin uğraş ve zahmetlerini azaltmıştır. Tıpkı bir imtihan esnasında bir sınav görevlisinin bütün sınav sorularını önceden kendi Şiî dostlarına vermesi gibi. Hem de öyle bir iki anahtar da değil, bütün anahtarları ve sadece bir cennetin değil, bütün cennetlerin anahtarlarını...! *Mefatihul Cenan* (Cennetlerin Anahtarları).

İşte bu şekilde tarih risaletin eşiğinde, sürekli devam etmekte olan iki cereyanı, yani zulüm ve adaleti veya hak ve batılı birbirine yakınlaştırmak için dağınık, ancak sürekli ve iddialı çabalar göstermiştir. Bu nedenle risalet; tevhidi, örneğin tarihi tevhidi devamlı kılmak için en büyük fikrî, ahlakî, siyasî, iktisadî ve askerî inkılâptır. Yani bu beşerî ikiliği reddetmek ve bu zıtlığı, tefrikayı ve trajik mesafeyi ortadan kaldırmak için. Zira bütün cinayetler ve kirli işler bu ikilikte yuvalanmış ve artış göstermiştir.

Hiç gecikmeden inanç İslam'ı, kültür İslam'ına; bilinç, sorumluluk ve hareket İslam'ı da bilim, bilgi, sünnet ve hükümet İslamı'na dönüştü. Kısacası "hareket İslam"ı, "sistem İslamı"na, dönüştü. Yani İslam; tarihe hükmeden siyasî bir kudret, sosyal yapıya hâkim bir sistem ve sağlam sınıfsal ekonomik bir yapısı olan, hicrî birinci yüzyılın ilk yarısından itibaren dinî, kültürel, ilmî, bireysel, ahlakî veya İslam'a benzer gelenek, görenek, dil, kavram ve değerlere dayalı; hilafet merkezi[9], mescit, pazar, kılıç, altın, tespih, ayet mayet karışımı bir şey.

Zamanla bu birbirine zıt, düşman ve birbirinden ayrı bu iki eğilim bir olurlar. Öyle ki tarih boyunca birbirine karşı savaşmış ve birbirlerini ezmişlerdir. Birbirinden uzak ve birbirine düşman iki ırmak birleşir ve İslam adına ortak bir nehir oluşturur. Bu

9 Bu, İsfahan'ın Şah meydanındaki mimarî ve şehircilik tarzında somutlaşmıştır.

nehir halifelik makamının altından geçmekte ve birbirine öyle karışmaktadır ki uzun asırlar boyunca kimsesiz halklar ayak izini kaybeder ve hatta o iki ırmağın (eğilimin) gerçekten bir olduğunu, herkesin kardeş olduğunu ve Allah'ın nezdinde herkesin eşit olduğunu (bunun halen böyle devam ettiğini) ve İslam adaletinin her yere ve herkese hâkim olduğunu sanırlar.

Çirkin bir elbisenin üzerinde aldatıcı ve yeni maske gibi yalancı vahdet, çelişki... Tıpkı uğursuz ve müşrik bir bedenin üzerindeki yeni ve aldatıcı bir elbise gibi. Tam bir yalancı tevhid. Allah'ın kılıcı, cellâdın elinde ve hidayet kitabı, sapıklık mızraklarının ucunda... "Samiri"'nin danaları; bir değil, on değil, binlercesi Musa'nın varisi olan Peygamber'in minberinde.

Peki, bütün bunlar ne? Bir Şiî olarak hilafet İslamı'nı, tarihe hâkim olmuş İslam'ı reddeden sen ve bir aydın olarak kendini sade, duygusal bir mümin derecesine indirgeyip İslam'ın Doğu ve Batıdaki görkemli fetihleri ile sevinmeyen; Roma kiliselerinin, İran havralarının ve Hint puthanelerinin camiye dönüştürülmesini hakkın zaferi, tevhidin galibiyeti ve İslam'ın muvaffak oluşunu kabul edemeyen sen ve İslam'dan, dinden, Peygamberlerin risaletinden, Allah'tan vs. istikrarı, adaleti, eşitliği, özgürlüğü, insanlığın kurtuluşunu ve ayrımcılığın, zıtlığın, sınıflaşmanın, hâkimiyetin, halkı aldatmanın ve bedensel, ekonomik, aklî ve ahlakî köleliğin ölümünü dileyen ve insanların uyumlu ve genel tekâmülünü bekleyen sen! Senin söylemin ne? Ne demek istiyorsun?

Peygamberlerin misyonunun bu açıdan tarihteki meyvesi neydi? Meyvesi her ne olursa olsun, maalesef miras yolu ile hâkim sınıfların eline düştü ve yeni aristokrasi, yeni ruhanilik yeniden başladı.

İslam Peygamberi'nin, dostlarının ve mücahitlerin yaptığı işin meyvesi neydi dersiniz? Cihatlar mı? Diğer bütün fetihler gibi yeni yetişen, toy bedevilerin fetihleri mi? Üstelik bu defa millet, Hüsrev veya Sezar adına değil; Allah adına(!). Zekât mı? Halkın

her zamanki gibi yağmalanması, ancak bu defa adı farklı; Allah'ın hakkı, İmam'ın payı ve... Evet, değişen bu oldu. İranlı, Hüsrev'e değil, halifeye tapmaya; Hindu da, yüce Buda'nın elini değil, yargıcın elini öpmeye davet etmekte artık.

## Sokrates Gökten Yere Felsefeyi, Muhammed İse Dini İndirdi

Ruhanilerin ve ruhaniliğin ürettiği klasik dindarlık ve dindarların ruhî yapısı ile bakış açısının aksine İslam, manevî ve ahlakî tekâmül için maddî ve ekonomik ilerlemeye, müreffeh bir hayata karşı çıkmadığı gibi; üstelik ekonomik refahı, mutluluğu ve maddî ilerlemeyi Rabb'in yolunda ilerlemenin "doğal ve kesin sonuçlarından biri" olarak sayar. Hatta kendi çağrısını asla, ekonomik ve maddî imkânlara karşı yabancı ve kayıtsız kalmak (Fransızların deyimiyle farksızlık) olarak adlandırmaz.

*"Eğer o ülkelerin halkları iman edip kötülüklerden sakınsalardı, göğün ve yerin bereket kapılarını yüzlerine açardık..."* (7/Araf Suresi, 96). Ekonomik büyüme, refah ve her türlü mutluluk için öyle bir ifade kullanılıyor ki ekonominin ve ekonomik refahın, bu risaletin "hedefi" olmadığını, aksine onun "sonucu" olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Bu ifade ise insanın varlığının ve hayat felsefesinin kendisinin ekonomik refahı ve maddî hayatı için bir ön koşul olmadığı; aksine varlığının ve hayatının bundan daha şerefli olduğunu gösterir. Ancak idealistlerin, sığ düşüncelilerin, sofistik düşünenlerin, züht, ruhaniyet ve maneviyat ehlinin; ahlak, soyutluk, yakınlaşma ve aşk ehlinin dediği gibi değil!... Bu ekonomik refahı, bu zorlu yokuşun merdiveni olarak kabul eder. İnsanın manevî tekâmülünün, ahlakî ve fikrî gelişiminin gerekliliğini ve insanın "iktisadî bolluğa" eğilimini de meşru kabul eder. Öyle ki bu "istekleri" temin etmeyi imanın olumlu etkilerinden biri sayar. Ancak bir "amaç" olarak değil, aksine bir "sonuç" olarak. Bu nedenle İslam'ın ekonomiye olan "vurgusu", maddeci sosyalistlerin ve hatta ekonomistlerin vurgusu ile aynıdır. Ancak, "bakış açıları" birbirinden farklıdır. Zira bunlar ekonomiyi "hedef" olarak alırlar; İslam ise bunu bir "esas" olarak alır, "hedef" değil.[10] Bizim Sadi'nin deyimiyle:

10 *"Dua"* isimli eserimin bir bölümünde şöyle dua ettim: "Rabbim! Ekonominin üstünlüğüne inanan Materyalistlere de ki: İnsanın hayat felsefesinde ekonomi, 'hedef' değildir. İlahi! Ekonomiyi bir hedef olarak kabul etmeyen Müslümanlara da iktisadın bir 'esas' olduğunu öğret."

Yemek, yaşamak içindir
Yaşamak yemek için değil.

Kur'an'ın ekonomi anlayışı budur. "İlahî bereket" diye tabir edilen bu bereket, kulunun, davetine icabet etmesine karşılık Allah'ın verdiği bir ödüldür ki bu müjdeyi insana Allah'ın bizzat kendisi veriyor. Bütün bunlara rağmen Allah; imanlı ve takvalı olun ki dünyanın bereketlerine nail olasınız, demiyor. Bilakis şöyle buyuruyor: "Eğer yeryüzünün halkları iman edip takva sahibi olsalardı, yeryüzünün ve gökyüzünün kaynaklarını onlara açardık."

Bu ayette iman, takva ve bereketten oluşan üç "esas" arasındaki ilişki aslî cevheri, ilmî hakikati ve sözün özünü teşkil etmektedir. Bu üç esasın oluşturduğu öz ve hakikat keşfedilmeli ve dikkatlice araştırılmalıdır. Burada söz konusu olan "gerçeklerden bir gerçek" ve "konulardan bir konu" değil; aksine "ideolojinin temelini oluşturan yollar", yani hareket metodu çizilmektedir. Öyle bir hareket yöntemi ki insanın üç temel özelliği olan fikir, amel ve hayattan oluşmaktadır.

"Fikir" yerine "iman" zikredilmiştir. İman iki boyutlu bir kavramdır. Onun bir boyutu "fikir" dir ki terimsel tabirle "ideoloji" ya da "düşünce ekolü" olarak ifade edilir.

İmanın diğer boyutu, bu fikre sahip olan insanın varlığının yine bu fikirle ilişkisidir. Olumlu, ihlâslı, vefakâr, bilinçli ve sorumluluğa dayalı bir ilişki... Zira ideolojiyi aydın ve bilinçli insanın "zihninden" "gönlüne" yerleştiren bu ilişkidir. Bu yolla fikrî bir ekol veya ideolojik "söz"ler formatından çıkıp "amel"lere dönüşmektedir. Dolayısıyla "söz", "amel"e dönüşüyor; "aydın" "mücahit" oluyor. Bizden öncekilerin deyimiyle "ilim", "hikmet" seviyesine ulaşıyor. Hikmet, ilmin, –hakikatler hakkında zihnî bilinç– hikmet sahibi kimsenin derinliğinde kök salan, vicdanın özünde yer eden ve fıtratıyla yoğrulan bir durumdur. Bilinçli insanın bir parçası, onun hayatının cevheri haline gelir. Hikmet kendisini kuşanan insanın hayatında bir bakış açısı, bir düşünce biçimi, bir davranış şekli ve ahlâk biçimi ola-

rak tecelli eder. Zira fikrî değerler, onda birer meleke olmuştur ve ilmî kavramlar, konular artık zihninde değil, varlığının doğallığında yerini almıştır. Çürük, sarsılan, geçici, kaygan, sönmeye, satılmaya ve unutulmaya yüz tutmuş düşünce ve idealler; onun zatında sağlam ve muhkem (hikmetli) olmuştur. Bu nedenle Sokrates'in "Hikmete ulaşan, hatadan ve cinayetten korunmuştur." sözü, ne kadar yerinde bir sözdür. "Hâkim" sıfatını ne güzel anlamlandırdı. Kur'an'ın dakik çevirilerinde "Hâkim olan Allah" deyimi; bilgili, bilinç sahibi, bilim adamı veya filozof vs. olarak değil, aksine "doğru davranış sahibi" olarak tercüme edilir.

İman her iki boyutu da ihtiva eder. Hem ideolojiyi hem de insanın sahip olduğu ideoloji ile olan doğal, sorumlu, bilinçli ve ihlâslı ilişkisini.

Kur'an şunu demek istiyor: İdeoloji ne kadar doğru, haklı ve ilahî olursa olsun, tek başına hidayete ermenin etkeni değildir. Hatta eğer zihinde kalsa ve insan onun hak olduğunu itiraf etse bile yine harekete geçiren bir faktör değildir. "İtiraf" merhalesinden "iman" aşamasına yükselmek gerekir ki onun pratik değerinden ve dış etkisinden söz edilebilsin.

"Salon aydınları" ile "kahraman aydınlar" arasındaki temel fark buradadır. Aksi halde meydanlarda salon aydınları, hücrelerde âlimler, medreselerde ilim ve fazilet ehli insanlar çok olup, fesahat ve belagatte ayın çatlatırlar ve ilim, fıkıh, hikmet ve sanat alanında bin bir türlü desiselerle insanların aklını ve gönlünü çelebilecek güçteler. Ancak bir fırtına koptu ve her tarafı sallamaya başladı. Baktılar ki hava pusludur, göz açıp kapayıncaya kadar heybelerinde ne varsa bırakıp kaçtılar ve bütün ideolojileri kendileri ile beraber zihinlerinden uçup gitti. Ya da onu çok rahat bir şekilde pazarda az bir paha karşılığında sattılar.

İslam; kelimeleri, terimleri ve başlıkları çok titiz ve yerinde kullanır. Şöyle ki; ideolojiyi duymayan, anlamayan ya da duymasına veya anlamasına müsaade edilmeyen kimseye "cahil", "mustazaf"; bilen, anlayan ancak bilmezlikten, anlamazlıktan gelen

ve inkâr eden kimseye "kâfir"; bilen ve doğruluğunu itiraf eden, ikrar eden ve hakikate teslim olan kimseye "Müslüman"; hakikati ikrar eden, ancak gönlünde batıla inanan, tefrika, ihanet ve sapıklık içinde olan, başkalarını zayıf düşürmeye çalışan, kendi bireysel, sınıfsal ya da grupsal çıkarları için bu inancı kullanan, sorumluluktan kaçmak için işi sabote eden; dinî, fikrî, aklî, sosyal, ahlaki, ve ilmî açıdan yanlış yorum, tevil ve tefsirlerle meşgul olan kimseye "münafık"; hak ekolü kavrayan, ona gönülden bağlanan, onu kendi varlığının dayanağı kılan, kendisini ona karşı sorumlu ve bilinçli hisseden, Avrupalıların deyimi ile "İdeoloji ile beraber bu fikre, ülküye ve hakikate itaat eden, bunun etrafında dönüp dolanan",[11] bireysel hayatını onun üzerine bina eden, insanî kişiliği ondan beslenen ve şekillenen, onun yolunda çabalayan, mücadele eden ve amellerinin kaynağı akidesi olan kimseye de "Mümin" demektedir.

Evet, toplumlar "iman"[12] etselerdi; yani ideoloji ve ekol bilincine ve bu ekole karşı ahlakî ve pratik sorumluluğa sahip olsalardı... Eğer "takva" sahibi olsalardı...

[11] Ne kadar ilginç. Sanki "İslam" kelimesinin tam bir tercümesidir.

[12] Büyük bir esefle şunu belirtmeliyim ki: Biz kendi tarihimizden koptuğumuz, kültürümüze karşı yabancılaştığımız için bugün Batı'dan dilimize giren yabancı terimleri daha iyi kavrıyoruz. Ayrıca kendi kültürümüze ait terimler de şimdiki geleneksel, donuklaşmış ve ruhsuz bir kültürü çağrıştırdığından, bu kavramları küflenmiş, kapalı ve dar anlamlı olduğunu düşünüyoruz. Yoksa aslında, kendi dilinde bile şu an karşıladığı anlamla pek münasip ve uygun düşmeyen "ideoloji" (mana veya düşünce bilimi) sözcüğü yerine; bizim çok daha doğru, daha zengin ve daha derin anlamlı kavramlarımız var. "mezhep, millet, tarikat, nehle, kitap, meram, meslek" gibi kavramların hepsi en mükemmel bir biçimde "ideoloji" kavramının yerine kullanılabilecek liyakate ve değere sahiptir. Eğer aydınlarımız hiç olmazsa iyi bir mütercim olacak kadar özgür olabilselerdi, bile kayda değerdi. Yani en azından yabancı terimlere, kendi kültürümüzden iyi bir karşılık bulup bunun kullanımını yaygınlaştırsalardı, resmen ilmî bir kavram olarak kabul görürdü. Çok değerli birinin düşüncesine göre "millet" kavramı, Kur'an'ın kullandığı manada (Babanız İbrahim'in milleti/dini) bugünkü anlamıyla "ideoloji" kavramının tam olarak karşılığıdır. Dilimizde "ideoloji" kavramından hem dil açısından hem de mana açısından daha üstün kavramların varlığına dair en mükemmel örnek "iman" ve "akide" kavramlarıdır. İman ve akide...

Takvayı, sakınma olarak tercüme ederler. Bu, bizim İslamî bakışımıza da sirayet eden, zahidane ve sofiyane bakıştan kaynaklanan, reddeden ve olumsuz anlamı olan bir yaklaşımdır. Sakınmanın amacı kirliliğe bulaşmamak, kötülükten uzak durmaktır. Yani münezzeh kalmak, kötü iş yapmamak. "Kalmak", "Yapmamak!" Birincisi yerinde sayan, ikincisi ise olumsuz sorumluluk. Sonu? "Salim/doğru/sağlam kalmak!", "kemale ermek" yok; "imek/o durumda kalmak" var, "olmak" yok.

Takvanın bu şekilde telakki edilmesi bize tanıdık simaları hatırlatmaktadır. Öyle takvalı/muttaki şahsiyetlerimiz var ki eğer bunlar olmasaydı da herhangi bir şey kaybedilmez ve bir eksiklik hissedilmezdi. Günah işlemeyen, halkın malını yemeyen, oğlancı olmayan, ayyaş olmayan, tecavüz etmeyen, kumar oynamayan...

Maşallah, maşallah, çok iyi! Ancak bunlar ne "yaparlar"? Hiçbir şey! Kötü iş yapmazlar, peki iyi iş? Hiçbir şey!

Bu şekilde "sakınma takvası" esasına dayalı özel bir eğitim sistemi ve ahlak okulu ortaya çıktı ki, bunun da temeli "kalmak" ve "yapmamak"tır.

Geleneksel dindar ailelerimizdeki kızlar bunun en iyi örneğini teşkil ederler. Hedefimiz kızlarımızın kirli işlere bulaşmayıp pak, salim ve korunmuş kalmalarını sağlamaktır. Her yerde "kalmak"tan söz edilir, "gitmek"ten hiç söz açılmaz. Bütün sorumluluklar bu kızın ne olmaması gerektiği yönündedir. Ancak onun ne olması gerektiği ile ilgili bir sorumluluk taşımak söz konusu değil.

Oysaki İslam'ın ahlak ekolü, yani eğitim ve öğretim sistemi olumsuz bir ekol ve sistem değil; aksine olumlu ve "yapıcıdır."

*"Nefsini arındırıp yücelten kurtuluşa erecek, onu alçaltan ise kaybedecektir."* (91/Şems Suresi, 9,10). "Her kim ki 'kendisini' ya da 'insanî benliğini terbiye edip onu manevî azıkla ve aydınlık güneşi ile geliştirir ise kârlı çıkar ve mahsul alır. Ve her kim ki

bu tohumu çürüsün ve toprak olsun diye toprak altında terk edip gizler ise nasipsiz ve mutsuz olur."

Görüyoruz ki bu değerler sisteminde insan, bir gardiyan, bir bekçi değil; aksine kendi varlık tarlasının çiftçisidir. Başarılı bir çiftçinin görevi ise sürmek, gübrelemek, sulamak, havalandırıp güneşlendirmek, tohumu toprağın derinliğinden çıkarıp yeşertmek, onu yetiştirip yaprak açmasını ve ürün vermesini sağlamak ve sonunda mahsulü biçmek, meyve almaktır.

Ne ilginçtir ki sözcük kökeni açısından da "takva" sözcüğü bir şeyi ispatlama, kanıtlama anlamı taşır; reddetme, olumsuzlama değil.

"Takva"nın kökü "vegaye"dir. "Kollamak, korumak, savunmak" anlamına gelir. Neyi kollayıp korumalı?

Bu kavram İslam'ın dünya görüşünde insanın yaratılış felsefesini ele alırken tefsir edilir ve açıklanır. Dolayısıyla "değerler"den söz ederken bir ekolün ahlakî sisteminin, aynı ekolün felsefî sistemine dayanması, onun dünya ve insan görüşüne göre kurulması çok doğaldır.

Kâinatta "Allahın ruhunu" kendi maddî tabiatında barındıran, "Allah'ın özel emanetini" kabul eden ve yeryüzünde O'nun halifesi olan tek varlıktır.

İnsan, yeryüzünde Allah'ın yakınıdır ve O'nun "emanetini" taşıma sorumluluğu vardır.

Bir dünya ki canlılar tarafından inşa edilir ve bunun ruhu da canavarca bir ruhtur. "Kudret", "şöhret", "şehvet", "biriktirme/çoğalma" ve "bencillik" gibi içgüdüsel, fıtrî ve zatî temayüllerle dolu bir dünya. Öyle ki bu akıllı, hilekâr, araç üreten, kan içici canavar; delirtici, günbegün artan korkunç bir süratle kendi, ailevî, millî, sınıfsal ve ırkî ferdiyet dairesi etrafında dolanıp duruyor. Ve bu dairenin parıltısını peşpeşe bu batıl, korkunç döngü içinde daha da genişletiyor. Bütün dünyayı ve dünya halklarını kaplasın ve bunları kendi etrafında ve kendi menfaatleri doğrultusunda toplasın ve beşerî topluluklar bu çelişkili, birbi-

rine zarar veren deli ve cinayetâmiz dairenin sahnesinde birer oyuncak olsunlar diye. İnsanoğlu ya şehvet delisi bir domuz, ya güç delisi bir yabandomuzu ya mal hırsı ile bürünmüş bir fare, ya da kendi zafiyetini, gizlice tuzak kurup insanoğlunu avlayarak telafi eden bir tilki oluverir. Bir kısmı put, bir kısmı putperest bir topluluk. Peki, insan nerede? O Allah'ın ruhu nerede? Nerede o emanet? Tarih, sosyal sistem ve hayat; herkesi bu "çirkinleşme" tehlikesi ile karşı karşıya bırakır.

Sözde düşünen ve kafa yoran şu gençlere bir bak! Öyle ki hayattan kopuk oldukları sürece Allah'ın ruhu onlarda tecelli ediyor. Ancak hayatın içine dalıp hayatın gerçekleri ile yüzleştikten sonra ayakları kaymakta ve tarihin karanlıklarında kaybolup gitmekteler.

*Dışarıdan bir kafir kabri gibi süslü.*
*İçeriden bakınca Yüce Rabbin kahrı*

Yüce âlemle münasebeti olan, fenafillâh olan ve sabahın temiz havasını soluyan, yiyecekleri maneviyattan temin eden ve güneşle birlikte yol alan o kartallar; bugün yaşlanmış kargalarla birlikte pis kokulu çamurdan beslenmekte, çılgınca sarhoş olmaktalar. Başlangıçta biraz utanıyorlardı. Ancak şimdi edepsizce çığlık atmakta ve şerefsizce Rüstem'in gücüne sahip olduklarını iddia etmekteler. Şu an yaşlanmış fahişeler gibi, genç fahişelere yaltaklanmaktadırlar.

Ve sen? Bu çığlıklar arasında "onu" korumalı ve kollamalısın. O "ruh"un koruyucusu ve "emanetin" taşıyıcısı olmalısın.

İnsanın hayatında bundan daha olumlu ve daha büyük bir "cihat" olamaz. Peygamber'in deyimiyle "nefsinle savaşmak", "en büyük cihat"tır. Bir balçıktan yaratılan sen; kendini Allah'a uygun olarak inşa edesin, Allah'ın ahlakıyla ahlaklanasın ve insan olmak için her an cihat halinde olunması gereken bir zamanda insan olasın diye! Şunu da bilesin ki seni avlamak ve hayvanlaştırmak için pusuda bekleyen insanlıktan yoksun güçler tuzaklarını, açlığını gidermek için "meyil" ve "tamah" ettiğin yerlere kurarlar.

Sen ölümsüz olmana rağmen, güç ve kudretin sembolü Rüstem ve büyülü Simurg seni zayıf yerinden yakalayıp kör etmek ve seni toprağa gömmek için komplo kurmaktalar.

Takva; kahramanımızın bu savaş meydanında gözünü dahi kendisiyle koruduğu ölümsüz bir giysidir.

Takvayı anlatan ne mükemmel bir ifade: Takva elbisesi, "takva elbisesinin ruhu". Bu takva "sakınma takvası" değil, "mücadele takvası"dır.

İdeoloji, insanın toplum inşa etme sorumluluğudur. İşte şimdi ayeti doğru bir biçimde tefsir etmek mümkün.

"Eğer yeryüzündeki bütün toplumlar tevhide ve insanın kurtuluşuna dayalı bir ekole sahip olsalardı ve bu ekolün bilincinde olsalardı ve buna karşı sorumluluk ve aşk bilinci taşısalardı; devrimci züht ve sorumlu takva bilinci ile yüce insanî değerleri benliklerine hâkim kılsalardı; ilahî yeteneklerini keşfetselerdi ve herkes Allah'ın halifesi ve halkın imamı olarak kendisini şâhit ve sorumlu kılsaydı; kapanmış bulunan varlık, mutluluk ve bereket kapılarını yerden ve gökten onlara açardık. Gerilemeye, zayıflamaya ve fakirliğe yüz tutmuş kervanı; ilerlemeye, kudrete, güce ve servete doğru harekete geçirirdik."

***

Ekonomi alt yapı değil, ancak alt yapı olma yolundadır. "Sanayiye dayalı kapitalizmde ekonomi; kültür, sanat, iman ve ahlakın alt yapısıdır." İnsanın kendisi onun ürünüdür. Geçmişte öyle değildi, öyle de olmamalı ve kapitalizm sistemi yok edildiğinde de böyle olmayacak.

Bizim gözümüzde burjuvazi kirli ve pistir, onu yok etmeli. Bunun sebebi sadece onun yeni sanayi devrinde "toplumsal üretime" karşı olmasından değil, aksine daha çok insanın, karşı olduğu özünü, cevherini yok etmesi ve bütün "değerleri" "kâra"ve "fıtratı" "paraya" çevirmesi, kâinatta Allah'ın halifesi olan ve tekâmül ve ebedilik yolunda Allah'a doğru yol alan insanı, vahşi kurda veya hileci tilkiye ya da dünyaperest fareye dönüştürmesidir. Halkın çoğunluğunu bir koyun sürüsü haline getiriyor ki

onları otlatsın, sütünü sağsın ve derisini yüzsün. Böylece insanda tecelli eden Allah'ın ruhunu, bir ücret karşılığında satarlar. Neticede bilinç ve olgunluk üzerine kurulan hayat felsefesini, yani "Allah'a tapma"yı; domuzun hayat felsefesi olan "tüketime tapmaya" dönüştürüyorlar.

Bu nedenle bizim telakki ettiğimiz biçimiyle sosyalizm; sadece tarihin zorunlu seyrinde kapitalizmden sonra tahakkuk etmesinin kaçınılmaz olması nedeniyle değil, aksine insanı "değer" üreten tek varlık olarak kabul etmesi sebebiyle makbuldür. İslam'ın ifadesiyle insan, Allah'ın ruhunun taşıyıcısıdır. Hayattaki temel misyonu, kendi varlığını tekâmüle erdirmek ve benliğini kapitalist sistemin ekonomik köleliğinden, sömürgeci mülkiyet zindanından ve burjuvazi bataklığından kurtarmaktır. Bununla beraber sınırsız para canlılığın, iktidar sevdasının, rekâbet histerisinin, hilenin, çıkarcılığın, mal biriktirmenin, kendine tapmanın ve sosyetik sınıflaşmanın kendisinden türediği bireysel, çıkarcı, maddî kazanç peşinde koşan alçak ve değersiz ruhun kökünü kazımaktır. Aynı zamanda toplumu ve hayatı; hakka tapan ruhun, varlıksal yüceliğin, toplumsal tekâmülün ve sosyal gelişimin tecelli edeceği bir yapıya kavuşturmaktır.

Şu durumda bizim hangi anlamda Marksist olmadığımız ve hangi anlamda sosyalist olduğumuz açıktır. Marks bilimsel ve genel bir kaide olarak ekonomiyi, insanın alt yapısı olarak ele alır. Biz de işte bundan dolayı kapitalizmin düşmanıyız ve burjuvaziden nefret ederiz. Sosyalizmden en büyük umudumuz da bu sistemde insan, iman, düşünce ve insanın ahlâkî değerlerinin artık ekonomi temeli üzerine kurulan bir üstyapı ve bu temelin ürettiği bir malzeme olmamasındandır. İnsan kendi kendisinin sebebidir. Üretim biçimi ona şekil veremez. İnsan "bilinç" ve "aşk" ikilisi arasında yaratılmıştır. Kendisini kendisi seçer, yaratır ve ileriye doğru yol alır.

Tarihî tekâmül, "Allah'ın insanda dirilmesi"dir. Niçin Hegel'in diliyle konuşalım ki?

Kur'an'ın deyimiyle: "Tabiatta insanın Allah'a benzemesi!" Bu yüce ülkünün ve misyonun gerçekleşebilmesi için, ilahî yeryüzünü ekonomi zindanından kurtarmak gerekir.

"Allah'ın ruhu" bugün ya mal biriktirip yiyen "fare" olmuştur ya da tek derdi karnını şişirmek, ona buna pençe atıp tekmelemek, ısırmak, kandırmak, ortadan kaldırmak, ileri atılıp kapıp kaçmak, yığdıkça yığmak olan vahşi ve yırtıcı bir domuza dönüşmüştür. Böyle bir manzara izlemek gerçekten insanın takatini aşan çok zor ve içler acısı bir durum.

Eğer sosyalizmin inşa ettiği, sınıfsal tabakalaşmanın olmadığı bir toplumda, kapitalizmin sınıfsal yapısı yıkılıp bunun yerine dünyanın çirkefliğini ve burjuva ahlakını işçi sınıfına ve köylülere de yayarak, "burjuva sınıfı" yerine bir "anti burjuva toplumu" –keyfine ve şehvetine düşkün bir toplum– inşa edilecekse; o zaman mevcut sınıfsal sisteme uyulsun, daha iyi.

Eğer dün kapalı kapılar ardında "eşraf tabakasının kirli harem saraylarında" olan şeyler; bugün seksî dergilerde, cinsel içerikli filmlerde, meyhanelerde, gazino ve pavyonlarda, genelevlerde ve millî ve eğitsel(!) televizyon kanallarında kitlelere kadar inmiş ve ortak kullanım halini almışsa; böyle bir hareket, kanalizasyonları ve atık suları sokaklara, caddelere ve halkın arasına boşaltmak olur. Fesat, pislik, bozukluk ve yararsız şeyler ne kadar dar bir çerçevede, özel bir alanda kalırsa o kadar iyi olur. Böyle bir durumda özel mülkiyeti methetmek, tekelciliği, ayrılığı ve sınıfsal farklılığı savunmak daha isabetli olacaktır. Böyle ucuz, basit ve seviyesiz ayrıcalıklar bırak eşrafın olsun!

Sosyalizm bizim için sadece bir "dağıtım" sistemi değil, bir hayat felsefesidir. Kapitalizm ile arasındaki ihtilaf şekilde değil, muhtevadadır. Burada fıtrat ve cihet açısından birbirine zıt iki insan söz konusudur. Ekonomiyi hızlı ve kesin bir biçimde hâkim kılan sanayiye dayalı kapitalizm; insanı üretim sisteminin bir ürünü ve iman, kültür ve insanî değerleri de ekonominin üstyapısı haline getirir. Kirli bir sel gibi bütün âlemi kaplar, en uzak ve en temiz topraklara kadar uzanır, en bilinçli ve en asil

insanların ruhlarının derinliklerine ve iliklerine kadar nüfuz eder ve milletleri; tarihin, dinler tarihinin, medeniyetler ve kültürler tarihinin meyvesi olan bütün kutsalları kirletir. Gerçekten de temel olmaya doğru yol almış bulunuyor.

Bu karanlık, viran edici ve kök kazıyıcı saldırı karşısında dindar olmayan aydınların ve dindarların eleştirilerinin farklı olması, değişkenlik arz etmesi doğaldır.

Yıllar ve asırlar öncesinde, kapalı, durgun bir ekonomiye; geleneksel, sabit ve yavaş bir üretim sistemine sahip olduğumuz asırlarda tekdüze bir tarım, yükselemeyen, düşük ve çiftçiliğe bağlı bir ticaret ortamında sorulan soruların şu şekilde olması tabiîdir:

Allah neden vardır? Acaba beden öldükten sonra ruh kalır mı? Eğer kalırsa nasıl kalır? Ölümden sonra ahirette kaç tane ev var ve nasıllar? Melekler erkek mi yoksa dişi midir? Denizin derinliklerinden aldığı balığı güneş ısısıyla pişirecek kadar uzun boylu olan "Ûc b. Unuk"un tenasül aletinin uzunluğu ne kadardı?[13] Belirlenim mi doğrudur özgür seçim mi? Âlem ezeli midir sonradan olma mıdır? Ramazan ayının olmadığı kuzey kutbunda ya da kıblenin tespit edilemediği Ayda Müslümanların oruç ve namazları nasıl olacak? Eğer bütün insanlar bir anne ve babadan iseler, demek ki Âdem'in çocuklarından bazı kardeşler birbiriyle evlendi. Böylece bütün insanlık piç mi olur? Sünnîler de aynı şekilde. Onlar hacda ilişkiye girmezler. Zira karı koca hacda birbirine haram olur. Demek ki Sünnîler ve bütün hacı çocukları da piç oluyor!

Her şeye kadir olan Allah, kendisinin kaldıramayacağı ağırlıkta bir şeyi yaratabilir mi? Allah dünyayı küçültmeden, yumurtayı da büyütmeden dünyayı yumurtaya sığdırabilir mi?

[13]Bu konuda bilimsel bir araştırma olan -ki bu konuyu aydınlığa kavuşturmak, Müslümanların en öncelikli ihtiyaçlarından olup en önemli görevleri arasında yer almaktadır- Hazreti Ayetullah Şeyh Ali Ekberi Nihavendî'nin *el-Mintıkatu'l-Burûc fî Tûli Ûc* isimli eserine müracaat edilsin.

Hasan ölür, bedeni yeşil ota dönüşür, bu otu kuzu yer, kuzuyu da Hüseyin yer. Hüseyin ölür, bedeninden ot biter, otu keçi yer, keçiyi de "Taki" yer. Taki ölür, bedeni yeşillenir, otu tilki yer, tilkiyi de aslan yer ve... Kıyamet günü Allah; bir parçası Hüseyin'in bedeninde, bir parçası Taki'nin bedeninde, diğer parçası aslanın bedeninde olan ve bir parçası yılan, diğer parçası kertenkele olan benim bedenimi yeniden nasıl bir araya getirecek?

Eğer bir misafir aniden çölde dört taraftan da dört fersah (6 km.lik mesafe) uzunluğunda, her tarafı bakırla kaplanmış bir alana gelse ve güneşin batmasına da dört rekâtlık bir müddetten fazla vakit kalmamış olsa, misafir de namazı kılmamışsa durumu ne olacak? Eğer bu bakırla kaplı alanın dışına çıkmak isterse vakit çıkar, namazı da kazaya kalır. Abdest almak isterse su yok. Teyemmüm etmek isterse toprak yok. Buyurun söyleyin bu adam ne yapsın?

Kısacası soruların birçoğu bu türdendi; felsefî, kelamî, fıkhî, zihnî. Bu dönemler iyi, güzel, rahat ve dertsiz atlatıldı. Gerçi azımsanmayacak derecede bir kısım insan, ağacın gölgesinde, seccadesini sermiş, yumuşak yastıklara dayanmış oturmakta, sıcak ve yağlı yemeğini yedikten sonra nargilesini içmekte, büyük bir gönül rahatlığı, manevî huzur ve gayet rahat bir vicdan ile bütün aklî ve naklî ilimleri ve bütün dinî ve dünyevî meseleleri bildiğini, büyük bir gurur ve kibirle iddia eden bu beyefendiler; bir "Sarf-e Mir" (Gramerde okunan ilk ve basit kitap) okumakla yüzlerce ilmî düğüm ve problemi güya çözebileceklerini sanırlar. Bir kısım hayırsever, varlıklı esnaf ve dindar müritler arasında bu muammaları çözmek, meseleleri ve sorunları açıklamak, bu itirazları reddetmek ve müminlerin dinini ve hidayetini savunmakla meşguller. Mürekkepleri de şehitlerin kanından daha değerlidir. Oysa bunların etrafını su bastı ancak haberleri yok. Kapitalizm ve sömürgeci kültür, şehirde yaş kuru demeden her şeyi içine alan bir ateş yaktı. Her şey kül olmakta. Bunlar ise her şeyden habersiz, aynanın karşısına oturmuş gözlerini kaşlarını düzeltiyorlar. Mesele bu!

Zamanı iyi bilen, tehlikeyi fark eden ve biz ilerici İslam aydınlarının dahi bulunduğu seviyeden ileri geçen bilinçli ve sorumluluk sahibi genç nesil, yakamızı tutmuş bizden şu konularda cevap beklemekte:

"Tevhidin bir dünya görüşü olduğunu ve materyalist dünya görüşünden daha bilimsel, daha derin ve daha insanî olduğunu kabul ediyoruz. İmanın; insanî olgunlaşmanın dinamiği, insanî değerlerin temeli ve ahlakın mantıksal temeli olduğunu da kabul ediyoruz. Âdem kıssasının insan hakikatinin hikâyesi olduğuna inanıyoruz. İnsanın "ilahî belirlenim" ve "maddî belirlenim" ile ikili diyalektik (iyilik kötülük, Allah şeytan gibi) karşısında, bağımsız bir varlık olduğuna ve doğal ve tarihsel sürecin içinde etken rol aldığına inanıyoruz. Tarih boyunca ırksal, kavimsel ve sınıfsal şirk ile insanî tevhit arasındaki savaşın ideolojik temelini oluşturan şirk ve tevhidin tarihsel rolünü de kabul ediyoruz. Şirk hâkim sınıfın dini, bu ise engelleri, sınıflaşmayı, imtiyazcılığı, sınırları, ırkçılığı, soyluluğu ve aristokrasiyi kıran kitlelerin dini. İmamet inancının metafiziksel bir inanç olmadığı, velayetin de tasavvufî bir kuruntu olmadığı doğrudur. Aksine bu inanç, toplumu cehaletten, zulümden kurtaran devrimci önderliğe dayanan bir felsefe; halkın özgürlük, bilinç, siyasî ve fikrî olgunluk seviyesine ulaşmasını sağlamak için ortamı devrimci temizliğe ve fertleri devrimci eğitime tabi tutan bir sistemdir. Bu sayede tek tek fertlerin bağımsız, bilinçli ve sorumlu oylarına dayanan gerçek demokrasiyi tesis etmek mümkün olsun. Halkı aldatanın, ona tuzak kuranın, büyülü paranın, yabancı gizli ellerin, kapitalizmin güçlü ellerinin zarar veremediği demokrasi. Sömürüyü meşrulaştırmayan ve ona devamlılık bahşetmeyen bir demokrasi...

Şehadetin çok ileri, derin bir mahiyetinin olduğunu kabul ediyoruz. Cihattan ayrı, bağımsız bir kavramdır. İmkansızlıklar zamanında hâkim kudretin reddettiği ve unutturmak istediğini ifşa edip ortaya çıkarmaktır şehadet.

İntizarın (Mehdi'yi beklemenin) tarih boyunca bir hareket ruhunu teşvik ettiğini, her asırda ve nesilde bunu sürekli kıldığını, engelleri ve yenilmişlik duygusunu, ümitsizliğe kapılmayı, kaçışı yok ettiğini; tarihi durmaktan, korkmaktan, aciz kalmaktan ve gerisin geri gitmekten alıkoyup onu karanlıkların üzerine saldığını, engelleri ve tehlikeleri aşmasını sağladığını, tuzakları boşa çıkardığını ve zafiyetin üstesinden geldiğini; yine intizarın intikam ve zafer ruhunu, hak ve adalet talebini her zaman diri tuttuğunu da kabul ediyoruz."

Bütün bunlar doğru. Bunların hepsini canı gönülden kabul ediyoruz. Bu dünya görüşünün ve ideolojinin (İslam'ın) temel esaslarının diğer dünya görüşlerinden ve ideolojilerinden daha üstün olduğundan hiç şüphemiz yok. Ancak bugün esas soru şudur: Eğer siz yarın öbür gün bu dünya görüşüne ve ideolojiye dayanan sınıfsal tabakalaşmanın olmadığı devrimci bir toplum inşa ederseniz bu sermayeleri ne yapacaksınız? Kapitalistlere karşı nasıl bir tavır göstereceksiniz? İşçi ve köylü sınıfı için Marksizm'den daha üstün nasıl bir imkân sunmayı düşünüyorsunuz? Acaba faizci, hileci, sömürgeci, fasit, halkın malını yiyen ve tefeci sermayedarları adalete teslim edecek misiniz? Faiz yemeyen, hile yapmayan, millî ve salih olan, Müslüman olan, namaz kılan, hayırsever olan ve kimsenin malını yemeyen, aksine hayır hasenatta bulunan zenginleri koruyup kollayacak, teşvik ve takdir edecek ve güçlendirecek misiniz? Ayakta durmak için iş gücünü sermayedarlara satacak, onların daha müreffeh, daha sağlıklı olmalarını ve daha fazla kazanmalarını sağlayacak mısınız? Veya onları kendi sınıfsal zindanından kurtaracak mısınız?

Yaser Arafat; "Bizim ilk istediğimiz Filistin halkı için dile getirilen 'gerçek haklar' sözünün ne anlama geldiğini söylemeniz." diye feryat etmişti. Zira herkes Filistin halkının "gerçek haklarından" dem vurmakta. Hatta Kral Hüseyin, Kral Hasan, Kral Faysal, Kral Burgiba, Kral Nikson, Kral Kissinger ve diğer kralların hepsi bundan dem vurmakta. Bu beylerin bizim gerçek haklarımızdan kasıtlarının ne olduğunu bilmemiz lazım.

İslam adaleti de aynı şekilde. Kimse İslamî zulüm veya İslamî ayrımcılıktan bahsedemez. İslam kardeşliği ve İslam birliği de aynı şekilde... İslam'ın yabancılığından ve eşitsizliğinden kim söz edebilir? Bununla beraber Müslümanların eşitlik ve kardeşlik temeline dayalı gerçek ekonomik ve sosyal sistemleri hiç olmamıştır.

Diyeceksiniz ki: "Kurulan hükümetler fasit, zorba ve gayri İslami idi." Peki ama akıl, Kur'an, Peygamber'in sünneti ve İslam âlimlerinin ittifakına dayalı İslam fıkhına ne diyeceksiniz? Bu fıkhın neresinde toprak ağalığı, kapitalizm ve hatta kölelik yasaklanmış ya da sınırlandırılmıştır. Feodalite döneminde fıkıh; büyük hükümdarların, toprak ağası eşrafların ve köle sahiplerinin menfaatlerine uygun bir durum arz ediyordu. Milyonlarca köylü, çiftçi ve kölenin istismar edilip sömürülmesine müsaade eden yorumlar getirildi. Şehirleşmenin, burjuvanın ve pazarın geliştiği dönemde de çiftçilerin, işçilerin ve el sanatları ile uğraşan şehirli sanatkârların büyük zahmetlerle elde ettiği ürünü çıkarcı para canlılar basit bir ücret karşılığında alır ve üzerine fahiş kârlar ekleyerek şehirli ve köylü tüketicilere satardı. Hiç çalışıp zahmet çekmeden, bin bir parasal hilelerle ve "çalışmadan kazanmanın" şeytanî kurnazlığıyla, mukaddes bir "beyefendi" portresi ortaya koymaktadır. Bu beyefendi "Allah'ın sevgili kulu" ve Allah'ın kullarına rızık veren bir aracıdır artık! Bugün de sünnet olmuş "Unasis"in payını da öderse kolaylıkla salih bir dindar olabilir. Ve öyle bir hayır yapabilir ki iyi niyetle ve tertemiz bir rahimde yerleşmiş nutfeyi oluşturan helal bir lokma sayesinde Allah'ın lütfuna mazhar olur ve Allah onu sıradan kullarının sahip olamadığı engin hikmetiyle nimetlendirir. Günde binlerce ailenin rızkını temin etmeyi Allah ona nasip etti. Yapılan iyilikler, bağışlar, salih ameller, fakirleri doyurma, yoksulların elinden tutma, cami inşa etme, ilim ehline himmet etme, seyitlere yardımda bulunma, bütün bunlar kendilerinin ve gelmiş geçmiş ve gelecek bütün yakınlarının dünya ve ahireti kazanmalarına sebep olmuştur. Diyeceksiniz ki: "Bu Ehli Sünnet fık-

hıdır. Bunlar yönetime bağlı olduklarından, doğal olarak hâkim sınıfın, patronların, ileri gelenlerin, sosyetenin, beylerin menfaatleri doğrultusunda olacaktır. Hâkim sınıfın dayanağı olan, bir tarafını ruhaniyetin diğer tarafını saltanatın oluşturduğu bir sınıf... Ancak Şia fıkhı öyle değil. Şia, resmî İslamî yönetimlere her zaman karşı çıktığından ve dönemin siyasî otoritesinin ve yönetimlerin boyunduruğuna girmediğinden Şia fıkhı, halkın haklarının savunucusu oldu. Siyasî duruşuna uygun olarak hilafet veya saltanatın iktisadî sistemine ve sosyal yapının aksine sınıflaşmaya karşı olmuş ve aristokratik yapının dışında bir tavır sergilemiştir."

Safevî dönemine kadar bu söz konusu karşı duruş doğrudur. Şia, İslam'ın doğuşundan itibaren devrimci, halkçı ve sınıflaşmaya karşı olan İslam'ın temsilcisi konumundaydı. Bu da İslam hilafetinde kardeşliğin timsali, güç sahipleri, kapitalizm, menfaatçilik ve zulümle amansız bir biçimde mücadele eden ve onlarla asla barışmayan insanî saf takvanın ve ekonominin özü, gerçek adalet sahibi, mazlum sınıfların ve mahrum milletlerin hakikî savunucusu olan Ali'nin adalet, velayet ve imameti temeline dayanıyordu. Peygamber'den sonra İslam, sağcılığa doğru kaymaya başladı. Öyle ki Osman'ın zaferi ve Muaviye'nin istilasıyla cahiliye eşrafının ekonomik kültürel ve ahlakî sistemi İslam'ı istila etti. Daha önce İran şahı'nın, Rum kayserinin halefi olan eşraf sınıfı İslam'dan sonra "Hilafeti Muhammediye" adıyla yönetimi ele geçirdi. Bu yönetim Kisra ve Rum yönetimleri ile içli dışlı olunca sözde medenî ve modern dahi olmuşlardı. Hubel putu yerine de Kur'an'ı ellerine aldılar. Bu akıma karşı fikrî, siyasî, hatta silahlı mücadele veren güç Şia idi. İslam toplumunda kayıtsızca davranan eşraf kesiminin kabileci, sınıfçı ve ırkçı yaklaşımlarına ilk karşı çıkan, feryat ederek uyanan ve şehadete kadar varan tavırları gösteren ilk grup, Peygamber'in gerçek sahabilerinden olan Ali takipçileri idi. O sahabiler ki İslam'da sadece "dinin" değil, "adaletin" de peşindeydiler. Oysa şimdi müşahede etmekteler ki "bunlar 'İlahî Adalet' adı altında adale-

ti göklere çıkarmışlar ki yeryüzünde ondan söz edilmesin. Ve yine adaleti ahirete taşıdılar ki dünyada ondan kurtulsunlar. Bundan sonra da zalimlerin ve menfaatçilerin Allah'tan, Kur'an'dan, nübüvvetten, kıyametten, ibadetten, namazdan, oruçtan, hacdan ve cihattan tek kasıtları her yerde ve her zaman "buradan itibaren", yani bu şartla Müslüman ve dindar olmalarıdır. Halkı kesmeye devam etsinler, ancak şeriata uygun kessinler, kıbleye doğru ve "Bismillah" ile... Ne güzel... Bundan iyisi can sağlığı!

Şunu da biliyoruz ki ondan bin yıl sonra da Şia inkılâpçı Ali'yi, muhalif Fatıma'yı, direnen ve şehit olan Hüseyin'i kendisine dayanak kılarak her zaman "hakkın gasıpları" olan "zalimlere" karşı durmuşlar ve isyan bayrağını çekmişlerdir. Bu hareketin karşı duruşunu ve cephe almasını simgeleyen iki siyasi ve sosyal ülkü olan "imamet" ve "adalet" idi. İşte bu iki şiarla hem zorba bir sulta ve gasıp olan yönetimin siyasi rejimini hem de sınıfsal ayırımlarla ve zalimce topluma hükmeden sosyoekonomik sistemi reddediyordu. Bilindiği üzere neticeye ulaşmış gerçek Şia kıyamlarının tamamında iki temel özellik müşahede edilmektedir: Biri bu hareketin kırsal boyutu ki çiftçilerin, kölelerin, baskı altındaki milletlerin ve sömürülen halkların oluşturduğu genel olarak bu kıyamların sosyal yönünü oluşturan boyut; diğeri ise bu kıyamın sınıflaşmaya ve feodalizme karşı olan boyutu. Bu karşı duruş ve kıyam her zaman hâkim yönetimler tarafından; eşraf sınıfına, toprak ağalarına bağlı olan tebliğciler ve ruhaniler tarafından; Arap hilafet rejiminin yazarları ve politikacıları tarafından; eşrafın saltanatı ve Türk, Tatar ve Moğol hanları ve hakanları tarafından Mazdekilik ile itham edilmiştir. Zira onlar İslam'ı kendi sınıfsal ve siyasi çıkarları ile öyle yoğurmuştu ki, "mülkiyet kavramına ilahi kutsallık ve göksel saygınlık atfetmişlerdi. Dolayısıyla bundan sonra hem Arap hilafetini hem de eşrafın mülkiyetini reddeden/"rafz eden" inkılabi Şiaları "Rafizilik", "Mazdekilik" ve hatta "Haşhaşçılık" ile itham etmek zorundaydılar.

Ancak Safevîlerden sonra her şey yer değiştirdi. Sûnnî halife Şia oldu ve Şia fakihi de Sûnnî. Bin yıl sonra öfke; güç ve kudretle barıştı ve tahta kurulmuş sultanın yanı başında hizmete adandı. Buna karşı sultan bin yıllık gasptan sonra yalın ayak Meşhet'e ziyarete gitti (İmam Rıza'yı ziyaret etti). Bir aşura günü yerine Muharrem ve Sefer ayı boyunca tam iki ay yas tuttu. Bu şekilde ihtilaflar ve sorunların hepsi çözüldü ve masumun imameti ve mazlumun adaleti uğruna verilen bu bin yıllık çaba, cihat, çekilen işkenceler ve şehadetlerin sonunda Şia fakihi Şah Abbas'ın Ve şah sultan Hüseyin Rıza'nın saltanatını onayladı. Saltanat da Ebubekir'e karşı Ali'nin haklılığını, Hz. Fatıma-i Zehra'nın hakkı olan Fedek'in gasp edildiğini itiraf etti ve Hz. Hüseyin'in katillerine lanet okudu. Böylece her şey güzellikle tatlıya bağlandı. İmamet ve adalet meselesinde de şimdilik susma, bunu gündeme getirmeme ve Hz. Mehdi'nin zuhur etmesini bekleme kararı alındı. Zaten kendisi geldiğinde nasıl uygun görüyorsa öyle davranacak. Allame Meclisi'nin deyimiyle: "Ehli Beyt'in kaimi Hz. Mehdi'nin zuhuruna kadar saltanat bu yüce hanedanın elinde olacaktır!"

Şia'nın vaziyetinin bu olduğu belli olduktan sonra, "Şia fıkhı"nın da ne olduğu kendi kendine açığa çıkmaktadır.

Şia fıkhının şimdiki sorumluluğu, önceki Sûnnî fıkhının sorumluluğuyla aynıdır. Siyasî güce olan bu bağlılık doğal olarak servete olan sosyal bağımlılığı da beraberinde getirdi. Zira siyasî kudret ile ekonomik güç bir madalyonun iki ayrı yüzü gibidir. Bundan dolayıdır ki Şia'nın din adamları sınıfsal açıdan da hâkim sınıfın esiri oldu. Zira bu hâkim sınıf toplumun ekonomik gücünü elinde bulunduruyordu.

Bir kimsenin nasıl düşündüğünü bilmek mi istiyorsun? Önce onun nerden yiyip içtiğine, nasıl beslendiğine bak. Sûnnî din adamları halifenin göbeğine kopmaz bir bağ ile bağlıydı. Halife onların ikiziydi. Bu durumda Sûnnî fıkhının da böyle bir gücün gölgesinde gelişmesi kaçınılmaz olmaktadır. Şia din adamları ise bağını hakandan koparmış, hana ve "bağışlayıcılara" bağlan-

mıştır. Malı olanlar "pay" verirler, ganimet alanlar "humus" (malın beşte biri) öderler. Zira dinin de masrafı vardır. Dinin masrafını da varlık sahipleri verir. Bu iki kesimin de ayakta kalabilmesi için birbirilerine sahip çıkmaları doğaldır.

Zekâtı nelerden alırlar? Dört tahıl cinsinden (buğday, arpa, hurma ve üzüm); üç hayvan cinsinden (koyun, deve, sığır) ve iki nakitten (para ve altın, gümüş) verilir. Yani toprak ağaları, sürü sahipleri ve para babaları! Humusu neyden alırlar? Kârdan. Demek ki kâr edenler gerçekten kâr ederler! Böyle bir durumda "fakih"in köyde "han" ile, şehirde de "beyefendilerle" ilişkisinin olması tabiîdir. Fıkhın da bir "hacı han" boyutunun olması ve bundan yana olması çok doğal. Feodalizm döneminde şeyh hana bağlıydı; burjuva esnafının o etkili olduğu dönemde de beyefendilerin servetine bağımlıydı. Bunu da geçelim. Fakihlerin kendileri dahi "hacı şeyh" idiler! Yani çok varlıklıydılar. Böyle yakın bir ilişkinin ve iki yönlü sınıflaşmanın fıkha etki etmeyeceği nasıl beklenebilir. Aksine bunun da ötesinde bu ilişkinin hatta fakihin ahlakı, yapısı, sosyal haysiyeti ve sınıfsal davranışları üzerinde dahi her açıdan derin izler bırakmıştır. Uzun, süslü, lüks ve aristokratik elbiseler; ağır, kibirli, vakarlı ve şahlara yaraşır hareketler; art sırtında, huzurda, "ağanın peşinde" hizmete hazır bir mürit ordusu; edepli, kendini adamış ve tesir altında kalmış yoldaşlar. Sanırsın ki seyislik, mecliste oturup koro halinde özel sesler çıkarma, debdebe, görkemli gösteriş ve teşrifat için özel bir eğitim almışlar: Her hareket için özel bir görevli; fenerci, seyis, kapıcı, muhafız, hizmetçi ve "beyefendi"(!) (estağfurullah, hâşâ). Aynı şekilde toplumun önderleri ve minber ehli ile şehrin seçkinleri ve esnafın ünlüleri ile özel ilişkiler ki bizim "Hacıağanın" fikir yürüteceği, karşı duracağı, hüküm vereceği küfür, emir ve nehiy, tasvip ve teyit noktasında vereceği fetvalarda konu ister sosyal, ister siyasî ve hatta dinî, hukukî ve ilmî olsun ilişkide bulunulan bu değerli şahsiyetler, güvenilir, itimat edilen, doğru haberin kaynağı ve şahidi, makbul, muteber ve güven kaynağıdırlar... Ve yeni yeni ortaya çıkmış res-

mî, görkemli, ilginç ve garip unvanlar, lakaplar ve sıfatlar: "Ayetullah, Ayetullah el-Uzma, Hüccetül İslam vel-müslimin" gibi...

İslam'ı, tarihi, sosyal sistemleri, siyasî kurumları ve sınıfsal kültürleri az çok bilen bir kimsenin, teşrifatçı gelenek göreneklerin saray ahlakının; özel sınıfsal kültürün ve eşrafın özel davranışlarının açıkça ve küstahça bu sistemde var olduğunu müşahede etmemesi mümkün değil. Böyle kurallar, kaideler ve teşrifat dolu davranışlar, ihtiram gözetmeler, bütün bu gelenek görenekler insanın ağzını açık bırakan ve hayrete düşüren bütün o lakaplar, unvanlar ve anlamsız protokoller... İnsan bunları işitirken bile küçük dilini yutmaktan kendini alıkoyamıyor. Eğer Peygamber'in ashabından bir kimse bunu duyacak olsa kafası zonklardı. Bu durum Peygamber'in, ailesinin ve dostlarının "İslamî edep" anlayışı, toplumsal kültür ve davranışlarıyla kıyaslandığında aradaki uçurumu görmek mümkün olur. Muhammed'in hayatı, ahlakı, gelenekleri ve Muhammed Şah'ın gelenekleri; Hüseyin'in, Şah Sultan Hüseyin ile mukayesesi; mücadelenin, acı çekmenin, fakirliğin, bedensel çalışmanın timsali, zamanın kendisine karşı aciz kaldığı bir kimsenin kader ortaklığı ve hayat arkadaşlığı gibi ağır ve zor bir sorumluluğu taşıyan Hz. Fatıma ile Fransa Prensesi "Mari Antuvant"ın ya da Nasreddin Şah'ın annesi Melike Hatun'un mukayesesi; Medine Mescidi'nin köşesinde Peygamber'in çamurdan evinin, Bağdat'ın "Bin Bir Gece Köşkü" ile kıyası...

"Peygamber'in sünneti" derken ne kastediliyor? Ehli Beyt ekolü, Ehli Beyt velayeti ve Ali'nin imameti, bütün bunlar ne anlama geliyor?

Bunlar üstelik kitap yazmayı; tebliğ, irşat ve halkı aydınlatmak için minbere çıkmayı dahi sahip olduğu yüce makamın şanına yaraşır görmez, bunu kendilerine yakıştırmazlar. Bunun için icat ettikleri özel deyim de "Mürüvvet Hilafeti"dir! Mürüvvetten kastettikleri şudur: Görkemli, vakarlı, ağır başlı, sükûnet içinde, muhterem, saygıdeğer bir biçimde davranmak, dışarı çıkmak, halkın arasında bu şekilde görünmek ve bu özelliklerle

halkla kaynaşmak. Örneğin eğer çarık giyersen, hızlı yürürsen, sade giyinirsen, bir mecliste ya da yolda herhangi bir kimse ile doğal bir biçimde ve rahat konuşursan ya da Allah etmesin, bir an gaflete dalıp da gülersen, sarığın Kaçarlı Muhammet Han Bey'in tacından daha küçük olsa, sakalın Feth Ali Şah'ın sakalından daha kısa olsa veya Kur'an'ı tefsir edersen, itikadî kitap yazarsan, ya da Allah korusun, İslam'ın hakikatlerini anlatmak, halkı aydınlatmak için minbere çıkıp da vaaz ve irşat suçunu işlersen ve ayet ve hadisleri rivayet etme girişiminde bulunursan; "mürüvvet"in aksine hareket etmiş olursun. Zira bu tip davranışlar, "fazıllardan" sayılan muhaddis ve müfessirlerin işidir. Cahillerle, "hayvan derecesinde hatta daha aşağı olan avamla" uğraşmak, onlara anlatmak; vaizlerin, minbere çıkanların ve ağıt yakanların işidir. Böyle bir şey âlimlerin şanına yakışmaz. Azamet ve keramet sahibi âlimlerin halk ile tek irtibatları namazda "imamlık" yapmaktır. Bu, "mürüvvetin ta kendisidir." Topluma karşı aslî vazifeleri de "ilmihal kitabı" yazmaktır ki onu da direk kendileri yazmamalı. Aksine bu kitap taharet, necaset, hayız ve nifaz, guslün kısımları ve çeşitleri, namaz, humus, zekât, nikâh, veraset vb. konuların çeşitli hallerini anlatan logaritma cetveli; fer'î, ferdî ve sürekli tekrarlanan bildik bir kısım sorulardan oluşmaktadır. Bu sorular da "hoca efendi"nin öğrencilerinden birinin cevaplandırdığı sorulardır. "Hoca efendi" ise sadece bunları teyit etmiştir.

Oysa Peygamber'e ve yanı başında Ali'ye bakıyorsun, keçi kılından yapılmış iplerle bağladığı çizme benzeri bir ayakkabıyı ayağına dolamış, üzerlerine deve yününden veya ketenden dokunmuş bir elbise giymiş, başlarına iki kulaklı bir külah atmış, yüzleri ve başları toz toprak olmuş bir vaziyette kana boyanmış kılıçlarıyla savaştan şehre dönmekteler. Sonra kana boyanmış kılıçlarını hanımlarına yıkasınlar diye takdim etmekteler.

Uzun elbise ve sakallardan, sosyetik hal ve hareketlerde bulunan kimselerden; bu davranışlar onları Allah'ın diğer kullarından, çobanlardan, çiftçilerden, gösterişsiz, çilekeş ve kimsesiz

sıradan halktan, aile ve sınıflardan ayırt ediyor diye Peygamber bu tiplerden nefret etmektedir. Sakalını eliyle avuçlar ve şöyle der Peygamber: "Sakalını avuçladıktan sonra avucunun dışında kalan kısım ateştedir." Eteklerin dizden aşağı olmamasını ve elbisenin de baldırın orta kısmından daha aşağıya uzatılmamasını emrederdi, halktan biri gibi görünsün diye. Hizmetkârların, toplumdaki yalın ayaklıların, çile çekenlerin, koyun güdenlerin ve gösterişsiz sıradan halk yığınlarının giyindiği gibi giyinmek için, onlardan farklı olmamak için.

Sosyetik değerleri; seçkin, ünlü, şahsiyetli(!), muhterem, asil, şerefli, necip, köklü, soyu sopu ve nesebi çok olan sınıf, aile ve grupların gelenek, görenek, anane ve kurallarını Peygamber, herkesin gözü önünde reddeder ve ortadan kaldırmaya çalışırdı. Kendisini bunlardan uzak tutar ve onlardan bıkmış olduğunu ifade ederdi. Üst sınıfın kültür, gelenek görenek değer ve yöntemlerinden kendini uzak tutar ve mümkün olduğu kadar mahrum, mahkûm yığınların; sınıfsal, ırksal ve sosyal keramet ve kibirden uzak yığınların içinde yer alır ve onlara benzemeye çalışırdı.

Böyle bir elbise ve süsle evden dışarı çıkardı. Yanında bir grup sahabi onu yüce bir Peygamber, insanüstü bir varlık, acayip bir şahsiyet olarak görürdü. Oysa o, yolda yürürken aniden sokakta oynayan çocuklarla karşılaşıyor ve çocuklar onun heybetinden korkup kaçmıyordu. Titreyerek, edeple ve korku içinde sokağın duvarlarına yapışıp kalmıyorlardı. Aksine Peygamber onlara uyum sağlar ve oyun arkadaşları olurdu, dakikalarca onlarla beraber koşuştururdu. Kendi torunları da genellikle o çocuklara karışır ve onlarla oynarlardı. Sade bir biçimde, hiç gösteriş yapmaksızın çocukların peşinden koşar ve onları yakalamaya çalışırdı. Onlar da gülerek koşar ve kaçarlardı. Bazen yakalardı onları, omzuna alırdı ve şefkatli bir baba, iyi bir amca edasıyla onları okşardı. O zamanın büyükleri ya ata veya deveye binerdi. Katır, özellikle eşek orta sınıfın, alt tabakanın ve çilekeş

adamların bineğiydi. Ancak kendisinin merkebi katır ve eşek idi. Zira o yetim, aç ve kimsesiz bir çobandı. Şimdi şeref sahibi olmayı çağdaşlarına başka türlü anlatmak, Bilal'ın şerefliliğini Ebu Süfyan'ın şerefliliğine tercih etmek, bunların işini ve yerini değiştirmek amacıyla gönderilmişti.

Ali, onun eşeğe bindiğini, üstelik semersiz çıplak eşeğe bindiğini haber vermektedir. Genellikle birini de arkasına bindirirdi. "Mürüvvet Hilafetine" bak! Bu kimdir ki yırtık ayakkabıyla, kısa ve basit bir etekle, baldırının yarısını örten elbise, iki kulaklı külahla yürüyor, birini de arkasına alarak çıplak eşeğe biniyor ve şehrin çarşı ve sokaklarında geziyor. Bazen bir miskinle, bir garíple ya da çölden geçerken şehre gelen bir yolcuyla karşılaşır; bazen evsiz barksız, işten yorgun düşmüş ve bir köşeye yığılıp kalmış bir amele ile karşılaşınca onların yanına gider, birlikte oturur, tanışır, hal hatırlarını sorar; işini, gücünü, geçmişini samimice sorar, soruşturur; onlara yakınlık gösterirdi. Hemen de birbirlerine yakınlık duyarlardı. Adam böyle bir arkadaş, dertleşecek bir dost, iyi ve şefkatli bir tanıdık bulmuştur artık. Saatlerce sohbete dalar ve dertleşirler. Adamın gönlü ferahlar, içi açılır ve hoşuna gider. Öyle ki daha önce hiç tanımadığı bu yeni arkadaşını zaten suyla ıslatılmış bir iki lokma ekmek, bir avuç hurma veya yağda kızdırılmış bir avuç undan ibaret olan yemeğine ortak eder. Adından dahi İran şeahinşahının ve Roma imparatorunun şaşalı, altın ve gümüşle süslü tahtlarında korkudan titrediği; doğumuyla birlikte Medayin tahtının parçalandığı; Pars Ateşkede'sinin söndüğü kimse de; şimdi sokak başında, toprağın üstünde bağdaş kurup bu "şerefli" kimsenin sofrasında, bu "harika şehirde" misafir olmaktan kim bilir ne kadar zevk almakta. Ancak herkesten daha kadirşinas, daha adil olan kendisi bu yeni tanıştığı ve samimî olduğu dostunu gece kendi sarayında(!) misafir eder. Onun sarayı kerpiçten yapılmış bir odadan ve yerde serili çölün yumuşak kumundan ibaret. Sarayın manzarası ve alanı da mescit!

Bu gece dostları birkaç ay sonra Muhammed'in evinden ilk defa duman yükseldiğini görecek. Bu duman, bu gece, bu ümmetin önderinin evinde aş piştiğinin göstergesiydi.[14] Bu nurlu Medine'de bu pak Medine'de; bu ümmî, inkılapçı çoban, büyük ancak karanlık ve necis medeniyetlerin harabesi üzerinde, alışılmışın dışında bir medeniyet inşa etmişti. Çağın aristokrat kesiminden ve bütün sistemlerden farklı sınıfsal bir sistem kurmuştu. Bu ümmetin aristokrat tabakası: Selman gariban, yabancı bir kaçak; Ebuzer, yolda dolaşan bir bedevi; Bilal, Habeşli bir köle; Salim, Huzeyfe'nin eski hizmetçisi ki sonra Kuba'da bütün Kureyş'in, Mekke'nin aristokratları ve Medine'nin ileri gelenleri önünde namaz kıldırdı. Medine'de Peygamber sefere gidince şehrin fakiri, âmâsı onun yerine Mescid-i Nebi'de mihrapta namaz kıldırırdı.

Onun, kölelerin hal ve hareketlerine, davranışlarına sahip olduğu ve bu özellikleri ile iftihar ettiği doğrudur. Bugün artık iftihar ve keramet bu şekilde olmaktadır. Değerler anlayışında bir devrim.

Peygamberi, kendisini tanıdığından dem vuranlardan daha iyi bilen imam Cafer-i Sadık onu şöyle vasıflandırıp yüceltir; "Allah'ın Resulü bir kul gibi oturur. Bir kul gibi yer ve bir kul olduğunu bildirirdi."

Allah'ın mesajını omuzlarında taşıyan o kimse, sıradan biri gibi bir kul gibi kalkıp oturur, bir kul gibi yer, içer ve yatardı. İşin özü aslında o, gerçekten bir "kul" olduğunun bilincinde idi.

Şehrin avam kitlesi ve gençleri ile otururdu. En ince, en tehlikeli, en önemli siyasî ve askerî meselelerde onlara danışır, onların fikrini alır, kendi fikrini de belirtirdi. Onun azameti karşısında aşağılık duygusuna kapılmasınlar ve farklı düşüncelerini dile getirsinler diye halkı öyle mükemmel yetiştirmişti ki; görüş

[14] Ebu Hureyre der ki: aylar geçerdi de Allah'ın Resulü'nün evinden duman yükselmezdi. Onun sevdiği yemek de biraz ateş görmüş un, yağ ve hurma karışımıydı.

alırdı, bazen kendi düşüncesi, azınlıkta kalırdı ve kendisi çoğunluğa uyardı.[15]

Bedir'de isimsiz bir asker, onun askerî taktiğini beğenmedi ve fikrine muhalefet etti. Peygamber askeri dinledi, ileri sürdüğü delilleri kabul etti ve aynen onun istediği şekilde askeri mevzilendirip kendi taktiğini değiştirdi. 313 kişi ile Ebu Süfyan önderliğindeki kervanın peşine takılmıştı. Ebu Süfyan kervanı kaçırdı ve Peygamber'e karşı teçhizatlı bir ordu gönderdi. Peygamber bu kadar az bir askerle düşmana karşı savaşmak istedi. Ancak onun ordusu kör ve sağır değildi. Her şeyi sorgusuz sualsiz yerine getiren, körü körüne teslim olan kimseler değildi. Hemen bir şura oluşturdu sadece komutanlarla değil aksine bütün askerlerle düşüncesini paylaştı, hepsinin fikrini aldı. Herkes fikrini beyan etti. Hepsi savaşmaktan yana fikir belirtince savaşmaya karar verdi.

Hendek'te çeşitli kabilelerden oluşturulan düşman bir birlik cephesi (Gatafanlılar) ile gizli bir anlaşma yaptı. Anlaşma gereği, Medine'nin üçte birlik hurmasını alacak ve savaştan çekileceklerdi. Onlar da bunu kabul etti. Onun kahraman fedailerinden olan Medineli kabile önderleri bunu kabul etmedi ve şöyle dediler: "Bu bizim için utanılacak bir durumdur. Şu ana kadar alışveriş ya da bağış dışında hiçbir yabancı bizden hurma alamamıştır. Şimdi ise seninle ve İslam'la müşerref olduktan sonra nasıl olur da bunlara haraç veririz. Bunu yapamayız." O da "Ben bunu gururuma nasıl yediririm; ben istedim, oldu." demedi. Kendi görüşünü takipçilerine dikte etmezdi, diktatör değildi. Gayet rahat ve açık bir şekilde dedi ki: "Medine'nin hurması sizindir. Bu nedenle onun hakkında karar almak sizin hakkınızdır. Eğer razı değilseniz vermeyebilirsiniz." Peygamber'in kaleme aldığı anlaşma metnini yırttılar. Onu o kadar çok severlerdi

[15] Bunun bir numunesi Uhut Savaşı'dır. Şöyle ki; kendi görüşüne aykırı olduğu halde çoğunluğun görüşüne uydu ve yenilgiye uğradıkları halde, muhaliflere serzenişte bulunmadı. Hatta "Ben size demedim mi?" sözünü dahi dile getirmedi.

ve içlerinde ona karşı imanla karışık öyle bir sevgi vardı ki her zaman kendisine taparlar diye bir korku içinde idi. Bu tehlikenin bilincindeydi ve bu anlayışa karşı mücadele ederdi. Bütün bunlara rağmen onun takipçileri, hatta normal, hiç tanınmamış halk dahi ona karşı özgürce, korkusuzca, edepsizce, hiçbir adap ve terbiye kuralına uymadan davranırdı, iletişimde bulunurdu, sohbet ederdi, eleştirirdi, hatta itiraz ve muhalefet ederdi. Öyle ki saray, derebeylik, sınıfsal sistem ve aristokrasi kültür, ahlak ve davranış biçimi ile yetişen; İslamî bakışımızın ve dinî kişiliğimizin bu sistemlerle kirlendiği ve ruhanilerimizin de saltanat ahlakını ve huyunu kaptığı bizler, böyle olabileceğini kabullenemiyoruz, bunu zihnimiz almıyor. Dolayısıyla böyle bir tavrı edepsizlik, küstahlık ve terbiyesizlik olarak algılıyoruz. Böyle algılamak doğaldır. Zira bizim edep, terbiye ve medeniyet anlayışımız aristokratik ve sınıfsaldır. İster istemez teşrifat, gösteriş, dalkavukluk, riya, göstermelik, yağcılık vs.

Ali'nin altında bir hasır ki Sasani şahının köşküne baharistan halısı serili olan İran gibi bir imparatorluk, onun devletinin geniş sınırları dâhilinde bir eyalet idi.

Safevî Şiasının ilk imamı Allame Meclisi şahın ismini kaleme almadan önce sanatkârane tabirler kullanmada, edebî sanatları dile getirmede, felsefî yaratıcılığını göstermede, bilgece icatlar ve ince düşünceleri dile getirmede olağanüstü dehasını, bilgisini ve zevkini ortaya koymak için birkaç sayfa öncesinden başlıyor. Bir yığın ayeti, Peygamber'in kendisini ve "Ali'nin değeri" hakkındaki sözleri Şah Sultan Hüseyin'in ayaklarına seriyor. Sonunda öyle bir sonuç ortaya çıkıyor ki akılları hayrete düşüren unvan, lakap ve sıfat dolusu uzun bir zincir halkası oluşmakta. Öyle ki o kadar sözcüğün arasından şahın asıl ismini bulmak için saatlerce uğraşmak gerekir.[16]

[16] Meclisî'nin *Zadu'l-Mead* isimli dua kitabının mukaddimesini okuyun. Sonra eğer kendinizi gülmekten ve ağlamaktan tutabiliyorsanız tutun.

Asrın büyük ruhanisi Kaçarlı Muhammed Şah hazretleri *Şia Akaidi* adıyla küçük bir kitap yazdı ki Allah o kitabı şuur sahibi kimsenin eline düşürmesin. Şia'nın bir itikadî kitabının mukaddimesini Mehdi'nin vekili; inkılâpçı ve halkçı, İslam'ın varisi Ebu Bekir'in ve Ömer b. Abdülaziz'in hükümetini yoldan çıkmış, gayrı meşru bilen, sadece masum imamı yönetici olarak kabul eden, şiarı imamet ve adalet olan ve "Ali'nin velayetini" tek İslamî rejim ve yönetim kabul eden dinî bir lider kaleme aldı. Mukaddimenin özeti şöyle:...[17]

Şimdi bunu, Peygamber'in yanında bulunan görevlilerin ve ashabının Allah'ın Peygamber'i ve toplumun siyasî önderi olan birine yönelik yazdığı mektuplarla ve Peygamber'in bizzat kendisinin, dönemin en büyük imparatorlarına ve şahlarına yazdığı mektuplarla kıyaslayın.

***

Görüyoruz ki molla, hükümdara bağlıdır. Ancak hükümdar da mollaya muhtaçtır.

Müslüman toplumda ömür boyu altın gümüş yığmanın bir açıklaması, bir fetvası bulunmalı. Ali'nin bir kısım takipçilerinin Muaviye'nin sahip olduğu yeşil köşklere sahip olması bir şekilde açıklanmalıydı. Muhammed'in İslam'ına sahip olmak ve Ebu Cehil'e teslim olmak, Hüseyin için ağlamak ve Yezit ile işbirliği yapmak; Ebuzer'in dindaşı olmak ve Abdurrahman b.Avf gibi hayat sürmek fıkhî bir hileye ve şer'î bir kılıfa ihtiyaç duyar.

Bunlar, ekonomi pazarında bu dersi iyi çalışmışlar. Önce gasp ederler, sonra idarî hilelerle, hukuk müşavirleri yardımıyla ve varlıklı bürokratlar aracılığı ile öyle bir kılıf uydururlar ki devlete her yıl vergi verdiklerine dair resmî vergi evrakları sayesinde, bu toprağın sahibi olduklarını ispatlarlar. Bu toprağın vergisini alan devlet de, benim bu mülkün sahibi olduğumu kabul etmiş olur.

[17] Bu bölüm orijinal metinde boş bırakılmıştır. (Çev.)

Allah'a böyle bir oyun oynamak mümkün! Ömrüm boyunca pazarda çapulculuk yapıp yağmalayacağım, halkın canına okuyacağım, Karun gibi hazine yığacağım. Ancak halk bu servete şüpheyle bakıyor, çocuklarım da beni halkın kanını emen biri olarak görüyor. İçim fesat dolu ve bir ayağım çukurda. Bir taraftan halkın serzenişi, diğer taraftan ölüm korkusu beni endişelendiriyor. "Malı temizleyen" kurumlar, cennetin köşe başı ve en rağbetli yerlerini satışa çıkaran simsarlar var. Hatta Peygamber'in, imamın; Bedir, Uhut ve Kerbela şehitlerinin özel odalarını senin için rezerv ediyorlar. Mekke'ye gidip güç ve kudretinin vergisini boynundan atarsın. Vergi hesaplarını hoca efendiye teslim eder, onların payını da verir, dekontunu alırsın. Bu dekont, senin mülkiyet hakkının ve mallarının şer'î senedidir. Artık gam yemene, üzülmene gerek yok. Yarım asır süren bu kan emicilikten sonra artık günahlarından arındın. Aynen anandan doğduğun ilk günkü gibi tertemizsin. Yeni bir doğum! Böylece gözün, gönlün açılır (!) "Dinî sauna" budur işte.

### İdeoloji, Düzen, Sistem, İnançlar ve Kanunlar

Kanunlar belli bir öğretiye dayanmalı. Zira ideoloji, kanun koymanın ruhu, felsefesi ve hedefidir.

İdeoloji sabittir. İdeoloji; insanı, dünyayı ve idealleri tanımadan ibarettir. Onda içtihat ve tekâmül vardır (dinde derinleşme "tefekkuh"). Ancak bu içtihat ve tekâmül, değişim kabul etmeyen özdeşliğin değil; zihniyetin değişimi, ıslahı ve olgunlaştırılmasıdır. Sistem veya kanun ise iki kategoriye ayrılır. Birincisi değişim kabul etmeyen, insan ve dünya ilişkileri ile ilgili olan kısım (namaz, oruç, hac); ikincisi ise insanın sosyal ve ekonomik ilişkilerini ve toplumların gelenek ve davranışlarını düzenleyen kategori. İkinci kısım değişmek zorundadır. Çünkü sosyal ve ekonomik hayatla irtibatlıdır. Hayat ve toplum ise özü itibariyle değişim ve gelişim arz etmektedir. Bu değişiklik, değişime konu olan hususun gerçekliğiyle uyumlu, ancak sahip olunan öğretiye karşı olan sorumluluğa ve onun bakış açısına uygun olarak şekillenir. Temizlik bir anlayıştır. Ancak temizlik biçimi bilimsel ve ekonomik ilerlemeye, geleneğe ve ortamın şartlarına bağlı olarak değişkenlik arz eder.

Gerçekte hüküm veya kanun, itikadî bir hakikatin maddî bir yansıması ve hayata uygulanması için bir araçtır. Bu nedenle bazen şartların değişmesi sonucu bir biçimin veya aracın, onun ilk anlamı (muhtevası) ile aykırılığa düştüğünü görürüz. Ya da en azından ona (ilk anlamına) yabancılaşır veya onun gerçekleşmesini yavaşlatır ya da azaltır. Şöyle ki önceleri hedefi fakirlikle mücadele olan "yoksulları doyurma", zamanla tersine dönmekte ve yoksulların yararına yürütülen soysal ve sınıfsal bir mücadele, fakirliğin daha da artmasına neden olmakta ve kimsesizlerin kurtuluşuna engel olmaktadır.

Aynı şekilde İslam öğretisi; önceki asırların felsefî, tasavvufî, dinî ve ilmî ekollerinden etkilenmiş ve kendinden önceki hâkim toplumların görüşüne, ruhuna ve kültürel yapısına göre tatbik edilip onlara uygun hale gelmiştir. İslam fıkhı da derebeylik ve burjuva rejiminin sınıfsal yapısından etkilendi, bu sistemlerin

ekonomik yapısının etkisi altında şekillendi ve yayıldı. Fıkıh da özünde İslamî olduğundan, fakihlerimizin nazarında o eski kalıplarıyla ebedileştirildi ve öylece yerleşip donuklaştı.

Takas, tarım, ortaklık, kira, tefecilik, faiz, zekât, humus, muamelat ve alışveriş... Bunların hepsi ekonomi ile ilgilenen eski çiftçi ve esnaf gelenekleridir ki İslam fıkhı da kendisini onlara uygun hale getirmiş ve o şekilde mahpus ve mahsur kalmıştır. İslam'ın takipçileri başlangıçta devrimci bir topluluktu. Bu toplulukta fikir adamı, söz adamı, protokol adamı, hareket adamı ve mücadele adamı birbirinden ayrı değildi. Çok geçmeden "ümmet", "topluma" dönüştü ve toplum da her zamanki gibi sınıflara bölündü. Bunun doğal sonucu olarak da toplumu yöneten kesim arasında "resmî ruhbanlık" adıyla bir sınıf meydana geldi. Bunlar toplumda diğer dinlerin ruhbanlarına benzer bir rol, üstlendiler. Ki bu rol mevcut durumu izah etmek ve yoksul sınıflara karşı üst kesimin yararına inanç ve kanunları açıklayıp yorumlamaktan ibaretti.

"Taslit"[18] (yetkili kılma) kaidesi; özel mülkiyete temel dayanak oluşturmak için yorumlanmıştır ki bu sermayedarın yararına ve yoksul tabakanın aleyhine olması ve sermayedarların varlığına karşı çıkanlara cevap vermek amacıyla düzenlenmiştir. Böylece bu kural toprak ağasının toprağı etrafında, stokçuların stokları etrafında ve para babalarının altın ve gümüş dolusu çuvalları etrafında mukaddes bir kale görevini üstlenmektedir. Oysa bu kural, ahdine sadık, sorumluluk sahibi, yoksul sınıfın yararını düşünen bir fakihin elinde olsaydı bu kural kölenin, köylünün ve işçinin elinde ürettiği malın veya ürünün artık değerini ya da kârını, mülkiyet hakkı adıyla elinden almak isteyen sermayedardan geri almak için keskin bir kılıç olurdu. Zira gerçekte bu mal işçinin ve köylünündür. Hakim sistemde "insanlar" ifadesi ile mal sahibi olan zenginler kastedilir.

[18] "Taslit: musallat olma, malik olma, mülkiyetine alma demektir. Yazar bu sözcüğü; uygunsuz bir biçimde, çalışmadan, zahmet çekmeden mülkiyet sahibi olma anlamında kullanmaktadır (çev.).

Önceki sınıfsal sistemlerin fakihlerinin yaptığı en büyük iş; hükümleri, ayet ve hadisleri sağcı bir yaklaşımla yorumlamaları ve tevil etmeleridir. Bu kayıtsızca davranışların neticesinde bu alanda ortaya koydukları en büyük şaheser, bu ayet, hadis ve hükümlerin ekonomiyle ilgili olanlarını mümkün olduğu kadar varlıklı sınıfın yararına tefsir etmek ve yorumlamaktır. "Taslit kaidesinde" olduğu gibi hukukî bir temel ve fıkhî bir kural oluşturdular. Sonra "İnsanlar kendi malları üzerinde yetkilidirler." hadisini de malı olmayanın aleyhine ve mal sahibinin lehine tefsir ettiler. Böylece fetva, içtihat ve hüküm çıkarmak için bir temel oluşturdular. Sonra bunu "taslit kaidesi" diye adlandırdılar. Kapitalizmi, mal sevgisini, altın ve gümüş yığmayı, serveti biriktirmeyi, özel mülkiyeti, kâra tapmayı ve para kazanmayı reddeden; ürünün işi yapana ait olduğunu beyan eden, eşitliğe vurgu yapan, bunu tekrar tekrar belirten ve tekit eden onca ayet, rivayet, Kur'an kıssaları, Peygamber, imam ve sahabenin beyan ve uygulamalarına rağmen; bütün bunlar sadece "irşat amaçlı", yani tavsiye ve nasihat amaçlı, ahlakî bir durum olarak ele alınıp yorumlandı. Bunların fıkha girmesine müsaade etmediler ve İslam ahlakı kapsamında ele aldılar. Hâkim sınıfın yararına tevil ve tefsir edilebilecek ekonomik esaslar, fıkhî hükümler, uygulanması gereken kurallar ve ilahî "emirler" oldu. Oysa yoksul ve mahrum sınıfın yararına olan ekonomik esaslar; ahlakî değerler, manevî temeller ve irşadî emirler olarak algılandı ve yorumlandı şu ayetlerde olduğu gibi:

"*...Altın ve gümüşü biriktiren ve Allah yolunda harcamayanlara can yakıcı bir azabı müjdele...*" (9/Tevbe Suresi, 34)

"*Mal ve evlat çoğaltma yarışı sizi oyaladı.*" (102/Tekasur Suresi, 1)

"*Mal toplayarak onu tekrar tekrar sayan, diliyle çekiştirip alay eden kimsenin vay haline!*" (104/Humeze Suresi, 1,2)

Kapitalizm ve kapitalistler aleyhinde bunca ayet ve hatta müstakil sure; sadece yazı yazma konusu, minber konusu ve hayır ve şer konusunda teorik ahlakî meselelerden ibaret oldu. "İn-

sanlar kendi mallarının malikidir." hadisi, tek başına "fıkhın temel esasını" teşkil etti. Sömürülenlerin yararına olanları minbere taşıdılar. Yani asılsız, temelsiz ve sallantıda (bıraktılar). Sömürenlerin yararına olanı ise aşağıya çektiler ve yeryüzüne, hayatın merkezine taşıdılar. Maşallah, maşallah!

*"...Onlar tuzak kurarken Allah da tuzak kuruyordu. Hiç kuşkusuz Allah en etkili tuzak kurucudur."* (8/Enfal Suresi, 30)

Onlar bu dünya için, bunlar ahiret ve kıyamet günü için!

İzledikleri bir diğer yol şudur: Varlıklı kimselerin çıkarına yorumlanan metodolojik kavramlar alanını geniş tutmak; buna karşın yoksulların ve zarar edenlerin yararına olan mefhumları tam aksine daraltmak, basitleştirmek, değersizleştirmek, alanını sınırlandırmak ve daraltmak. İlke: "Ne zarar ver ne de zarara uğra." Bunun konusu hem eve hem de ev halkına zarar veren ağacın hikâyesi ile aynıdır. Şöyle ki: Bir adamın bir ağacı vardı. Bu ağacın bakımı için başka yolu olmadığından bir başkasının evinden geçiyordu. Ev halkı da bu durumdan rahatsız oluyordu. Peygamber ev sahibinin şikâyeti üzerine, ağaç sahibini bir daha onları rahatsız etmemesi hususunda uyardı. Ancak ağaç sahibi "taslit kaidesini" bahane ederek kabul etmedi. Peygamber de ağacın sökülüp atılmasını emretti. İşte mesele bu: Eğer bir şeye sahip olmak, bir başka şeye zarar vermeyi gerektiriyorsa; mülkiyet diğer bir mülkiyet ile çatışır ve ona ters düşer.

Maalesef bu kaideden yola çıkarak "sömürmeyi ve sömürülmeyi mutlak olarak reddetmek" ilkesine varmadılar. Hatta bundan da öte insan haklarına tecavüz eden, her türlü siyasî, ekonomik, fikrî konu ve işle ilgili her sahada (bu ilke geçerli olmalı).

Bir diğer yol da şuydu: Öyle ilkeler vardı ki bunların yönetici sınıfın çıkarına tevili ve yorumu mümkün değildi. Bu ilkelerin anlamını sınırlandırmanın imkânı yoktu ve bunun için hiçbir delil mevcut değildi. Bu ilkeler o kadar açık, kesin ve keskin idi ki; başka bir çıkış yolu yoktu. Hâkim sınıfın ve zenginlerin ihtiyaçlarının, para ile sömürünün aleyhine hükümler içeriyordu.

Bu durumu aleyhten lehe çevirmek için tek çıkış yolu kalmıştı. Ona da başvurdular. Bu yol; "Allah'ı kandırmak" idi. Ne kadar yüzsüzce ve ahmakça olsa da dobra dobra bu işi yaptılar. İsmi değiştirmek amacıyla formuna müdahalede bulundular. Söz gelimi; faiz ki Allah'a karşı savaş açmaktır, bir el sıkmayla, üç beş kuruş vermeyle barışa, hoşnutluğa ve hatta sevaba dönüşüyor. Kredi de aynı şeydir, yalancı barış.

Bütün bunların sebebi tek bir şeydi: Din adamları sınıfının, hâkim sınıfa bağlı olması. Sünnîler hakim kurula, Şiîler ise hakim sınıfa bağlıydı. O, hükümetin işbirlikçisi ve memuru idi; bu ise zengin kesim tarafından beslenirdi. Halkın malını yağmalayan; köylüyü, işçiyi ve köleyi sömüren, tüketiciye zulmeden sınıf ki bütün bunlara karşılık adamına da bir pay verirdi. Bunun adı "imamın payı" idi. Ne kötü ve şüpheli bir kavram, pay! Halife bunu Rasulullah'ın halifesi olarak alırdı, diğeri de imamın vekili sıfatıyla. Kanları emilen işçinin, köylünün, kölenin ve fakirin; ne zekâtını verecek malı vardı ne de humusunu verecek bir kâr elde etmişti. Bunların Resul'ün halifesi olan İslam ile imamın vekili olan İslam'a verecek bir şeyleri yoktu. Mahrumlar, bu mukaddes makamlara ve muhterem fakihlere ihtiram gösterirler, ellerini öperler ve anlamsız duygularını dile getirirlerdi. Onlar da buna karşılık yoksullara vaaz ve nasihatte bulunurlar, onları sabretmeye, kanaat etmeye davet ederler ve boş vaatlerde bulunurlardı. Sırat köprüsünde hakkını alırsın, Adn Cenneti'nde eve, yiyecek ve içeceğe, nimete kavuşur ve rahat edersiniz. Ancak bir şartla: Patronun ambarına harmanı götürürken dinî hassasiyete ve ihtiyata sahip olmalısın ve mal sahibinin payından bir başak dahi boğazından geçmemeli. Aksi halde hem yediğin lokma hem de nutfen haram olur. Namazın da, orucunda batıl olur ve bütün vücudun pis olur. Dünyada bereket kalmaz, hem elden gider hem de ahirette sana rahmet nasip olmaz. Zira "İnsanlar kendi malları üzerinde yetkilidirler."

Değerli fabrika müdürü, hisse sahipleri razı değil diye, kapıcının fabrika bahçesinde biraz sebze ekmesine müsaade etmedi.

Hayret! Oysa bu konuda Peygamber'in açık ve kesin emri var: "Ekin, ekenindir. Hatta gasp etmiş bile olsa." Bu emir tamamen unutulmuş. Zira bu hükmü hiçbir şekilde başka türlü yorumlamak mümkün değil. Ne mal sahibinin yararına yorumlanabilir ne de halkın zararına sınırlandırılıp daraltılabilir ne Allah'ı kandırmak için şer'î bir hile bulunabilir ne de ifade biçimi sadece İslamî, ahlakî bir biçime sokulabilecek ve işlevsiz hale getirilebilecek cinstendir. Hiç çaresi yok. Bu bir hükümdür. Hem de bir haber cümlesidir ki daha fazla kesinlik ifade eder. Üstelik yüzde yüz ekonomik bir mesele ile ilgilidir. Daha da ötesi "Hatta gasp etmiş bile olsa" şartıyla. İfadeler hem sadedir hem açık. Bu nedenle felsefî, ahlakî, manevî, ruhsal ve uhrevî bir tevil ya da yoruma mahal yoktur. Yapacak bir şey yok, teslim olmak lazım. Öyle basit, küçük bir şey de değil. Ekonomik sistemin tamamını kapsıyor. Üretim sürecinde iş, eşya ve kâr ilişkisini tayin etmekte. Bu nedenle tehlikelidir! Bütün temelleri sarsıyor, aciz ve umutsuz bırakıyor. Ancak böyle durumlarda "Ne gördüm ne duydum!" deyip görmezden gelirler. Denilir ki: Bizim naklettiğimiz rivayetlerin doğru olması gerekir, ancak bütün doğru rivayetleri nakletmek zorunda değiliz. Farz olan yalan söylememektir. Yoksa doğru söylemek farz değil ki. Bu da son ilaç. İslam'da zenginin aleyhine ve çilekeşin lehine bir hüküm olduğunda ve bunu da başka türlü yorumlamak mümkün olmadığında geriye tek şey kalıyor, o da o hükmü unutmak, hatta hiçbir şekilde söz konusu etmemek.

Unutmak ve unutturmak, ikisi de aynı şeydir.

***

Asıl olan şudur: Ekonomi hukukunu İslam ekonomisinin bakış açısıyla anlamak, çıkarsama yapmak ve içtihat etmek icap eder. Ya da fetva ve kuralları bu görüş açısıyla eleştirmeli. Ekonomi hukuku, ekonomik bakışa uygun olmalı, onunla uyum sağlamalı. Aslında bu ilke bilimsel ve mantıksal bir kaidedir. Kanunlar; kavramların, ilkelerin ve ülkülerin dışarıda pratik olarak

gerçekleşmesidir. Bir inkılâbın ya da bir hareketin önce siyasî felsefesi gündeme gelir. Sonra bu siyasî felsefe esasına dayanarak, bunun gerçekleşmesi için anayasa yazılır. Anayasayı, siyasî felsefesini anlamadan kavramak, eleştirmek, tenkit etmek, araştırmak ve yazmak mümkün değildir. Bunsuz aslında bir anlam ifade etmez. Önce insan felsefesi gündeme gelir, sonra medenî kanunlar, ceza kanunu, cinayet kanunları ve adlî kanunlar vs. kaleme alınır. Fransa'nın ceza kanununu ve medenî hukukunu Güney Afrika, Suudi Arabistan, Orta Çağ Roma İmparatorluğu, Eski Yunan, Sovyetler Birliği veya Hindistan'da farklı kılan şey; bireyin asaleti, ırkın asaleti, dinin asaleti, kavmin asaleti, sınıfın asaleti vs. üzerine kurulu hukuk felsefesidir.

Ekonomik bakış açısı ya da iktisat felsefesi de dünya görüşü esasına ve bir öğretiye dayanır. Bu nedenle bir ekolün dünya görüşünün ve ideolojisinin düşünsel temeli odur. Bundan sonra bu doğrultuda ve buna uygun olarak önce insan bilimi felsefesi ve hayat felsefesi, sonra iktisat felsefesi, sonra malî sistem ve mülkiyet, üretim, tüketim, dağıtım kanunları; düşünce ve iş, sabit sermaye, değişken sermaye, toplu iş, bireysel iş vs. arasındaki ilişki belirlenir.

Maalesef biz İslam ekonomisinden bahsederken sadece mülkiyet kanunlarını ve fıkhî kaideleri araştırmaya tabi tutuyoruz. Oysa ekonomik sistemi incelemeden önce İslam'ın iktisat felsefesini araştırmak ve anlamak icap eder. İslam'ın iktisat felsefesini anlamak için de İslam'ın dünya görüşünü, felsefesini veya öğretisini bilmek gerekir.

Bu nedenle temel alt yapı tevhittir (dünya görüşü). Sonra ırksal birlik (antropoloji); daha sonra da İslam'ın iktisat felsefesi:

1- Tabiatta bütün üretim kaynakları, üretilebilen ve tüketilebilen bütün doğal kaynaklar; halkların Rabb'i tarafından "bütün halklar" için yaratılmış bereketlerdir.

*"Gökten suyu indiren O'dur. Ondan içersiniz, hayvanlarınızı otlattığınız bitkiler de onunla yetişir. (Allah) su sayesinde sizin için ekinler, zeytinler, hurmalar, üzümler ve diğer meyvelerin hepsinden bitirir. İşte bunlarda düşünen bir toplum için büyük bir ibret vardır."* (16/Nahl Suresi, 10,11)

*"Bundan sonra da yeryüzünü döşedi. Orada su ve otlak çıkardı. Dağlarını oturttu. Sizin ve hayvanlarınızın geçimi için."* (79/Naziat Suresi, 30–33)

*"O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı..."* (2/Bakara Suresi, 29)

2- Malı ve maddî hayatı övme ve kutsama: "Dünyası olmayanın ...", "Bana mal sevgisi sevdirildi.", "Rabbinden bir ikram ve bolca ganimet..." (Hatta İslam'ın en yüce hareketi sayılan hicretin dahi hedefi maddî müreffeh bir hayata ve yüksek bir ekonomik seviyeye kavuşmaktır).

3- Tam tersi, dünyanın yasaklanması ve hakir görülmesi (!): (Acaba bu bir tezat mıdır?)

*"Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür..."* (18/Kehf Suresi, 46)

*"...İyi bilin ki, mallarınız ve çocuklarınız bir imtihandan ibarettir..."* (8/Enfal Suresi, 28)

Bunun anlamı şudur: Ekonominin kendisi, nasıl kullanıldığına ve hangi yoldan elde edildiğine bağlı olarak hayır veya fitne ve şer olur. *"Mal ve evlat çoğaltma yarışı sizi oyaladı. Öyle ki (bu) kabre gidişinize, ölümünüze kadar sürdü."* (102/Tekasur Suresi, 1,2)

*"O, mal yığıp biriktiren ve onu saydıkça sayandır."* (104/Humeze Suresi, 2)

Tümü servet yığmayı yermek içindir. Geceyi sahibinin elinde geçiren her mal, sahibinin elinde ateş olur. Hatta fakihler servetin nisap miktarını da birkaç dirhem diye tayin ettiler. Tarih tecrübe sonucu şu sonuca varmıştır: "Kim ona bakarsa kör olur, kim onunla bakarsa basiret sahibi olur".

***

1- İslam'da özel mülkiyetin dokunulmazlığı diye telakki edilen birçok konu, aslında özellikle Arap Yarımadası'ndaki hırsızlık, yağmalama ve gasp şeklindeki üç faktöre karşı ileri sürüldü ve bu üç faktörün reddi için söz konusu edildi. Örneğin Veda Hacci'ında şöyle buyruluyor:

*"Ey insanlar! Bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz nasıl mukaddes bir şehir ise; kanlarınız ve mallarınız da öyle mukaddestir..."*.

Hırsızlara, talancılara, gaspçılara ve adam öldürenlere, yani, düşmanlara karşı halkın haklarını, halkın hayatta kalma ve yaşama hakkını savunmak nerede; sermaye üzerinde özel mülkiyet hakkını savunmak, halkı çalıştırmak ve sömürmek nerde? Bizzat bu işin kendisi hırsızlık, talan ve gasptır.

2- Birey malının aslî sahibi değildir. Malın vekili ve halifesidir. Yani mala vekâleten sahiplik eder, asaleten değil. Toplumun vekilidir. *"Allah'a ve Peygambere inanınız. Allah'ın kullanma yetkisini elinize verdiği malların bir bölümünü O'nun için harcayınız..."* (57/Hadid Suresi, 7)

Demek ki kaynağını Roma hukuku ve Batı'dan alan mülkiyet hakkı; bizim kültürümüzde bugünkü anlamıyla bir anlam ifade etmemektedir. Malik yerine, mutasarrıf / nezaretçi ve amil sözcükleri kullanılmalı.

Bu nedenle birey; asıl malik olan Allah'ın memuru sıfatıyla hareket eder. Yani üretim aracılığıyla doğal ve ham kaynakları işleyerek vazifesi gereği "Allah yolunda" infak etmek amacıyla tüketime hazır hale getirir.

"Yeryüzü, Allah'ın ve onu imar edenindir."[19] Stuart Mill'in dediği gibi: "Mülkün sahibi, kaynağını tüketmeden mülkten istifade etmeli. Ancak şunu hiçbir zaman unutmamalı; sanki bu mal halkın malıdır da ona koruması için emanet olarak verilmiştir."

[19] (Miftah el- Kerame /Seyit Cevat Amuli C.7, S. 10.)

## Özel Mülkiyet Felsefesi ve Sınırı

İslam, "malı ve üretim kaynağını hapsetmekten" nefret eder. *Cevahiru'l-Kelam* adlı eserde ölü toprağı ihya etme ile ilgili şöyle bir ifade kullanılır:

"Bazı fakihler dediler ki: Toprağı işleyenin, insanları sıkıntıya sokmamak için ondan ancak ihtiyacı kadar faydalanması gerekir."

Eğer sermayedarın sermaye aracılığıyla işgücü istihdam etmesi caiz olsa, böyle bir kısıtlamaya neden ihtiyaç duyulsun? Yoksa bu sözün edebiyat parçalamaktan başka ne anlamı kalır: "Mülkiyet reddedilmiştir. Zira bu durum mal sahibi olmakla çelişmektedir."

*"Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı." (Hepiniz için). "Her ümmetin bir peygamberi vardır. Onlara peygamberleri geldiğinde aralarında adaletle hüküm verilir. Onların hakları yenmez."* (10/Yunus Suresi, 47)

Tarih boyunca bütün tavırlar.

*"...Birbirinizden meydana gelen sizlerden, erkek olsun, kadın olsun, iş yapanın işini boşa çıkarmam..."* (3/Ali İmran Suresi, 195)

*"...Dünya hayatında onların geçimliklerini, aralarında Biz taksim ettik; birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık; Rabb'inin rahmeti, onların biriktirdikleri şeylerden daha iyidir..."* (43/Zuhruf Suresi, 32)

Savaşarak fethedilmiş topraklar ne idi, şimdi ne oldu?

İslam'ın, devrimci ümmetin dünyaya özgürlük dağıtan ordusu gittiği bütün yerlerde sadece siyasî özgürlük için çalışmazdı, aksine ekonomik özgürlük, onun misyonunun bir parçasıydı. Bu ümmetin gerçekleştirmek istediği misyon şuydu:

"Sizi, birbirinize kulluktan Allah'a kulluğa çağırıyoruz ve devlet adamlarını (dinlerin) zulmünden İslam adaletine ve yeryüzünün (dünya) darlığından gökyüzünün genişliğine (ahirete) davet ediyoruz."

## İş

Endülüslü İbn-i Abd Rabe *Akd-ül Ferid* isimli eserinde sınıfları, tipleri ve kazanç yollarını çok dakik bir şekilde bölümlere ayırıyor:

"Allah rızık aramayı bütün yarattıklarına farz kıldı. Çalışanlar ve düşünenler en iyi tasarruf ve sakınma yollarıyla ararlar. Aciz ve tembel kimseler ise en kötü yollar olan dilencilik, asalaklık, aldatma ve hile ile ararlar."

Bir tarafta iş gücüyle (tahsil) ve fikir gücüyle (düşünce) en güzel bir biçimde kazanç sağlayan ve kendi kendine yeten bir sınıf; diğer tarafta en çirkin biçimde dilenen, parazitlik ve kurnazlıkla kazanan tembel ve arsız bir sınıf.

Peygamber buyurdu: "Bir kimsenin kendi çabasıyla kazandığından daha güzel bir kazanç olamaz."

Peygamber buyurdu: "Kim kendi eliyle alıp verdiği şeyle akşama kavuşursa, affedilmiş olarak akşamı etmiş olur." Günahlara kefaret olan iş!

Peygamber buyurdu: "Çok çalışmaktan nasırlaşan elleri öp!" Kendisi de Medine'ye dönerken bir işçinin nasırlaşmış ellerini havaya kaldırıp öptü ve dedi ki: "Bu öyle bir eldir ki hiçbir zaman buna ateş dokunmaz." Ayşe'ye, Peygamber en çok hangi ameli sever, diye sorduklarında aldıkları cevap şu oldu: "İşin sürekli olanını."

Peygamber'e sordular: "Senin katında hangi eylem daha sevgilidir?" dedi ki: "Az da olsa devamlı olanı."

***

Peygamber buyurdu: "Birinizin üzerine kıyamet kopsa ve o esnada elinde bir fidan olsa, onu hemen diksin." Aslında düşünsel iş, ekonomik iş, bedensel iş vs. esasına dayalı grupsal ve sınıfsal bir sınıflandırma söz konusu değildi. Peygamber'in kendisi çalışıyordu. Hatta sahabilerden çalışmayan kimse yoktu. Ebu Bekir halifeliği döneminde bile çalışıyordu. Tabiin de öy-

leydi. İmam Ebu Hanife manifaturacıydı. İmam Ahmet bin Hanbel kendi eliyle çalışır ve toprağı işlerdi. Çoğu zaman kazmasını alır, bahçeye çalışmaya giderdi. Çocuklarına da "beyzade" olmasınlar diye "Çarşıya, pazara gidin, çalışıp kazanın, kendi rızkınızı arayın." derdi. Mülkü olan arkadaşlarına topraklarında ve bağlarında kalıp çalışmalarını söylerdi. Beyazıt-ı Bestami bahçıvan idi. Vakıdî buğday alıp satardı. Çocuğu ise kasaptı.

İki adam geldi ve Peygamber'den sadaka istediler. Dedi ki: "Size ancak zengin olmadığınızı ve çalışacak gücünüzün bulunmadığını öğrendikten sonra veririm." Yani çalışabilecek durumda olmak.

Muhammed b. Mukatil şöyle der: "İnsanın yediği ekmeğin nereden geldiğini bilmesi, onun görevidir."

Süfyan-ı Sevrî dedi ki: "Helal kazanmak için kahramanlar gibi çalış."

Peygamber'e sordular: "En iyi kazanç nedir?" Dedi ki: "Kişinin kendi eliyle kazandığıdır. Her türlü ticaret iyidir." Kadı Ebu Yusuf şöyle der: "Bana her yıl için on iki dirhem yeter. Her ay için bir dirhem. Ancak bu fakirlerin dedikodusu beni çalışmaya zorluyor. Zira diyorlar ki: Ebu Yusuf nerden yiyip içiyor, ona kim veriyor?" (Demek ki ilmî hatta idarî bir işi, üstelik "kadılık" makamını dahi maddî kazanç yollarından saymıyorlar). O der ki: "Altmış yıldır yiyeceğim hakkında düşünüyorum." Onun yiyeceğini düşündüğü ve Allah'ı anmayı unutmadığı görülür"

Hilal şöyle açıklar: "Hz. Davud kendi eliyle kazandığından başka bir şey yemezdi. O, minberinde insanlara, elleriyle hurma yaprağı işleyerek hitap ederdi. Ondan küfe ve başka şeyler yapıp satıcıya gönderir ve onun parasını yerdi. Oğlu Hz. Süleyman da hurma yaprağı işlerdi ve arpa ekmeği yerdi. İdris Peygamber terziydi. Yedikten sonra fazlasını sadaka olarak dağıtırdı. Hz. Lokman terzi, Hz. Zekeriya marangozdu."

Peygamber koyun güderdi. Sonra Hatice'nin yanında işçi olarak çalıştı. Peygamberliği döneminde de çalışır ve ücretini alırdı. Ali çalışırdı. Hatta çalışmaktan elleri nasırlaşmıştı. Ebu Bekir manifaturacılık yapardı ve Yahudi kadınlarının koyunlarını sağardı. Karşılığında da hurma alır ve Peygamberle bölüşürdü. Hatta halifeliği döneminde bile onca meşgalenin arasında (yine çalışırdı).

Süfyan-ı Sevri, Mescid-i Haram'da oturmakta olan bir grup Müslüman'ı görünce "Niye oturuyorsunuz?" dedi. Dediler ki: "Ne yapalım?" Dedi ki: "Kalkın ve Allah'ın fazlını ve rızkını talep edin ve çabalayın. Müslümanlara yük olmayın."

Öyle anlaşılıyor ki yemeyi, ancak üretim yoluyla ve maddî bir çabayla helal sayıyorlardı. Aydınlar, önderler; siyasî, idarî, toplumsal ve bürokratik şahsiyetler, hatta Peygamberler, imamlar, ideologlar, vaizler, yazarlar ve ruhaniler, kısacası herkes maddî hayatını temin etmek için bir iş yapmak zorundadır. Aksi halde Müslümanların kadınları (gibi) olurlar. "Üretimde rol üstlenenler dışında herkes parazittir diyen, Saint Simon değil mi? Aydınlar, edebiyatçılar, pehlivanlar, ruhaniler, şâirler, siyaset adamları ve ... Acaba "Tarlada, fabrikada bir müddet bedensel iş yapmak parti, grup ve devletin bütün makamları için farzdır." emrinin felsefesi bu değil midir?

Ömer çalışmayı ve çalışırken ölmeyi Allah yolunda şehadet olarak kabul eder. "Ey insanlar! Size, kendinize ait olan malı almanız ve Allah'ın lütfunu istemeniz farz kılındı. Onda kulluk ve tasdik vardır. Vallahi, yeryüzünde Allah'ın lütfunu aradığım yolculuk esnasında ölmek, benim için yatağımda ölmekten daha sevimlidir. Dedim ki bu şehadettir. Gördüm ki bu şehadettir."

"Kim ölü bir toprağı ihya ederse, o toprak onun olur. Bir toprağı ele geçiren bir kimse, o mal üzerinde üç yıldan fazla (eğer işlemezse) hak iddia edemez." (Ebu Yusuf: Kitabu'l-Harac)

Ömer, üç yıl nadasa bırakılıp kullanılmayan arazinin, ganimet kabul edilerek sahibinden alınmasını emretmiştir.

## Çalışma Esasına Dayalı Mülkiyet

1- *"Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin. Erkeklere, kazandıklarından bir pay, kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır..."* (4/Nisa Suresi, 32)

Burada şu nokta çok önemlidir. Diyor ki kendi elleri ile kazandıklarından nasipleri vardır, onda hakları vardır. Yani kendi elleri ile zahmet çekerek kazandıklarının dahi tamamı kendilerinin değil. Aksine bunun bir kısmını infak etmeleri gerekir. Zekât, humus, sadaka...

*"Hem ölü toprak onlara bir delildir. Biz ona hayat verdik ve onda taneler çıkardık da ondan yiyip duruyorlar. Biz orada hurmalıklar ve üzüm bağları var ettik. İçlerinde pınarlardan sular fışkırttık. Ürününden ve kendi elleriyle elde ettikleri mamullerinden yesinler diye. Hala şükretmeyecekler mi?"* (36/Yasin Suresi, 33–35)

Üzerinde durulması gereken nokta şu ki; doğal kaynakların dışında, üstelik şahısların kendi çabaları ile ürettikleri şeyleri dahi kendine ait kılmaktadır.

*"Doğrusu insanın çalıştığından başkası kendisinin değildir."* (53/Necim Suresi, 39). Ömer, işte bu esasa dayanarak şu fetvayı vermiştir: "Kimin toprağı olsa ve onu üç yıl terk edip işlemez, ekip biçmezse; bunun yerine bir başkası bu toprağı işlerse o toprak, işleyene ait olur."

Bu fetva Peygamber'in bir esas olarak ortaya koyduğu şu hükümden yola çıkarak verilmiştir: "(Toprağı) alıkoyan, üç yıldan sonra (toprağı işlemezse) hak sahibi değildir."

Osmanlı'nın toprak kanununda ve hatta bugün Lübnan'ın mülkiyet kanununda şöyle yazılıdır: Her kim kendi tasarrufunda bulunan toprağı üç yıl işlemeden bekletirse; o mülk ondan alınır. Ebu Yusuf'un *Kitabu'l-Haraç* isimli eserinde bu kaide zikredilmiştir. Yukarıda bahsi geçen kanun da bu esasa dayanarak ortaya konmuştur. Seyit Muhammet Bahrululum *Bi Lüğati'l-Fakih* isimli eserinin 16. sayfasında şöyle der:

"Günümüzde 'haraç' veya diğer tür arazi satımlarıyla ilgili geçerli uygulama tapu denilen yolla olmaktaydı. Arazi açık artırmaya sunulur ve en çok artırana verirlerdi. Daha sonra erkek ve kız çocukları arasında eşit olarak paylaştırılırdı. Bu gerçek bir satış değildi. Mülk edinilemez, başkasına mülk olarak satılamazdı.

Yalnızca ürünün beşte birini devlete vermeyi taahhüt eden bir 'intifa' hakkıydı. Mülk edindirme, mülk edinme, miras alma ve miras bırakma söz konusu değildi."

***Kamu Malları***

Kural "İnsanlar üç şeyde ortaktır: Suda, kendiliğinden yetişen bitkide ve ateşte."

Sanayinin olmadığı ve sadece basit besicilik ve çiftçiliğin var olduğu Peygamber döneminde, üretim kaynaklarının sadece bu üçünden ibaret olması doğaldır. Bu nedenle sanayiye ve kapitalizme dayalı üretim sisteminde başka üretim kaynaklarının da bu kuralın kapsamına girmesi gerekir. Aksi halde durumu zekât gibi olur ki bugünün üretim sistemlerinde bir anlam ifade etmez. Kur'an'ın bu ortaklığa işaret eden delili şudur:

*"Ya içtiğiniz suya ne dersiniz? Buluttan onu siz mi indirdiniz, yoksa indiren biz miyiz? Dileseydik onu acılaştırırdık; hala şükretmez misiniz?"* (56/Vakıa Suresi, 68–70)

*"Allah O'dur ki; gökleri ve yeri yaratmış, indirdiği su ile size rızık olarak ürünler çıkarmıştır. Emri gereğince denizde seyreden gemileri ve nehirleri buyruğunuza verdi."* (14/İbrahim Suresi, 32)

*"Rüzgârları da aşılayıcı olarak gönderdik, gökten su indirip onunla sizi suladık. Yoksa siz onu biriktiremezdiniz."* (15/Hicr Suresi, 22)

*"Kim akan bir suyu kesip insanların kullanmasına engel olursa, kıyamet gününde Allah ona şöyle der: Geçmişte senin ellerinin yaptıklarına karşılık bugün ben senin önünü keseceğim."* [20]

[20] Sahihi Buhari, 3. Cüz. s. 113; Ahmet bin Hanbel, Müsned.

Bu nedenle şahsın kendisinin yapmadığı, Allah'ın yarattığı doğal kaynaklar ve madenler kamu malıdır, umuma aittir. Dolayısıyla mülkiyet ancak çalışma sonucunda gerçekleşir. Bu nedenle ancak çalışan insanlar malik olma hakkına sahiptir ve istihdam yaratmak için bir sermayeye malik olmanın anlamı yoktur. Mülkiyet insanın el emeğinin karşılığı ve hakkıdır. Yani insanın el emeğinin karşılığını alma hakkı. İşinin, çabasının, çalışmasının semeresi, hakkı. O zaman şu sonuca varılır: malik eşittir işçi.

***

***Bir Konunun Dört Açıdan Ele Alınışı***

1- Dünya, "servet". *"Mal toplayıp onu tekrar tekrar sayan, insanları arkadan çekiştirip kaş göz hareketleriyle alay edenlerin vay haline!..."* (104/Hümeze Suresi, 1,2)

*"Çoklukla övünmek, sizi kabirlere varıncaya kadar oyaladı."* (102/Tekasur Suresi, 1,2)

2- Hayır, maruf, Rabb'inin ikramı, bol ganimet ve dünya hayatının süsü. Dünya ahiretin temeli. "Ekmek, bir "Rahman'a kulluk" vesilesidir. Dünyayı ahret için terk eden de, ahreti dünya için terk eden de bizden değildir."

3- Fakirlik, nankörlük...

4- Züht, dünyadan el etek çekmek, nefsi öldürmek, içgüdüleri bastırmak vs.

***Sömürü, Artık Değer/Fiyat Artışı***

Kur'an'ın ifadesi yüce, hassas ve bilimseldir. "Zekât ve infak, zenginin fakire bir ihsanıdır." demiyor. Diyor ki; *"Onların mallarında dilenen ve mahrum olan için de bir hak vardır."* (51/Zariyat Suresi, 19). Hak! (Dilenen fakir ve sömürülen yoksul).

***Faiz***

*"Faiz yiyen kimseler, şeytan çarpmış kimse nasıl kalkarsa ancak öyle kalkarlar. Bu ceza onlara, alışveriş de faiz gibidir, demeleri yüzündendir..."* (2/Bakara Suresi, 275).

İşte İslam'ın faize ve faizciye olan sertliği, öfkesi ve nefreti! Onun kapsam alanını, anlamını ve kanıtını daraltmak. Hatta bir görüşe göre kâğıt para dahi faiz kapsamının dışındadır. Sadece dinar ve dirhem kapsam alanındadır, o da özel biçimlerde, kaçamaklı, ucu açık ve çok basit bir şekilde. Oysa geniş anlamıyla üretimde ve kâr elde etmede sermayenin değerini reddetmek ya da üretim araçlarının değerini ve sermayenin bu araçlara verdiği değeri reddetmek.

*Kamusal Mal*

Su, toprak, bitki ve madenler; acaba bütün bunlar üretim kaynaklarının ve sermayenin özel mülkiyete girmesinin mutlak reddi değil midir?

*Eşya*

Üretilen eşya kime aittir. Sermayeye mi, işe mi?

"Ekin, ekenindir; gasp etmiş bile olsa" ilkesi acaba bu sorunun cevabı değil midir?

## İslam'ın Sınıfsal Yapıya Bakışı

### *Sağ ve Sol*

Bu iki kavramın tarihsel kökeni, dinlerin sınıfsal kökenleri; çoban oğlu Peygamberler ve şehzâde Peygamberler; İbrahimî dinlerin Nemrudî dinlere dönüşmesi; Kureyş'in, ümmi Resul'ün hilafetinde devamlılığını sağlaması. Sûnnîlerde Mütevekkil, Resul'ün imametinin sembolü; Şia'da Şah Sultan Hüseyin, Ali'nin Zülfikârı'nın sembolü, Molla Muhammed Taki Meclisi de Ali'nin ilminin sembolü oldu! Tevhit ve şirk, Kabil'den Deccal'a kadar! Ahir zaman, Habil'den son zamanın kaimine kadar.

"İnsanlar tek bir ümmet idi." Sonuçta "Hüccet gerçekleşince insanlar mal konusunda eşitlenir." Son olarak da gelecekte insanlık tarihinin alınyazısının tasviri (Nehc-ül Belâğa, 200 Hikmet): "Dünya bize dokunduktan sonra kokar."

### *Kur'an'ın Sınıfsal Yapıya Bakışı*

Kur'an buyurur ki:

*"Altın ve gümüşü biriktirip de bunları Allah yolunda harcamayanları acıklı bir azapla müjdele!"* (9/Tevbe Suresi, 34)

*"Onlar, nice nice bağları, pınarları bırakmışlardı."* (44/Duhan Suresi, 25)

*"Mal ve evlat çoğaltma yarışı sizi oyaladı."* (102/Tekasur Suresi, 1)

*"Alışverişlerinde hile yapanların vay hallerine."* (83/Mutaffifin Suresi, 1)

*"Mal toplayarak onu tekrar tekrar sayan, diliyle çekiştirip alay eden kimsenin vay haline!"* (104/Hümeze Suresi, 1,2)

Allah ve tağutun zıtlığı.

Eşraf, haddi aşanlar; hâkim gücün sınıfsal üssü (Firavun).

Sınıfsal sorumluluk açısından dinin tarifi: *"Dini yalanlayanı gördün mü? İşte o, öksüzü iter, kakar. Yoksulu doyurmaya önayak olmaz..."* (107/Maun Suresi, 1–4)

Sorumsuz bir dine; halkın alınyazısına ve mazlumun serüvenine yabancı, ondan uzak manevi dindarlığa karşı bir nefret: "O namaz kılanlara yazıklar olsun."

Allah'ın Sıfatı: Adaleti ayakta tutan, adil.

Peygamber'in risaletinin peygamberlerin ve kitapların gönderilişinin temel amacı: *"Biz Peygamberlerimizi kesin kanıtlarla gönderdik, insanlar arasında adil bir düzen kurulsun diye onlarla birlikte kitabı ve ölçüyü indirdik"* (57/Hadid Suresi, 25)

Birbirine karşı iki cephe. Bir cephede kâfirler, Peygamberlerin ve adalet isteyen halkın katilleri. *"Zillet ve meskenete düştüler ve nihayet Allah'tan bir gazaba uğradılar. Evet, öyle oldu, çünkü Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlar ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı. Evet, öyle oldu, çünkü isyana dalıyorlar ve aşırı gidiyorlardı."* (2/Bakara Suresi, 61)

### *Peygamber'den Sonra İslam'ın İki Sınıfsal Eğilimi*

Ali ve Şia, Ebu Bekir ve Ehli Sünnet. Her iki eğilimin partizanca ve sınıfsal çehreleri:

Selman, Bilal, Mikdat, Ebuzer... (Şia)

Ebu Ubeyde, Halit, Amr b. As, Abdurrahman b. Avf, Osman...(Ehl-i Sünnet)

Ebu Bekir ve Ömer; her ikisi orta sınıfın, orta yolun çehresi, İslam devriminin Muhammed'den Muaviye'ye geçişinin aracıları, Beni Haşim'den Kureyş'e, soldan sağa, imametten saltanata, devrimcilikten muhafazakârlığa, ümmetten imparatorluğa geçiş.

Osman'ın döneminde Müslümanların zevkine düşkün oluşu, mücahitlerden yeni bir aristokrat sınıfının teşkil edilmesi ve bu sınıfın eski aristokrat sınıfla hemcins oluşu, Ali'nin bu sınıfla mücadelesi, Muhammed dönemindeki devrimci zühde vurgu yapmak ve Allah'a ibadet eden devrimci bir toplumda mevcut yapıyı ve dünyaya tapmayı reddetme. İslamî tevhit toplumunda sınıfsal şirk; tevhidi, felsefî ve kelamî kalıplara sıkıştırmak; onun gerçek hayattan, toplumsal sistemden, ırksal, sınıfsal, ai-

levî ve millî ilişkilerden uzaklaştırılması, kaybolması. Şam'da hilafet, Roma Sezarı'nın, Bağdat'ta İran Hüsrevi'nin, Kufe'de ise ümmî Muhammed'in varisi.

Hüseyin, son direniş ve yenilgi; halka karşı eşrafın, saltanatın ve sermayenin son zaferi. Nihayet Hüseyin, mazlum sınıfın devriminin ve hâkim güce karşı isyanın timsali. Toplumun iki sınıfa bölünmesi; varlıklı sınıf ve yoksul sınıf. Yeni zorba sistemde İslam'ın "hâkim İslam Sünnîlik" ve "mahküm İslam Şiîlik" diye ikiye ayrılması. Ebuzer'in; Osman ile Kabul Ahbar ve Abdurrahman b. Avf'ın muazzam servetinden dolayı savaşı. Her ikisi de İslam ile açıklanan belirgin sınıfsal cepheleşme.

***Peygamber'in Sınıfsal Yapıya Bakışı***

1- Putlara karşı duruşu.

2- Kureyş'e karşı duruşu.

3- Medine'ye giriş; köşk sahiplerine karşı Cabir b. Abdullah'ın evi ve o iki yetimden bir parça toprak.

4- Onun davetine karşı Arapların aykırı sınıfsal hassasiyetleri. Onun rehinelerinin sınıfsal çehresi (insanların en rezilleri)

5- Bizzat kendisinin sınıfsal kökeni, ümmî Resul'ün çobanlığı, peygamberlikten önceki Muhammed ile ilgili Kur'an'ın tasviri.

6-Sınıfsal yapılaşmaya karşı sosyal eylemler; aristokratik değerlere karşı mücadele; eşeğe binme, üstelik çıplak vaziyette ve arkasına da birini bindirerek; ordunun ve halkının gözü önünde nasır bağlamış işçinin ellerini öpme; uzun sakal, uzun cübbe, uzun elbise ve giysi ile mücadele etme, bunları reddetme; altını, altından yapılmış süs eşyasını, kap kacakları reddetme; kendisinin hayatı, giysisi, merkebi, evi, yiyeceği ve ev eşyası.

7- Aristokrat olmayanların atanması, görevlendirilmesi: Salim, Kuba halkının imamı; Habeşli köle Bilal, İslam'ın resmî müezzini; köle oğlu Usame'nin Müslümanların en büyük ordusuna komutan olması, üstelik aristokratlar ve büyük adamlar bu orduda asker olduğu halde.

### *Propaganda Mücadelesi*

"Kim bir zengine karşı boynunu bükerse, dininin üçte biri gider."

"Ben ve dünya?!.. Ey dünya! Çek elini üstümden, git benden başkasını aldat." (Hz. Ali)

### *Fakirlik ve Servet*

"Az kalsın fakirler, kâfir olacaktı."

"Dünyası olmayanın ahireti de yoktur."

"Fakirlik bir kapıdan girince iman diğer kapıdan çıkar." (Ebuzer)

# ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bugün bütün sosyologlar, insanın kendinden uzaklaşmasının ve kendine yabancılaşmasının etkenlerinden birinin "uzmanlaşma" olduğunu kabul ederler. İhtisas, çok boyutlu insanı –ki bütün insanlar çok boyutludur– tek boyutlu yapar.

Örneğin; tanıdığınız olan bir ayakkabıcı sizinle karşılaştığında önce farkında olmadan gözü ayakkabınıza doğru kayar, sonra sizin hal hatırınızı sorar. Gözlükçü de öyledir, göz doktoru da. Aynı şekilde bir terzi önce elbiselerinizi görür, sonra sizi. Berber de aynı şekilde. Bir doktor sizi hatırlamadan önce sizin mizacınızı hatırlar, sonra sizin durumunuzu sorar. Bir doktor birini düşünüp derinlemesine baktığında ve içini incelediğinde, bizim anladığımız içselliğin dışında daha çok bağırsaklarının, böbreklerinin ve midesinin durumuna bakar. Bu nedenle "uzmanlaşma"nın insanı "tek boyutlu"laştırdığı ortadadır. Marcus'un deyimiyle: "Tek yapı."

Maalesef "medeniyet", "ihtisas" (uzmanlaşma) temeline dayanır. Yani ihtisas olmadan medeniyet olmaz. Siz çinicilik alanında, ben şiir dalında, o mimari alanda, şu beyefendi fıkıh dalında olmadan ilerleme kaydedemeyiz(!)

Filozoflardan birinin dediği gibi: "Medeniyetin temeli, insanın kendine yabancılaştığı saatlerde atılmıştır." Ya da "Medeniyet, insanın kendine yabancılaştığı saatlerin mahsulüdür."

Hareketler nasıl ortadan kalkar?

Meydana gelen bir hareket, milletin tamamını gönüllü yapar ve "millî birlik" icat eder. Farklı sınıflardan, gruplardan, tiplerden ve alanlardan bir "tevhid / birlik" meydana getirir. Düşmanla savaşmak için hepsi silah kuşanır, hepsi hayatlarını birbiriyle ortak eder, hepsi kardeş olur. Sınıfsal farklılıklar ortadan kalkar, tipler ortadan kalkar, kültürel ayrılıklar ortadan kalkar ve hatta dilsel ve grupsal ihtilaflar dahi ortadan kalkar. Hindistan'da İngilizlere karşı "vahdet" ihtiyacı öyle bir dereceye varmıştı ki; Hindular, en içten iyi niyetlerini göstermek amacıyla ve Müslümanların hatırı için ineklerini keserlerdi. Yani daha yüce daha

yüksek bir "vahdete" ulaşmak için, kendi fırkalarının mukaddesatından fedakârlığın ve feragatin zirvesini ortaya koyarlardı. Bir hareket bu dereceye ulaşabiliyor.

Daha sonra iş başına gelince yine grup grup olurlar. Bir kısmı idarî memur olur, bir kısmı asker. Bir kısmı siyasetçi olur, bir kısmı din adamı. Bir kısmı dış ilişkiler uzmanı olur, bir kısmı iç ilişkiler uzmanı, diğer bir kısmı da iktisatçı olur... Bütün bu mücahitler "uzman" olur. Sonra ruh kaybolur ve beden parça parça olur. "Medeniyeti" reddedemeyen ve "Benim istediğim toplum ileri bir toplum olmalı, sanayisi ve bilimi ileri olmalı, yani ihtisas olmalı" diyen bir sosyolog şöyle bir çözüm yolu üretir kendince: "İnsanın ihtisas alanının içinde kendine yabancılaşmaması için bir memur aynı zamanda birkaç saat bahçıvanlık yapabilir, üniversite hocaları ve bakanlar fabrikada birkaç saat çalışabilirler." Bu gibi çözümler şimdilik var, ancak yine "yapay" bir biçimde. Bugün devrimci ülkelerde böyle bir uygulama söz konusudur. Örneğin bakanlar, milletvekilleri, genel müdürler, üniversite hocaları ve diğer şahsiyetler gidip fabrikalarda ve tarlalarda çalışabilirler. Ya da bir kişi bir saat yazı yazar, iki saat mütalaa eder, fabrikasında da beş saat çalışır. Ancak bu yapay ve taklidi bir programdır. Zira yine asıl işi, o "asıl işi"dir.

Ancak, hakikî anlamda tarihin "uzmanlaşma"nın olmadığına tanıklık ettiği tek dönem, gerçekten Peygamber dönemidir. Burada sosyal uzmanlık göremezsiniz. Yani bütün Müslümanlar hep birlikte işin ehli, fikir adamı, iman ehli, mücadele adamı, (çölde) çalışma adamı, ziraat ehli, soysal adam, hukuk adamı, mescit ve ibadet ehli ve siyaset adamı idiler. Peygamber'in kendisi bunun örneklerinden biridir. Peygamber için belli bir "tip" tayin edemezsiniz. Onun nasıl bir tip olduğunu bilemezsiniz. İşçi özelliği mi var, savaşçı tipi mi, tüccar tipi mi? Aile dostu, ailesini seven, iyi bir baba ve iyi bir koca mıdır? Sosyal, siyasetçi ve halkçı bir tip midir? Yoksa gelen herkesin sorunlarını çözen bir "taklit mercii" midir? Ekonomist midir acaba, yoksa siyasî

askerî bir lider midir? Yoksa zahit, arif, kendini inşa eden ve içe yönelen bir kişilik midir? Onun şahsiyetinde bunların hiçbirini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Hz. Ali veya diğer bütün sahabiler, hatta Ebu Bekir, Ömer, Ammar ve Peygamber'in eğittiği herkes için aynı durum söz konusu. Şu an yaşadığımız ihtilaflar ayrı, bunlar aslında toplumsal konular.

Şunu söylemek istiyorum: "Konuşmanın olumsuzluklarından biri, insanın diğer bütün ihtiyaçlarını –ki insan her şeye ihtiyaç duyar– göz ardı etmesidir. İnsan kendi zaaflarının farkına varmıyor, eksik yönlerini fark etmiyor." Konuşmacı; "Ben, beni dinleyen birçok kimseden daha zayıfım" gibi bir duyguya sahip olmaz, böyle bir şeyi hissetmez. Herkesten daha iyi konuştuğu için yalancı bir duyguya kapılır; dolayısıyla herkesten daha iyi düşündüğünü ve daha iyi olduğunu sanır. Bu duygu, bu his sapmanın ilk adımıdır. Oysa ben öğrencilerime karşı kendimi o kadar hakir gördüm ve aşağılık duygusuna kapıldım ki haddi hesabı yok. Zira şunu gördüm ki hatta benim vesilemle bu yola baş koymuş öyle kimseler var ki; amel ve "ahlakî erdem" konusunda benden fersah fersah daha öndeler. Sonra aniden şu aklıma gelir ki ben, tribünlerin karşısında iken ya da sınıfta felsefe anlatırken nasıl bu zafiyetlerimin farkına varmadım.

**Soru:** Barutun görevi fişeği tetiklemektir. Ağırlık açısından hafif olabilir. Ancak yaptığı iş daha önemlidir. İlk görevi barut yapıyor?

**Cevap:** Teknik açıdan doğrudur. Ancak şu açıdan bakıldığında durum farklı: Bu barutun kendisi bir parçayı ateşlemekten başka bir şey olmadığı halde, kendisinin her şey olduğunu sanır. Bir diğer konu da şu ki (evrim konusunda da olduğu gibi): "Daha fazla iş yapan her organ daha güçlüdür. Daha az işi yapan her organ da daha zayıf olur ve yavaş yavaş yok olur." İnsanın zihni de organlarından biridir. Konuşmacı ve yazarın sadece zihni çalışıyor. Ben bazen şöyle düşünürdüm: Bir makale yazdıktan sonra eğer öğle yemeği yemesem bile sadece sağlık açısından zararı olur. Bundan sonra eğer ölsem de önemli değil.

Doğrudur ki bu davranış ihlâsın göstergesidir. Ancak aynı zamanda bir sapmanın da işaretidir. Zira ben bu yazıya gereğinden fazla değer verdim, hassasiyet gösterdim ve kıymet biçtim. Zira bu yolla sadece zihin çalışıyor. Böyle bir konuşmacıdan, vaiz bir adamdan, kimse ne amel bekler ne servet biriktirmesini ne para vermesini ne de iş yapmasını ister. Sadece bir meclis oluşturulur, "beyefendi" teşrif buyurur ve "buyurun!" denir. Sonra bu öyle hal alır ki yavaş yavaş bütün yeteneklerini kaybeder ve sadece zihin yeteneği ve hafızası ve konuşma yeteneği gelişir. Böyle bir adamda, bir organ diğer organdan doğal olarak daha büyük olur. "Tek tip" olur. Sapmış, yoldan çıkmış biri olur. Aynen sadece boynu gelişen bir adam gibi ya da sadece burnu büyüyen biri gibi. Böyle bir hal alır. Sonra da adam gururlanır, gönül rahatlığı ve memnuniyet duygusuna kapılır ki yoldan sapmanın ve uzaklaşmanın ilk adımıdır gönül rahatlığı. Sonra adam darbe alıyor. Ya dilini keserler ya kalemini kırarlar veya saf dışı ederler. Yenilmişlik duygusuyla kendini değerlendirmeye tabi tutar. Zaafları ortaya çıkar ve vücudunun manevî organlarının yıllarca nasıl sönmeye yüz tuttuğunu, hiç kullanılmadığını ve zayıf kaldığını fark eder. Oysa önceden sıradan biri olan kimselerin çalışma ve tecrübe sayesinde geliştiklerini, kendinden daha öne geçtiklerini görür.

Şu içinde bulunduğumuz durumu göz önünde bulundurun: Bunca "din adamı"nın, neden bu çağın ihtiyaçlarını anlamadığını öğrenmek istiyoruz. Neden kimsesiz, yoksul sınıfları anlamıyor? Niye sınıfsal farlılığın farkına varmıyor? Niye sömürüyü anlamıyor? Neden bizim fıkhımızı bir avuç zenginin menfaatleri dışına çıkarmıyor? Neden? Neden?

Bu nedenler yersizdir. Bu eleştiriler yersizdir. Zira bir ruhanînin hayatına bakarsanız, ondan böyle bir beklenti içinde olmamanız gerektiğini anlarsınız. Çünkü o, bir sistem oturtmuştur ki şu işleri yapar; fıkhî ve dinî hükümler ve... Sonra "toplumsal bir şahsiyet" olmuştur artık. "Toplumsal bir şahsiyet" olduğu için de ister istemez genellikle zenginler ve makam sahiplerinden oluşan

diğer toplumsal şahsiyetlerle oturup kalkar. Hatta gerçekten Ali dostu, Muhammed dostu bir kimse bile olsa, Kur'an bilimci ve bütün hayatını İslam'ın içinde bile geçirse; sosyal ilişkiler açısından o "haysiyet" açısından kendi seviyesinde bulunan kimselerle irtibatlı olur. Haysiyet ve onur açısından fakih olan büyük bir şahsiyetle irtibatlı olan kimseler kimlerdir, dersiniz? Ya esnaf kesiminden büyük bir şahsiyet ya büyük bir sosyal şahsiyet ya büyük bir siyasî şahsiyet veya varlıklı meşhur bir şahsiyettir. Bir çiftçi veya işçi ki falan Ayetullah'ın hem müridi hem de mukallididir, bütün aile fertlerini de bu hocanın fıkıh risalesine göre yetiştiriyor; hatta bir hocayı kendi sofrasına davet etmeyi hiçbir zaman aklının ucundan bile geçiremez. Şimdiye kadar böyle bir olay olmuş mudur? Asla böyle bir beklentisi olamaz. Kendisi ile o hoca arasında yıkılması mümkün olmayan gizli bir duvar örülüdür. Aslında ister istemez yüksek sosyal tabakada mahsur kalır. Böyle olunca da doğal olarak halkın neler çektiğini hissedemez. Kur'an ayetleri ve rivayetler de her zaman şöyle tahrik eder onu: "Halk yığınlarıyla kaynaşmalısın", fakirlik var, "Az kalsın fakirler, kâfir olacaktı." Ancak onun tek hissettiği şey; örneğin yaza doğru, etrafındaki beylerin bir kısmını toplar, onların başını okşar, dinî açıdan teşvik ederek onların gözünü boyar. Sonra İslamî yolculuk misyonunu da yerine getirdiğini sanır. O, "sınıfsal kalıplar" içine hapsolduğu için, bundan daha fazlasını anlayamaz, anlamamalıdır da. Ancak bugün, kendini inşa etmede; yirmi bin tümen maaş alan bir mühendis, lüks ve şatafatlı bir hayat içinde gül gibi yetişen bir genç, onun itikadî inancı kendisini şuna zorluyor: Git ve bağlı bulunduğun sınıftan kop, uzaklaş. Köylüye, işçiye git. Daha ötesi git bir fabrikada sekiz saat çalış ve işin ne demek olduğunu gör. Ellerin nasırlaşması nasılmış gör. İki metreye üç metrelik bir odaya beş kişilik bir aileyi sığdırmanın fizikî açıdan ne demek olduğunu bir gör. Psikolojik açıdan, ruhsal açıdan, eğitim açısından vb. bunları biz bir kenara bıraktık. Sen bunları boş ver. Sen bunlara fizikî açıdan bir yer yap. Gidip görmen gerek, sadece gidip konuşmak için, onlara rehberlik etmek için değil; aksine kendini adam etmek için, kendin adam

olman için. Yani varisi olduğun zindandan, toplumsal zindandan, doğduğun ve doğuruldugun zindandan kurtulman için. Güzel! Ancak böyle bir şey mümkün değil. Biz ister istemez hangi tipten olursak olalım, bu tip biz doğmadan bize dayatılır. Örneğin Farsça dayatıldığı gibi, sosyal durumumuz da bize dayatılıyor. Arkadaşlarımız da önceden tayin edilir ve bize dayatılır. Sonuçta ister istemez "hassasiyetlerimiz" de toplumsal ortamımızın etkisinde şekillenir. Sosyal ortamımız nasıl ise dinimiz de aynı şekilde olacaktır, imanımız da öyle olacaktır; edebiyatımız, sanatımız, zevkimiz ve devrimci yapımız dahi o dar kalıplara sığdırılmalı.

İslam Peygamberi'nin yaptığı temel uygulamalardan biri de bireyleri bulundukları toplumsal, sınıfsal ortamlarının ve coğrafî sınırlarının dışına fiilî olarak çıkarmasıdır. İnsanın iki zindanı vardır: Biri "toplumsal zindan" diğeri "coğrafî zindan." Dünya coğrafyasının "x" yerinde dünyaya gelmem, benim için yanında bir miktar dayatmayı da getirir. Ben eğer İsviçre'de, Mısır'da veya Tanzanya'da doğmuş olsaydım, şimdi farklı olurdum. Bu nedenle bu coğrafî ortamın kendisi benim için bir ortam hazırlamıştır.

En azından bu zindanı daha fazla büyüt, hiç olmazsa duvarlarını genişlet, bir kalede mahpus kal en azından, bir hücrede değil.

... Bizim din âlimlerimizin dile getirdiği sosyolojik bir mesele –ki çok ilginçtir– şu ki; bizim taklit mercilerimizin ve ruhanilerimizin çoğu köylüdür. Yani en azından %99.5'i köyden gelmiştir. Köy nasıl bir dokuya sahiptir? Köy bütün büyük toplumlar gibi üç boyutlu bir dokuya sahiptir. Jandarma, imam ve ağa. Bu üç kişi hükmeder, diğerleri ise reayadır. Yani bir "hiç"tirler, hayvanlar seviyesinde! Gerçek anlamda yaşayan bu üç kişidir. Şimdilerde bu üç kişiye "doktor" da eklendi. Bunlarının üçünün yerine yağmalıyor.[21] Ancak bunlar yeni meseleler-

[21] Bir doktor köye gidince, ağa, molla, jandarma ve çapulculara bir yenisi daha eklenerek kendisi de köylünün malını talan etmektedir. Ben bir doktor tanıyorum. Bizim oranın köylerine gitmişti. Beş altı yıl çalıştıktan sonra o

dir. Fakat genel olarak köyün tarihsel dokusunda halka hükmeden o üç kişi vardı. Her üçünün birbiriyle daima irtibatları vardı. Bu üç kişinin ilişkisi çok samimî, dostane ve yakın bir ilişkidir. Ağa dışındaki iki kişi de ağanın etkisi altındadır. Zira asıl olan ekonomidir ve diğer iki kişi (imam ve jandarma), onun ürünüdür. Sonra bu adamın çocuğu bu kişilik yapısı ve bu ilişki ile –ki köy ağasının etkisi ve hükmü altındadır– gelir ve ders okurdu. Sonra "Sikatul İslam", "Huccetul İslam" ,"Ayetullah" olur ve sonra "Ayetullahil Uzma" olurdu, kişiliği yücelirdi. Ancak babası olan köy imamının köyün hanı ile kurduğu ilişkiyi; yaşadığı memlekette, o memleketin hanıyla devam ettiriyor. Bakın, öyle oluyor işte. Toplumsal ilişkisi nitelik açısından değişiyor ancak nitelik açısından herhangi bir farklılık arz etmiyor. Yani "nicelik" bir gelişme ve ilerleme kazanıyor, hacim, sınır ve alan fark ediyor; ama ilişki, o eski ilişkinin ta kendisidir. İkinci bir mesele de şudur ki; "medreselerimizde" hâkim olan anlayış, yine o anlayıştır. Yani bu aç talebeye sınıfsal yapılaşmadan söz ettiğinde zenginden daha sağcı kesiliyor. Biz nice adamlar gördük ki dinî eğilim ve anlayışa sahiplerdi ve kendileri maddî açıdan yoksul idiler; ancak dinî düşünce açısından en sağcı adamlardan bile daha sağcıydılar.

Birine "nasıl düşünüyorsun?" diye sorarlar. Oysa önce "ne yediğini" sormak gerekir. Bu genel bir kuraldır. İstisna olanlar hariç ki istisnalar kaideyi bozmaz. Bu beyefendinin nasıl düşündüğünü anlayabilmen için, önce onun nereden beslendiğini sorman gerekir. Nereden besleniyorsa, oradan düşünüyor. (Midesini nereden besliyorsa düşüncesini de oradan besliyor). Başka türlü olması mümkün değil.

Peygamber'in hicreti sadece bir şehirden başka bir şehre intikal etmek değildir. Bir insan tipinden bir başka tipe intikaldir. Veraset yoluyla gelmiş, geleneksel kanser dokusu topluluğundan intikal. Bir beze gibi onu kökünden kazımak, onu dışarı atmak,

kadar para biriktirmişti ki bütün o köyleri süpürüp toplasalardı, o kadar paraları çıkmazdı. Bu kadar parayı nereden getirdi, bilmiyorum? Belki de yarattı!

özgür ve farklı bir dünyaya gelmek. Kendini inanç esasına göre inşa etmek ve ilişkileri hızlandırmak, iki katına çıkarmak. Mekke'de sürü sahibi olan, tacir olan, aristokrat olan bir kimse doğal olarak Ebu Süfyan ve Ebu Cehil'in yanında olacak; Darunnedve'dekilerden başka arkadaşı olmayacak. O ileri gelenler ve aristokrat meclisinin dışında başka bir uğrak yeri olmayacaktır. İsterse iyi bir adam ve güzel fıtrat sahibi olsun (Ebu Talip gibi). Zira o, "havayı" teneffüs etmediği için "Muhammedî" düşünemez. O, bu ortamdan çıkmalı, buradan çekilmeli ve koparılmalıdır. Aksi takdirde İslam'ı da kalbinin üzerine bir dekor, bir deri gibi yerleştirir. Müslüman da olur, fakat yine "özü" Kureyşlidir. Öyleyse onu buradan "hicret" kancasıyla koparmalısın ve özgür bir ortama yerleştirmelisin. Oradan uzaklaştırıp Medine'de işine bağlamalı ve onu adam etmelisin.

Her zaman orada oturan, her zaman eli öpülen, bütün arkadaşları aristokratlardan ve ileri gelenlerden oluşan, şeceresi Hz. Âdem'e kadar bilinen ve herkesin kendisi için çalıştığı, başkalarının getirip kendisinin yediği bir beyefendi, birçok şeyi anlayamaz. İşte Peygamber böyle birini Medine'ye getiriyor. Bu adam aç kalıyor ve ilk defa açlığın ne demek olduğunu anlıyor. Üstelik sözle değil, aksine midesinde bir açlık hissederek. Sonra evi yok, birkaç gece mescitte uyuyor. En ufak bir kımıldamada uykusu kaçan adam, şimdi burada, mescitte uyumalı. O da nasıl bir mescit! Ev istiyor ev yok, yemek istiyor yemek yok, o derece hasta olmuşlardı ki; "Medine'nin havası Kureyş halkı için öldürücüdür." diye yaygara kopmuştu. Öyle anlaşılıyor ki, "Hepsi ölüyor, hepsi kısırlaşıyor, Müslümanların Medine'de kısırlaştığı" dedikodusu yayılıyor. Bu nedenledir ki Medine'de ilk çocuk dünyaya geldiğinde kısır olmadıkları anlaşıldığı için, Müslümanlar düğün yaptılar.

Talihsiz dört hurma işçisi Arabın bir köyde yaşadığı bir dönemde o, Medine'de yaşamayı gururuna yediremiyordu. Üstelik şimdi çalışması da gerekir (hem de açtır). Güzel! Sermayesi de

yok. Malı mülkü de orda kaldı, onlara el koydular. Çocuklarını da aldılar ve geri vermediler.

İlk defa açlık. Ayrıca çalışmak gerekir. Ama nasıl? Burada masa başında oturmak da yok. Bir amele gibi gidip sokakta beklemelisin. Ebu Bekir Bey! Doğrudur ki çok muhteremsin, şahsiyet sahibisin! Ama burada bir amele gibisin. Aynen şehre girmiş bir amele gibi. Üstelik iş de yok. Değil Evs ve Hazreç'in yanında, hatta Yahudilerin –üstelik eşleri ölmüş ve işçileri olmayan dul kadınların– yanında çalışması gerekir. Keçilerini sağması ve hurmaları varsa onların bakımını sağlaması gerekir ve... Peygamber de bu ameleler gibi çalışmalı. Sonra onlar Peygamber'e, "Sen işine bak (Peygamberliğini yap), biz senin yerine çalışır, seninle bölüşürüz." derlerdi. Bütün bunlar, günde iki hurma kazanıp karınlarını doyurmak için.

Bunlar zamanımızda artık teorik meseleler olmuştur. Ancak hayatı bu şekilde değişen birinin İslam'ı da değişir. Öyle bir İslami anlayışa sahip olur ki artık biz onu anlayamaz duruma düşeriz. Denilir ki oruç, insanlar açlığı hissetsinler, kavrasınlar diye emredildi. Ancak bizim müşahede ettiğimiz, yılın tüm vitamin eksikliği Ramazan ayında telafi ediliyor. Bu ne biçim açlık. Allah'ı mı kandırıyoruz? Bu dinle alay etmektir. Çalışmayan, iş yapmayan bir adam neyin orucunu tutar? Orucun ne olduğunu anlayamaz. Onun yaptığı bir rejim değişikliğidir. Bunda minnet edecek bir durum yok. Onun cinsinin değişmesi lazım. Biz Müslümanlardan herhangi birimiz bir gece bu şehrin güneyinde bizden iki kilometre mesafede bulunan, üstelik bundan daha muttakî, itikadı daha güçlü olan, dindaşımız, din kardeşimiz olan Müslümanın yanına gidebilsek ve eğer kendisinin bir ömür boyu yaşadığı ve çocuklarını büyüttüğü yerde bir gece onun yanında yatabilsek; bir gece çocuklarımızla onların sofrasına gidip beraber otursak; o zaman, "kardeşlik" nedir kavrar ve hissederiz. Yoksa eğer Süleymaniye'de yaşayan o adam ile aramdaki iki kilometrelik mesafeyi korursam, sonra kalkıp din kardeşliğinden söz etsem; bu, sadece lafta kalır. İstersem bir yığın

ayet söyleyeyim, ardından şiir okuyayım, onun da ardından hadis söyleyeyim, sosyolojik konularda tahliller yapayım. Bunlar boş sözlerdir. Bunlar konuşma sanatıdır, sosyal gerçeklerle bir ilgisi yoktur.

Şu vaziyet, utanılacak bir durum değil mi: Bazıları maddiyata inanabilir, sosyal hayattan ve dünyadan kopabilir. İslam'ın ahlakla ilgili bunca derin tahliline rağmen maddî bir ideoloji ile karşılaşınca dünyayı kenara bırakır, sonra da gidip mahrumiyet içinde hayat sürerler ve mahrumların dertlerini paylaşırlar. Gece gündüz vaizlerin dünya ile ilgili vaazlarını dinleyen bizler; dünyanın bizi ne kadar bozduğunu, ifsat ettiğini kabul ediyoruz. Şimdi bu vaazları dinleyelim, hatta kendimiz bu konuları insanlara öğütleyelim; sonra da dünya bataklığında batalım ve dünya zindanında ölelim, öyle mi? Bu şekilde, mahpus olduğum ve bu sözlerin hiçbir faydasının olmadığı ortada. Bu sözler hiç kimsenin alınyazısını etkileyemez.

Bu din, paranın esiri olduğu müddetçe hiçbir şansı olmaz. Hiçbir taklit mercii, hiçbir müftü, hiçbir vaiz ve hiçbir yazar dinin olmadığı sürece onun için çalışmaz. Bu bizim ruhanilerimiz dahi, eğer bir dayanak olmazsa; çalışmazlar. Böyle bir durumda da bu dinden ne beklenebilir? Dayanağını paradan alan bir din; ister istemez paranın savunucusu, koruyucusu olacaktır. Başka türlü olması mümkün değil. Zira her ikisinin birbirine emeği geçmiştir ve birbirlerinin üzerinde hakları vardır.

Şimdi komünistlerin gelip kitlelerden, halktan ve dünya ile mücadele etmekten söz etmeleri gerekir. Aslında kendi düşüncelerinin alt yapısı dünyaperestliktir. Bu düşünce tarzı bu çerçevenin dışına çıkamaz. Her zaman tevhidî dünya görüşünü, Allah'ı, irfanı, Ali'yi vb. düşünen, bunları söz konusu eden bizlerin de fıtratı böyle oldu aslında. Fıkhımız böyle oldu, tefsirimiz, kelamımız, vaazımız, din âlimlerimiz hep bu hale geldi. Bu nedenle çarşının da, pazarın da öyle olacağı aşikârdır. Aslında bu ilişkiyi kesmek lazım. Gerçekten de ben; İslam'ın, ruhaniyetin kuşatmasından kurtulduğu dönemde ümitlendim. Bakın, şimdi de

esas gücün resmî din adamlarının, bu taklit mercilerinin elinde olduğu bir gerçek. Ancak İslam; resmî olmayan kitlelerin arasından gerçek fedakârlar, fedaîler ve âşıklar bulmuştur artık. Böyle bir şey hiç beklenmiyordu. Bunlar "para" ve "din" ilişkisi çerçevesinde mahsur kalmadan bir aşık gibi İslam'ı hissettiler, zamanı hissettiler, tarihin yönünü ve gidişatını fark ettiler. Şimdi de dünya çapında İslam'ın çehresini değiştirdiler. Bu nedenle İslam bizim din adamlarımızın ölümüyle, –Allah'a şükür– ölmeyecektir. Zira bugün Filistin'den Türkiye'ye, yani Uzakdoğu'nun en uç noktasından Avrupa sınırına kadar İslam, bu topraklarda aynen yeni bir risalet, yeni çehreler, yeni bir vahiy gibi yeniden canlandı ve yeni bedenlere taze can kattı. Bütün umutlar buna kaldı. Bizler bu harekete katkıda bulunabildiğimiz ölçüde –bir sıcak çorba ya da buradan geçen kervanlarına kahvehanede bir çay ısmarlama şeklinde bile olsa– İslam'a hizmet etmiş oluruz. Ancak, "molla"nın bize çizdiği çerçevede –eğer şu kadar versen ve falanca hayırlı işi yapsan, artık senin işin tamam gibi– davranırsak hem kendimizi kandırırız hem Allah'ı hem de halkı. Hiçbir değeri de olmaz!.

İyiliklerimizin hiçbir değeri yok. Çünkü "hedefi" belli değil. Eylemler, bir "hedefe" sahip olmakla değer kazanır. Aksi takdirde tek başına eylemin bir değeri yok. Eylemin büyüklüğünün ve küçüklüğünün bir değeri olmaz. Eyleme değer veren onun yönüdür, hedefidir.

Bugün her açıdan umutsuzluğun, karamsarlığın ve zayıflığın hâkimiyeti söz konusudur. İslam'ı yok etmek için dünya güçleri; hiçbir zaman şimdiki kadar birlik olmamış, İslam'ı bu derece tehlikeli görmemiş ve İslam'a karşı bu kadar tuzak kurmamıştır. Ancak buna rağmen, bu tehlikenin kendisi insanı umutlandırıyor. Şöyle ki; (İslamî hareket) var olmasaydı, düşman bu tehlikeyi hissetmezdi. Demek ki bu hareket var. Yoksa daha önce de Çin'de veya diğer ülkelerde 60-70 milyon Müslüman yine yaşıyordu. Bir azınlık olarak yaşıyorlardı ki diğer azınlıklar gibi geri kalmışlardı ve ölü sayılırlardı. Ancak şimdi gerçek an-

lamda varlar. Bu nedenle dünya çapında bir tehlike olarak algılanıyorlar. Öyleyse tek başına bu telakki dahi, umudun ve imanın göstergesidir. Bizler gerçekten dine olan inancımız ölçüsünde şunu iyi bilmeliyiz ki; dinin ayakta durması, bu geleneksiz, göreneksiz, usulsüz, aristokrat olmayan, teşrifatsız, makamsız, mevkisiz, abasız, cübbesiz, fedakâr adamların gayretlerine bağlıdır. Bütün varlıklarını taze iman yolunda feda eden; hiçbirinin ismi dahi hiçbir yerde yazılı olmayan, bu isimsiz fakir fukarada; ne hürmet ne eşrafiyet, ne makam ve mevki, ne ders ne medrese, ne mürit ne mürşit var. Bunlar sıfırdan ve temelden İslam'ı savunmak ve dünyada İslam'ın çehresini değiştirmek için bir anda coştular. Böyle olunca da bu hareket, İslam'ı kesinlikle diriltecek ve dünya sahnesinde kendinden daha fazla söz ettirecektir. Hatta söz edilmeye başlandı bile. Ben 10-12 sene önce Paris'te iken 7-8 Müslüman genç dışında kimseyi göremiyordum. İran'dan kendi yerlerine başkalarını getirirlerdi. Bunların dahi imanlarını ne kadar süre muhafaza edebilecekleri –bir yıl mı, iki yıl mı ya da üç yıl mı?– belli değildi. Zira (imanları) beslenmediği için, zayıftı ve zamanla ölürdü. Ancak şimdi Müslümanların, orada bir harekete sahip olan en büyük güç olduğunu görüyoruz. Öyle bir hareket ki heyecan verici, etkili ve sorumluluk sahibidir. Bir güce dönüştü, büyüdükçe büyüyor ve gerçekten bir onuru var. Yani "varlığı" ve "mevcudiyeti" Batıda hissediliyor. Sadece İranlılar arasında değil, üstelik İranlı olmayan öğrenciler arasında (bu hareket devamlılığını sürdürüyor). Ve bunlar öncekiler gibi mürteci ve şer'î kurban peşinde olmakla itham edilenlerden değiller! Yok, hayır! Bunlar, şer'î kurban peşinde değiller, şer'î kurbanı buldular ve onunla mücadele etmekteler. Daha önce orada (Paris'te) bulunan birkaç Müslüman'ın elinde bir risale, bir de ibrik vardı. Oysa bugün Müslüman gençler, gerçekten bir nesildir. Eğer bunları görmezlikten gelirsek, kendimiz görmezlikten geliniriz.

Ben, öyle sanıyorum ki; bu sınıfın içinde mahpus kalmış ve öylece doğup büyüyen bizler kendimizi bu sınıfın, bu sınırların

dışına atmamız lazım. Sınıfsal, sosyal ve manevî bir harekete doğru yol almalıyız. Bu dünyada İslam adıyla doğmakta ve yayılmakta olan bu yeni hareketin içinde yer almalıyız. Bu düşünce tarzı kalıcıdır. Kalıcı olması yanında ayrıca bana göre dünya bu yöne doğru yönelmektedir. İdeolojilerin ve sistemlerin girdiği çıkmazlar; daha yirmi yıl önce biz "Bütün sorunları çözeriz." diyen çok ilerici ideolojilerin liyakatsizlikleri –ki gençler de, bu sistemlerin sorunları gerçekten çözeceğine inanırdı– İslam'a büyük bir şans sağlamaktadır. O zaman yani 30-40 yıl önce İslam bütün ideolojilerden daha geriydi. Çünkü geleneksel toplumda, çarşıda ve pazarda; mevcut sosyal şartların çarkını döndürmekten başka söyleyecek sözü yoktu. O, çarkı döndürüyordu ve "ruhanîler" de gerekli tevilleri yapıyordu, kenarından, kıyısından yamıyordu. Zira sahip olduğu birkaç müridin zekât ve humusu, ona azık olarak yetiyordu. Başka bir şeye de ihtiyaç yoktu. Gaip imamın da vekili idi, yeryüzünün ve gökyüzünün bütün açlarını da o doyuruyordu. Onca lafızlar, unvanlar, lakaplar... Fakat şimdi durum farklı. Bugün İslam ideolojisi, dünya çapında bir iddia sahibidir; uygulamada da bu doğrultuda insan yetiştirebileceğini göstermiştir. İnsanı, diğer ideolojilerin ulaştığı seviyeden daha öteye, en mükemmel bir biçimde gerçekten daha ileri götürebileceğini ortaya koymuştur. Yani insanın diğer boyutlarını, yeteneklerini de geliştirebileceğini ispat etmiştir. İnsanın bütün eksikliklerini –bu tarafa yönelsek bireyselliğe duçar oluyoruz; o tarafa yönelsek kapitalizme müptela oluyoruz; şu tarafa yönelsek faşizme, başka bir tarafa yönelsek tek tipliliğe ve irticaya müptela oluyoruz– ortadan kaldırabileceğini göstermiştir.

Bu, nihayet bugünün insanının peşinde olduğu felah ve kurtuluştur. Bizim gibi Müslümanlar değil, aksine sözünü ettiğim Müslümanlar ortaya çıkmakta ve bizleri geride bırakmakta. Biz, onlara nispetle eskimişlik duygusu içindeyiz. Onlar, bu çıkmazlardan kurtulmanın yolunu buldular. Bizler eğer bu sahneden uzaklaşırsak, ölmeye mahkûmuz. Tehlike, işte budur!!

Ben, sömürü kurbanı olmuş İslam'dan söz ediyorum. Yeryüzünde hiçbir kudret İslam kadar sömürüye kurban edilmemiştir. Bu nedenle bütün İslam ülkelerinin aydınları; İslam'ın kendisini özgürleştirme savaşı başlatmalı ki İslam, özgür olsun ve kurtulsun; Müslümanlar değil. Mesele Müslümanların kurtulması değil. Eğer Müslümanlar kurtulur da İslam esir kalırsa, bu defa hemen "irtica" zindanına düşerler. Bu durumda her zaman bugün gördüğümüz gibi bu kısır döngüde dönüp dolanmaları gerekir. İslam'dan uzaklaşıp başka bir ideolojinin peşine takılırlar ve yeniden başka şeylerin güdümüne girerler. Bu nedenle sömürüye karşı özgürlük savaşı, Müslümanların değil, İslam'ın savaşıdır (İslam milletleri, İslamî sınıflar ya da İslamî kitlelerin değil). İslam'ın kendisi, asırlar öncesine dayanan zindandan kurtulmalı.

Bugün dünyada verilmekte olan savaşı, halklar, kitleler kazanmakta ancak, İslam'a sahip olan halklar değil; aksine onlar hakkında yarım yamalak bilgiye sahip oldukları başka ideolojilere sahipler. Buna rağmen yeryüzünün en zorba güçlerinin burunlarını yere sürtüyorlar. Eğer bu muazzam ve derin kültürü ile İslam, bu halkların inisiyatifinde olsaydı; neler yapmazlardı ki? Bilindiği gibi Cezayir halkının sahip olduğu İslamî bilinç ve anlayış, çok yüzeysel, sathî ve sıradandı. Altı ayet ve iki dinî hikâyeden başka bir şey bilmezlerdi. Bu bilgi ve şuur; sahip oldukları kültürün en büyük mayasını oluşturuyordu. Tüm Afrikalılardan önce kendileri sömürüye karşı silahı kuşanıp savaş açtılar. Afrikalı siyahlar yirmi yıl sonra Müslümanların peşine düştüler ve onların yolunu takip ettiler. Onlar neden daha öndeydi? Çünkü onlar çok yüzeysel ve şeffaf bir İslamî kültüre sahipti.

Bu nedenle Müslümanları, halkları, insanları ve kitleleri kurtarmanın en birinci yolu; İslam'ın kendisini tümüyle belirgin bir sınıfın kontrolünde bulunan zindandan kurtarmaktır. Bu sınıf, bilerek ya da bilmeyerek "bu çağın gücüne", "hâkim sınıfa", kısacası "para"ya bağlıdır, onların güdümündedir. "Din" paradan beslendiği sürece, gayet tabiî paranın hizmetçisi olacaktır; hal-

kın hizmetçisi değil. Halkı, dinin "reayası" olarak görecek; dinin kurtardıkları olarak değil! Peygamber'in halkla olan ilişkisi ile bizim din adamlarımızın yoksul halk kitleleri ile olan ilişkileri arasındaki mesafeye bakın ne kadardır? Bir din adamının davranışı, "saray ehli" birinin davranışına mı benziyor; yoksa "Muhammed" ve "Ali" ye uygun bir davranış mıdır?

Peygamber'in kıyafetine bir bakın, Medine'de nasıl yürür? Yırtık bir külâh, iple ayağa bağlanan üstü açık bir çarık, dar ve diz kapaklarını geçmeyen bir elbise, kısa kollar, yuvarlak ve toplu bir sakal, saçları da omuzlarına kadar inmiş.

Aynı şekilde Hz. Ali ki savaştan döner ve henüz kılıcından kan damlamakta. Eve girip Fatıma'ya "Al, kılıcımı yıka." demekte. Bu da eşi; kollarını sıvıyor ve kocasıyla babasının kılıçlarını yıkıyor.

Peygamber'in davranışı bu. Sonra mektup yazar: "Abdullah oğlu Muhammed'den Fars İmparatoru'na", "Abdullah oğlu Muhammed'den Kıptîlerin Liderine", zamanın en büyük güçlerine bu hitaplar. Ne onların ne Peygamber'in, hiçbirinin lakabı yok. Onlar da Peygamber'e şöyle hitap ederler: "...'den, Allah'ın Resulü'ne". Oysa sizin bir Ayetullah'a yazılacak bir mektubunuz varsa; bu mektubun üzerinde beyefendinin bir dizi lakabının, unvanının yazılması icap eder! Bu lakap işi nereden geldi? Hangi sisteme ait? Hangi kültürün ürünü bunlar? Sınıfsal bir kültürden başka bir şey mi bunlar? Lakap, unvan isteyen sınıfsal kültürdür. Peki neden? Zira halk ile bu sınıf arasındaki mesafe çok büyüktür. Bu mesafe her zaman korunmalı ve aşılmamalı. Bu nedenle alt tabakalara mensup bireyler, üst sınıflarla temas kurmak istediklerinde; bu teması ancak karmaşık bir teşrifat ve belirlenmiş saygı ifadeleri, kaide ve kurallar çerçevesinde sağlayabilirler. Öyle, sade bir biçimde, kapıyı çalacaksın, girip konuşacaksın, olmaz. Peki, böyle bir ilişki, iki ayrı sınıfın ilişkisi değil midir? İki ayrı sınıfın ilişkilerinde teşrifat ve unvanlar olmalı. (Böylece) İslam'ın, başka bir şekil almaya başladığı ortaya çıkmakta. Bugün, Ali için en büyük övgüleri diziyorsun; sonra ora-

dan kalkıp itiraz ederler ve derler ki, "Niye isminin başına 'Aleyhisselam' ya da 'Hazreti' koymadın?" "Hz.", bugün artık lakap mıdır? Bugün eğer sıradan birine "hazret" dersen; ona hakaret etmiş olursun. Bundan daha "yüce"si var, "en yüce"si var! Sonra eğer Muhammed'e "Hz." desem, bu makam mıdır? Bu ne biçim makamdır? Lakaba, lakap üretmeye ne hacet? O, "devlet" ve "saltanat" inşa ederken; bu da "din" inşa etmiş olur. Bu da onun aynen kopyasıdır. Yani kültür ve teşrifat açısından saray sistemine uygun bir olgu inşa etmektir. Bir din adamının davranışlarına bakın. Bu davranış eşraf kesimine mi ait, yoksa Muhammed ve Ali'ye mi? Davranışları, kiminle oturup kalktığı, nerede oturup kalktığı; onun toplumdaki yerini, sınıfsal konumunu ve düşünce biçimini ortaya koyar. O, bir yere girdiğinde; ilk olarak "nereye oturacağım?" diye düşünür. Bunun, hangi tip olduğu ortada. Onun dilinden dökülen lafları dinlememeli. Tüm o ayetler, hadisler, Ali'nin velayeti; bunlar hep boş laflar. Çünkü o, burada bu sözleri sarf ediyor. Eğer başka bir yerde olsaydı; bir keşiş olurdu, Budai olurdu veya Firavun'un sihirbazlarından olurdu. Fark etmezdi onun için. Kendisi burada yer almakta ancak; davranışları Firavun'un sahirleri, Buda'nın yardımcıları, keşişlerin ve Ortodoksların davranışlarıyla aynıdır: Görkemli ve şatafatlı elbiseler, aristokratik süslenmeler, tümüyle başkalarını aşağılayıcı cinsten davranışlar; müritler de "sağır" ve "dilsiz", soru sormaya cesaretleri yok, konuşmaya cüret edemezler. "Hoca efendi" geğirir; bunlar bu hareketle ne demek istediğini, neyi işaret ettiğini tefsire kalkışırlar. Kendisi bir şey "saçmalar", hepsi bunu nakleder! Bu, İslam Peygamberi'nin getirdiği şeyden farklıdır. Herkes Peygamberliğine inanmış ve hepsi canlarını ona adamışlardı. Öyle ki hayatlarını da ona feda ederek dünyayı değiştirdiler.

***

"İhlâs", insanın olgunluğunun en yüce derecesini ifade eden, en derin sözcüktür. Bu kelimenin derinliğini, değerini ve genişliğini insan, "yenilgi" durumu dışında hissedemez. Başarı duru-

munda ona ulaşamaz. Zihinsel açıdan ona ulaşabilir, hatta onun hakkında bir kitap da yazabilir ancak, yine zihni konuşmuş olur, vücudunun bundan haberi yoktur. Birçokları vardır ki zihinleri konuşur ancak, bedenleri bundan habersizdir. "İkilik", çift şahsiyetlilik!

Başarı döneminde, "başarının" kendisi "özden" sapmadır. Yani adamı "dışsal" kılar. Nereye gittik, nereyi vurduk, nerede ne yaptık, nerede yenildik, nerede yendik gibi! Bunlar, insanı "kendi"nden "boş"altır ve "uzak"laştırır. Tıpkı bir esnaf gibi. Zira esnaf çok kazandığı bir dönemde, hiçbir zaman zaaflarının farkına varmaz. Ama başarısız olduğu ve zarar ettiği zaman, gidip aynanın karşısına geçer, eksiğim, yanlışım neydi, diye kendisini "değerlendirmeye" tabi tutar. Toplumsal işler de böyledir. İnsan ancak yenilgi ve başarısızlık döneminde tecrübe sahibi olabilir ve tecrübeyi bedeniyle hissedebilir; bilgisi ya da zihniyle değil.

Bence insanlık kültüründe, insanî ve bedenî olgunluğu "ihlâs" sözcüğünden daha iyi ifade eden bir terim mevcut değildir. Başarılı bir insan, yaptığı işleri ihlaslı ve samimî bir şekilde mi yaptığı, yoksa içine başka şeyler de karıştırıp karıştırmadığından hiçbir zaman emin olamaz. Zaten istese de bunları birbirinden ayıramaz. Bir taraftan birileri alkış tutarken, diğer taraftan birileri yaşa derken, birileri de sohbet ederken, böylece insanın bencilliği ve şöhret duygusu tahrik edilirken; "toplumda bulunmanın, herkesin ortasında olmanın" ve "herkesle olmanın" verdiği lezzetle doyuma ulaşırken, ben ihlâsı ve diğer duyguları ayıramam. Böyle bir durumda şöyle söyleyebileceğim doğrudur: "Canımdan geçerim, malımdan geçerim, makamımdan geçerim, her şeyimden geçerim." Ancak bunun karşılığında başka şeyler alıyorum. Ne farkı kaldı. Birinin bencilliği, gidip bakanlık koltuğuna oturarak doyuma ulaşıyor; diğerininki bakanlık koltuğunu tekmeleyip halkın yanında ve omuzlarında olmakla doyuma ulaşıyor. İçgüdü değişmiş olabilir ancak, bencillik yerinde duruyor.

Mesnevî'de bir hikâye anlatılır. Bu hikâyenin toplumsal açıdan belki olumsuz yanı vardır ancak, sözünü ettiğim ihlâsı ifade etmek için çok mükemmel bir ders içermektedir: Bir mücahit yıllarca cihat meydanlarında çok acayip şöhret ve nam elde etmişti. Herkes ondan söz ederdi. Kâfirlere karşı zaferler elde etmişti. İslam'ın mücahidi, Hakk'ın mücahidi, rehberin mücahidi vb. olmuştu. Çok sayıda cepheyi fethetmişti. Daha sonra kendisi şöyle bir duyguya kapıldı: Kendisini bu savaş alanındaki maceralara iten şey, hak yolunda kılıç sallamak ve bu vazifeyi yerine getirmek değil; aksine bu olay kendisinde bir nevi benlik hissi uyandırıyor ve bu şekilde doyuma ulaşıyordu. Böyle olunca bu işi terk etti ve kendi kabuğuna çekilip yenilgiyi tercih etti. Kendisini ortaya koyamayacağı bir ortamda manevî ibadete yöneldi. Birkaç yıl böyle kaldı. Bir gün yine tellalların yola düştüğünü ve "el cihat, el cihat, el cihat" diye, cihat çağrısı yaptıklarını, mücahitlerin de o caddeden bu caddeye koşuştuklarını müşahede ediyordu. Cihat hazırlığı yapılmakta ve mücahitler şehirden uzaklaşmaktaydı. Bir savaş sahnesiydi görünen. Yıllarca ömrünü bu savaş sahnelerinde geçiren kimse uyanır, tahrike gelir ve bir anda kılıcı eline alıp herkesin önüne geçmek ister. Kapının önüne varınca bir anda fark eder ve şöyle der: "Şeytan! Yine sen gelip yakamdan mı tuttun? Seni tanımamıştım ancak, şimdi senin olduğunu anladım. Kendi kendine şunu düşünüyordun. Ben bir cihata giderdim ve sen yakamı tutup şöyle derdin: Evde kal, sakın gitme, orada öldürülürsün. Gençliğin elden gider. Oysa evde kalırsan lezzet içinde, hanımlarının arasında, bahçelerde zevk ve keyif içinde yaşarsın. Yazık değil mi?! Zaten sen yeterince cihat ettin, vazifeni yerine getirdin." Ben de senin pençenden, kendimi kurtarmak, savaş meydanına kendimi ulaştırmak ve cihata koşmak istiyordum. Ancak sürekli beni cihattan menetmeye çalışan sen, şimdi beni zorla cihata göndermeye çalışıyorsun. Çünkü sen artık beni yoldan saptıramayacağını düşünüyorsun. Başka çaren kalmadı. Ben de seni susturacağım. Kimsenin haberi olmadan, kimse anlamadan seni boğuyorum, hiç kimse de görmüyor şimdi. Diyorsun ki (nefis der

ki): "Yok olmaya yüz tutmuş olan ben, evimin bir köşesinde çürümeye mahkûm olan ben, kimse görmeden burada mı öleyim? En azından on bin kişinin gözü önünde öldürüleyim de benim için bir 'hurra' çeksinler." Demek ki sensin ha! Çok iyi! Sen, o her zaman "sakın gitme ha!" diyensin. Şimdi ise git diyorsun. Yok, hayır! Gitmeyeceğim. Burada kalacağım ve burada seni boğup geberteceğim.

Bu olay, içsel ve zatî arınmayı ifade eder. Öyle ki işin o boyutunda ve o şartlarda dahi "aldanmışlık" söz konusudur. Hatta ölüme giden mücahit dahi, "var olma" duygusuna sahip olabilir.

Öncelikle "yenilgi" ve başarısızlık, insanın dikkatini yüzeysel başarılarından, içsel zaaflarına yöneltir. Adam eksiklerini araştırır, "aldanmışlığını" hisseder, bunun farkına varır. Ben din adına, Allah adına, halk adına fedakârlık yaparken ve faaliyette bulunurken, bu durumum kendini göstermiyordu. Ben nasıl deneyebilirdim ki! Acaba bu fedakârlığın ne kadarı gerçekten Allah içindir, ne kadarı şöhretim, şahsiyetim, sevgilim, makamım ve bencilliğimi doyurmak içindir? Bunu ölçebilecek ve anlayabilecek hassas elektronik alet yoktu.

Hangi işi yapmak istediğimi ayırt edemezdim. Ancak "karşılık" ortadan kalktığı zaman bu iki his birbirinden tefrik edilebilir. Yani "karşılığı" olmayan, yansıması olmayan bir fedakârlık örneği sergilediğim zaman. Ne kimse ansın, ne kimse okusun, ne kimse duysun, ne kimse alkış tutsun, ne kimse "maşallah" desin, ne de kimse herhangi bir şekilde hissetsin. Dışa yansıması bakımından boş ve anlamsız olduğu o durumda, eğer sıfıra inersem, çabalamak için, itikadî çaba için hiçbir saik ve dürtü kalmadıysa; bunun bir aldatmaca olduğu ortadadır. Demek ki ben bu yolla, "bencilliğimi" doyuma ulaştırıyordum. Fark eden sadece içgüdüler ve hassasiyetlerdir.

Hz. Ali, gerçekten eğer bu yirmi beş yıllık yenilgi olmasaydı, Ali olmazdı. Bir Cafer b. Ebu Talip olurdu. Ondan hiçbir farkı yoktu. Ne farkı vardı? Yirmi beş yıl öncesinde Cafer'in Ali'den ne

eksiği vardı? Hamza vardı. Hamza'nın, o dönemindeki konumu Ali'den daha yüksekti. Beni Haşim'in "ağasıydı." O yirmi beş yıl, bunun nasıl bir cevher olduğunu göstermiştir. Nasıl ki cinsî, bencillik ve paraperestlik içgüdülerinin belli bir yaş sınırı varsa; sosyal bir insanın da kişilik gelişiminin belli dönemleri vardır. Sosyal bir insanın kişilik gelişiminin zirvesi 30 ila 50-55 yaş arasıdır. Otuzundan önce gençtir, henüz olgunlaşmamıştır ve çocuk sayılır. Elli beşinden sonra ise tükenmeye yüz tutar. Yavaş yavaş inzivaya, mütalaaya, ibadete, camiye, zikir meclislerine çekilir ve yalnız yaşayabilir. Gönlü her zaman dışarı çıkmak isteyen, halkın arasında olmak isteyen; bütün siyasî ve toplumsal olaylara karşı hassas olan, halkın, ortamın, inançların, her zaman kendisini galeyana getirdiği, her zaman mustarip ve bağrı yanık olan sosyal insan, işte bu yıllarda coşar ve harekete geçer. Oysa en büyük sosyal tufanı içinde barındıran bu yıllarda Hz. Ali, evinde oturuyordu. Yani Peygamber'in vefat ettiği günden beri (33 yaşında) susmaya başladı ve 58 yaşına kadar sessiz kaldı.[22] Yani meydanlara inmesi gerektiği dönemde evine çekildi ve evine çekilmesi gereken bir dönemde meydanlara indi. 58 yaş, 60 yaş sayılır. Yani artık hamuru yoğrulmuş, işi bitmiş (yaş yetmiş iş bitmiş). –yaş bakımından ve ruhî açıdan söylüyorum– Ömrünün baharında, sosyal ve kişilik gelişiminin zirvesinde olduğu yıllarda, evinde oturuyordu. Mervan b. Hakem'in İslam'ın siyaset medarı, Kabul Ahbar'ın İslam fıkhı buyurduğu o dönemde; Ali, elinde merkebi, götürüp su verirdi, kaşağılardı ve güneş batana kadar bahçede bel bellerdi. Ertesi gün de aynı şekilde. 25 yıl boyunca, yaşlanıncaya kadar. Sonra meydanlara indi. Böyle bir adamda ne kadar ukde kalmış olur dersiniz? Böyle bir şahsiyette bitkinlik, felsefî kırgınlık, sinir bozukluğu ve toplumsal ümitsizlik, ne kadar olur? Yirmi beş yıl kabuğuna çekilmek ve o şartlara tahammül etmek, kendisi üzerinde ne ka-

[22] Hz. Ali o zaman 33 yaşındaydı. Zira 10 yaşında Müslüman oldu ve 23 yıl da Hz. Muhammed'in Peygamberlik dönemiydi. Peygamber vefat edip Ali kabuğuna çekildiğinde, Ali o zaman 33 yaşındaydı. Osman ise halife olduktan sonra hicretin 35. yılında öldü. Yani Peygamber'in vefatından 25 yıl sonra.

dar etki bırakmış olmalı dersiniz? Geçen onca zamanın ona etki etmemiş olması için, dondurulmuş olması lazım. Ne sözünde, ne konuşmasında, ne hassasiyetlerinde, ne başkaları ile ve toplumla olan ilişki ve davranışlarında, ne sorumluluğunda, gençliğinde ve dinamikliliğinde, ne de siyasetçiliğinde, hakperestliğinde ve halkçılığında hiçbir değişiklik olmaması için; ona bir üflenmiş ve 25 yıl boyunca uykuya dalmış olmalı. Hatta sanki daha halis, daha genç, işe daha yeni atılmış gibi oldu. Peki neden? 25 yıl sonra Ali; Uhud ve Hendek'te kılıç sallayan subayla asla mukayese edilemez. Sanki 25 yıl boyunca fırında pişiyordu.

Ancak bizler tıpkı başına bir damla su damladığında, başında tufanlar koptuğunu sanan bir güve gibiyiz.

# EKLER

**Pratik**

1- "Amelî–hissedilir" "pratik" olmanın göstergesidir.

İnsan ve vahdet birliği; hissedilebilen ve zihinsel, tabiat ve insanlığın dünya kültürü, bütün bunlar tarih boyunca insanların inşa ettikleridir ve bunlar ilk ve aslî durumları ile hiç değişmeden karşımıza çıkmıyorlar. Aksine bizim eşya, dil, zihinsel kavramlar ve semboller gibi araçlarımızla değişime uğramadan kendilerini bize göstermezler.

2- İnsan "muhtaç" bir varlıktır. Bu nedenle tabiatla irtibatında a) vahdet, b) savaş = antropoloji.

Tarihten, tabiattan ve insandan varlık felsefesi üretilmemeli.

Zira insanın yaptığı her şey "imek" değil, "olmak" = tarihtir.

İhtiyaç:

Nicelik, çeşitlilik, eşyaya ihtiyaç duymaktan başkasına ihtiyaç duymaya yönelme, insanın hayvandan farkı: Alet üretme, iş icat etme.

İhtiyaç aynı zamanda faaliyet; tabiatla, başkalarıyla ve eşyayla karmaşık ve çetrefilli bir ilişki demektir.

İnsan iş yapmakla tabiata galip gelmekte ve ona hâkim olmaktadır. İş, "tabiatın" zıddıdır.

İhtiyaç, insanın acizliğinin gerçek bir ifadesi; iş ise insanın kudretinin ve başarısının göstergesidir. Neticede tabiî ve tabiatla birlik içinde bir varlık olan insan, yerini tabiatla birlik içinde olan başka bir tamamlanmaya bırakmakta ve böylece halinasyon şeklini almaktadır.

Bunlar sınırları aşmakta ve başarıyı yakalamak için her açıdan değişmektedir. İşte burada her "praxis"in iki temeli: a- hissedilen, b- yaratıcı faaliyet. Bu tam oluşum (ihtiyaç, iş, hissedilen bir şeyden hissedilen bir başarı) bütün alanlarda mevcuttur.

İş; hem eşyanın, hem iş araçlarının ve hem de yeni ihtiyaçların üreticisidir.

Üretimde İhtiyaçlar ve Üretime Olan İhtiyaç:

Tarihi, ihtiyaçların çoğalmasına ve çeşitliliğine göre sınıflara ayırmak mümkündür. Bu halinasyon türü her zaman genişlemekte hatta tehlikeli dahi olabilmektedir.

Meyletme gücü ve güce meyletme!

Sadi'nin deyimiyle "Yemek için yaşamak!"

Amaç, teknik araçlarla çalışmaktır, ancak işin kendisi öncelikli bir ihtiyaçtır.

İş ve "iş dışının" tezadı, insanı harekete geçiren en önemli dürtülerdendir.

İnsanoğlu, "iş dışı" hayvanî aşamadan, "iş dışı" kudret sahibi bir varlık olma merhalesine doğru yol alıyor. Teknik araçlar yardımıyla maddeye hâkim olmaktadır. Bu süreç zor bir süreç olup yoksul halk kitlelerini ve çalışmadan, oturduğu yerden sömüren kesimi de kapsıyor.

3- İşin diyalektik hareketi: İhtiyaç, iş ve başarı.

Bu hareket amelî ve tarihî bir desteğe sahiptir.

Bu harekette iş belirgin bir şekil alır ve iş bölüşümü söz konusu olur.

Hayatî önem taşıyan iş bölüşümü: Araç gereçlerin etkisiyle teknik bölüşüm ve kapsayıcı toplumsal bölüşüm. İşler de belli olmaktadır.

Düşünce işi: Maddî iş ve neticede köyle şehrin birbirinden uzaklaşması.

Asya'da ve doğudaki imparatorluklarda şehirler, köylerden bedava geçinen otlakçılar ve asalaklardı. İşleri, üretmek değildi. Şehirlerde oturanlar soylulardan, savaşçılardan ve din adamlarından oluşan askerî, idarî ve siyasî kişilerdi. Şehirde oturup da özel görevleri bulunan ve hükümeti elinde bulunduran bu kesimler, kendilerine bir bahane bulmak için ister istemez yeni

eserler, binalar, şehirler inşa edecek ve özel merasimler ve törenler icat edecektir.

Önde gelen şahsiyetlerin en önemli rolleri, ideoloji görevidir.

Önce din adamları, sonra entelektüeller, özellikle şâirler, filozoflar, âlimler ve yazarlar vasıtasıyla.

4- Madde ile ilgili özel faaliyetler: iş

İnsan ile ilgili faaliyetler: Dinî, siyasî ve kültürel işlev. Örneğin;

a) Şiir, insanın tabiatla olan ilişkilerini kapsar. "Hissedileni insanî bir kalıba sokar!" Sosyal insan aracılığıyla tabiatı hâkimiyet altına almaktır. Tabiat, hem insanın etrafında hem derinliğinde...

b) "Praxis", insanların birbirleriyle olan ilişkilerini kapsar (ticaret, yönetim ve devlet işleri gibi.), genel manasıyla "praxis", şiiri de kapsar.

Dil de aynı şekilde (zira dil, toplumun bilgisi ve toplumsal vicdandır).

## Adalet

*"Allah, melekler ve adaleti yerine getiren ilim sahipleri, O'ndan başka tanrı olmadığına şâhitlik etmişlerdir..."* (3/Ali İmran Suresi, 18)

*"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile, kendisine verdiğimiz güzel nimetlerden gizlice ve açıkça sarf eden kimseyi misal gösterir: Hiç bunlar eşit olur mu? Övülmeğe layık olan Allah'tır, fakat çoğu bilmezler. Allah iki adamı misal veriyor: Biri hiçbir şeye gücü yetmeyen bir dilsiz ki efendisine yüktür, nereye gönderse bir hayır çıkmaz; bu, doğru yolda olan, adaletle emreden kimse ile bir olabilir mi?"* (16/Nahl Suresi, 75,76)

*"Allah'ın ayetlerini inkâr edenlere, haksız yere peygamberleri öldürenlere, insanlardan adaleti emredenleri öldürenlere elem verici bir azabı müjdele."* (3/Âli İmran Suresi, 2)

*"Ey İnananlar! Kendiniz, ana babanız ve yakınlarınız aleyhine de olsa, Allah için şâhit olarak adaleti gözetin; ister zengin, ister fa-*

*kir olsun, Allah onlara daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın. Eğer saparsanız veya yüz çevirirseniz bilin ki Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır."* (4/Nisa Suresi, 135)

*"De ki: Rabb'im adaleti emretti; her secde yerinde yüzünüzü O'na doğrultun; dinde samimî olarak O'na yalvarın. Sizi yarattığı gibi yine O'na döneceksiniz."* (7/Araf Suresi, 29)

Risaletin Hedefi:

*"And olsun ki peygamberlerimizi belgelerle gönderdik; insanların adaletli hareket etmeleri için peygamberlere kitap ve ölçü indirdik; pek sert olan ve insanlara birçok faydası bulunan demiri de indirdik. Bu, Allah'ın dinine ve peygamberlerine görmeksizin yardım edenleri meydana çıkarması içindir. Doğrusu Allah kuvvetlidir, güçlüdür."* (57/Hadid Suresi, 25)

***

Marks ve papa, çelişkinin sentezi: Materyalizmi sosyalizmin köküne yerleştirmek! Yani maddecilik; düşünce hürriyetinin, adaletin ve doğruluğun alt yapısı, kapitalizmin kendisi ve maneviyatın özü oldu!! Sonuç itibariyle son asırda çok ilginç şeylere şâhit oluyoruz. Bugün din; her zaman ilan ettiği ve savuna geldiği birtakım esaslara karşı direnişin sembolü konumuna geldi. Maddecilik de tarih boyunca reddettiği ve kendisiyle mücadele ettiği değerlere ve söylemlere çağıran tarafın merkezi olup çıktı. Ruhanîlik ve Allah'a tapma; maddeciliğin ve dünyaperestliğin dayanağı oldu. Kapitalizm, mal yığma, menfaatçilik, dalkavukluk, maddiyat ve paraya tapma; insancılığın, maneviyatın, eşitliğin ve adalet savunuculuğunun dayanağı ve mazlum, kimsesiz insanların kurtarıcısı oldu.

Din ile kapitalizmin inanılmaz çelişkisi...

**Faiz**

1- Faizin Hıristiyanlıktaki kökenine bakmak için *"Mülkiyet Tarihi"* isimli eserin şu bölümüne müracaat edin: (Tahminen, s. 52, Farsçası)

2- Aristoteles, faiz yemeyi reddeder.

3- "Vicente George Davounel" *Orta Çağ'da İktisadi Mülkiyet Tarihi* (1894) isimli eserinde faiz yeme olayını açıklamaktadır.

4- Aristo, faiz yemeye ve kâr etmek amacıyla borç vermeye karşıdır.

Sosyal Sınıflar:

"Saint Thomas D'aquin" (1226–1274), daha önce kilisenin, özel mülkiyet konusunda kararsız olmasına, bazen de karşı çıkmasına rağmen özel mülkiyetin kiliseye ait olduğunu resmen ilan etti: Her ne kadar mülkün gerçek sahibinin Allah olduğunu kabul etse de insanın onun vekili olduğuna inanır. Toplumu oluşturan fertlerin eşit olmadığına inanır. Sosyal sınıfları da şu şekilde belirler:

"İnsanların bir kısmı diğerlerinden daha güçlüdür, bir kısmı da başkalarına daha fazla yardımcı olmaktadır. Sınıflar birbirinden farklıdır ve her sınıf hizmet ettiği ölçüde değer kazanır. Birinci derecede halk yığınlarını koruyan ve Allah ile halk arasında aracı olan "keşişler sınıfı" gelir. Bunlardan sonra silahlarıyla şehri koruyan "şövalyeler ve soylular" gelir. Sonra da halkın, sanatkârların ve çiftçilerin ilişkilerinde aracı olan ve halkın yiyecek ve giyecek ihtiyacını karşılayan "esnaf ve tüccar sınıfı" gelir. Elbette ki Allah katında bütün bu sınıflar eşittir. Ancak her fert, Yüce Allah'ın kendisi için takdir ettiği sınıfın dışına çıkmamalı ve hizmetine orada devam etmelidir."[23]

**Hükümet**

Alimler Yönetimi:

"Âlimler, insanlar üzerinde hâkimdirler." (Ruhullah'a göre sahih olmayabilir. 'Müstedrek' bölümü, Gurer'den rivayet)

"Kıyamet gününde ümmetimin âlimleri ile iftihar ederim. Ümmetimin âlimleri, benden önceki ümmetlerin peygamberleri gibi-

[23] Bkz: "Wilson Chalet", *"Mülkiyet Tarihi"*, Tahminen, numara 11 (Farsça, Sayfa 52).

dir." (Camiul Ahbar'dan rivayetle Avayid Neraki, 6. hadis, s. 186)

"Bu dönemde fakihin konumu, İsrailoğulları dönemindeki nebilerin konumu gibidir." (Avayid Neraki, 8. hadis, s. 186)

Kaddah'ın Sahihi:

Ali b. İbrahim, babasından; o, Cemad b. İsa'dan; o, Abdullah b. Meymun Kaddah'tan, o da Ebu Abdullah'tan rivayet etmiştir. Dedi ki:

"Rasülüllah buyurdu ki: Kim alimleri takip eden bir yola girerse Allah'da onu cennete götüren bir yola sokar. Melekler kanatlarını ilim öğrenen kişinin üzerine ondan hoşnutluk belirtisi olarak koyarlar. Denizdeki balığa varıncaya kadar gökte ve yerde bulunan her şey ilim öğrencisi için istiğfar eder. Alimin ibadet edene üstünlüğü, ayın on dördünde, ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Alimler peygamberlerin mirasçılarıdırlar. Peygamberler ne dinar ne de dirhem miras bırakırlar. Onu alan bol hisse almış olur." (Kafi, "Alimin ve Öğrencinin Sevabı" babı, c.1, s. 24)

Ruhullah'ın açıklamasıyla hadisin bütün ravileri güvenilirdirler. Hatta Ali b. İbrahim b. Haşim'in babası güvenilir ravilerin büyüklerindendir.

Sadece güvenilir değildir. Bu rivayet, zayıf olan başka bir senede içerikte ihtilaflı olarak nakledilmiştir. Senedi Ebu'l-Bahteri'ye kadar sahihtir. Fakat kendisi zayıf oluyor: Muhammed b. Yahya'dan, Ahmed b. Muhammed b. İsa'dan, Muhammed b. Halid'den, Ebu'l-Bahteri'den, Ebu Abdullah'tan. Dedi ki:

"Alimler, peygamberlerin mirasçılarıdır. Peygamberler ne dirhem ne de dinar miras bırakırlar. Onlar ancak hadislerini miras bırakırlar. Kim onlardan bir miktar şey alırsa bol pay almış olur. İlminizi kimden aldığınıza bakın. İçimizde her düşmanın arkasında Ehl-i Beyt vardır. Onlar, taşkınların tahrifini, iptalcilerin intihalini ve cahillerin tevilini ondan reddetmezler." (Kafi, c.1, s.32)

"İşlerin ve hükümlerin uygulanması alimlerin eliyle olur." (Tuhefu'l-Ukûl)

Bu rivayet, iki bölümden meydana gelir: Birinci kısmı, "iyiliği emretme, kötülüğü yasaklama" konusunda Ali'den bir sözün naklidir. İkinci kısım, Hz. Hüseyin'in Mina'daki konuşmasının toplamı olarak imamın kendi sözüdür. (Velayet-i fakih, s.145)

Praxis

۱- «عملی - محسوس» Pratico-Sensible در ذهن

praxis است

وحدت انسان طبیعت، محسوس و ذهنی، طبیعت و فرهنگ

حیوان انسان ساختهٔ انسان است [illegible] در طول تاریخ و

با طبیعت اصلی و اولیه از که [illegible]

وسایل ما: ابزار، زبان، مفاهیم ذهنی، علائم ... تغییر داده

[illegible] خود را [illegible] می نمایند.

انسان موجود «احتیاج» است، [illegible] روابط با طبیعت!

از وحدت ۲- جنگ = آنتروپولوژی

[illegible]

نباید از تاریخ و طبیعت [illegible]

orthologie انسان فلسفهٔ وجودی ساخت

[illegible] است، [illegible] است = تاریخ.

احتیاج [illegible] انتقال از [illegible] اشیاء به احتیاج به دیگری

فرق بین انسان با حیوان: ابزارسازی ... اختراع کار

احتیاج عبارتست از [illegible] فعالیت، روابط پیچیده با طبیعت و با افراد و اشیاء.

با کار انسان بر طبیعت چیره می‌شود و آنرا مالک می‌شود

کار ضد طبیعت است

احتیاج [illegible] عجز واقعی انسان و کار [illegible] توانائی و وجود [illegible]

[illegible] انسان است [illegible] انسان. موجود طبیعی و مکانیکی با طبیعت، [illegible]

[illegible] تمامیت دیگر گونه [illegible] و مکانیکی با طبیعت [illegible]

[illegible] انسان حدود [illegible]

[illegible]

Ali Şeriati'nin el yazısı örneği